

ЎЗБЕКИСТОНДА — ОЛИЙ ТАЪЛИМ —

Высшее образование в Узбекистане
Higher education in Uzbekistan

илмий, ўқув-услубий, таҳлилий журнал

№1 2024 йил

ISSN 2181-3051

www.edujournal.uz

/edujournal.uz

/edujournal.uz

/edujournal_uz

/edujournaluz

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси
51-модда:

Фуқаролар давлат таълим ташкилотларида танлов асосида давлат ҳисобидан олий маълумот олишга ҳақли.

Олий таълим ташкилотлари қонунга мувофиқ академик эркинлик, ўзини ўзи бошқариш, тадқиқотлар ўтказиш ва ўқитиш эркинлиги ҳуқуқига эга.

ЎЗБЕКИСТОНДА — ОЛИЙ ТАЪЛИМ —

Таҳрир хайъати раиси:
Қўнғиротбой Шарипов
Олий таълим, фан ва инновациялар вазири

Бош муҳаррир:
Маҳмуджон Болтабаев
Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари
маркази директори

Ижодий муҳаррир:
Садоқат Махсумова

Таҳрир хайъати аъзолари:
Оқил Салимов
Шавкат Аюпов
Садриддин Туробжонов
Иномжон Мажидов
Қаландар Абдурахмонов
Шухрат Сирожиiddинов
Шухрат Ёқубов
Қобил Рўзиев (Англия)
Ануш Айрапетова (Россия)
Атхам Худойкулов
Рустам Ўринбоев (Швеция)
Мустафа Караташ (Туркия)
Мухаммадолим Мухаммадсиддиқов
Исмоил Саифназаров
Акмарал Магауова (Қозғоғистон)
Шилиук Татсаина (Белоруссия)
Ҳалим Саидов
Нозима Муратова
Музаффар Эсанов
Тўйчи Аҳмедов
Лочин Зарипов
Алишер Сабриев

Дизайнерлар:
Саиджалолхон Ғозиев
Мухаммад Йўлдашев
Шерзод Сабиров
Жасур Раҳматов

Манзил: Тошкент шаҳри,
2 Чимбой кўчаси, 96 уй

Сайт манзили:
www.edujournal.uz

Электрон почта:
press@devedu.uz
Телефон:
(+998 71) 207-03-43 (125)

Журнал Ўзбекистондаги олий таълим
муассасаларига тарқатилади.

Муассис:
Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва
инновациялар вазирилиги,
Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари
маркази.

Журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси
хузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигидан
1495-рақамли гувоҳнома билан
29.12.2021 санасида рўйхатдан ўтказилган.

“Ўзбекистонда олий таълим” журнали Олий аттестация комиссияси
раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги №327/6 қарори билан
иқтисодиёт, юридик, филология, педагогика ва сиёсий фанлар бўйича
фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига
талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан диссертациялари
асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган
илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Адади 3 000 нусха.

«Sano-standart» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Буюртма рақами: 59
Манзил:
Тошкент шаҳри, Олмазор тумани,
Широқ кўчаси 100-уй.
Телефон: 71 228-07-96
Факс: 71 228-07-95

МУНДАРИЖА:

ТАҲРИРИЯТ МИНБАРИ

- 3 **Садриддин Туробжонов.** “Дунёда илмдан бошқа нажот йўқ ва бўлмаган”
- 8 **Шухрат Сирожиiddинов.** Академик — юртнинг донишманд мураббийси
- 13 **Ғайрат Шоумаров.** Академиклик — фанлар академиясининг танланган олимга берилган “кредити”дир
- 18 **Аҳмед Реймов.** Илм-фан тараққиёти мақсадли режалар тўғри тузилганига ҳам боғлиқ
- 22 **Холбой Ибраимов.** Педагог кадрлар миллат келажигага масъул

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИСТИҚБОЛЛАРИ

- 25 **Абдували Холиқов.** Ўзбекистондаги олий таълим сифати — у бугун қанчалик таъминланди?
- 31 **Стивен Вилкинс, Бобир Муратов.** Ўзбекистоннинг трансмиллий олий таълим ҳабиға айланиши: таҳлил, таққос ва таклиф

ХОРИЖДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ

- 37 **Шаҳбоз Бобоев.** Ирландияда олий таълим: профессор-ўқитувчиларнинг ижтимоий ҳимояси таъминланган тизим

ТАДҚИҚОТ

- 43 **Исломжон Мамажонов.** Ўқув адабиётлар яратишда хориж тажрибаси
- 49 **Дарслик қандай яратилади?**

ИЛМ-ФАН

- 57 **Икром Рихсибоев, Дилноза Мирсаидова.** Илмий тадқиқот этикаси — сиз унга амал қиласизми?

ДОЛЗАРБ МАВЗУ

- 66 **Садоқат Махсумова.** Ахборот-ресурс марказларини рақамлаштириш талабани ўқишга қизиқтира олдимиз?

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИСТИҚБОЛЛАРИ

- 76 **Ҳақберди Ҳамзаев.** Педагогика олий таълим муассасаларида регистратор офиси фаолиятини ташкил этиш

АКС-САДО

- 82 **Одилхон Салимов.** “Ўқитувчилар билан гаплашиб, баҳо олсам бўлади”
- 82 **Тўмарис Аъзам.** Абдулла Қодирий билан Абдулла Қаҳҳорни ажратолмайдиган авлод...
- 84 **Абдулбосит Собирхонов.** Талаба — илмга, билимга талабчан шахс бўлиши керак
- 85 **Лочинбек Худоёров.** Мукаммал ўқув дастури ва самарали ўқитиш усули — бугунги кун талаби

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИСТИҚБОЛЛАРИ

- 87 **Гулбаҳор Расулова.** Олий таълим соҳасида коррупцияга қарши кураш: хорижий тажриба ҳамда амалиёт

ЁШЛАР МИНБАРИ

- 95 **Райҳона Тўхтаева.** Талабаларга иқтидорли ёшлар билан ишлаш бўлими керакми?

Илм-фан ютуқлари давлатнинг интеллектуал, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий-маърифий салоҳиятини оширишга хизмат қилади. Шу боисдан бу соҳа барча замон ва давлатларда алоҳида эътиборда бўлади, бўлиб келмоқда ҳам.

Президентнинг 2023 йил 28 февралдаги Фармони билан тасдиқланган 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсонга эътибор ва сифатли таълим йили” да амалга оширишга оид давлат дастурига мувофиқ, мамлакат илм-фани нуфузини янада ошириш, илмий-технологик салоҳиятини юксалтиришда академик илм-фаннинг ролини кучайтириш мақсадида Фанлар академияси Ҳайъати ва тегишли фан ихтисосликлари бўйича фаолият кўрсатаётган ҳақиқий аъзоларининг тавсиясига асосан, Фанлар академиясининг янги ҳақиқий аъзолари тайинланди.

АКАДЕМИКЛИККАЧА БЎЛГАН ЙЎЛ: ФАОЛИЯТ, ИЗЛАНИШ ВА КЕЛАЖАК ҲАҚИДА

Биз эса олий илмий унвонга эга бўлишнинг йўли, машаққати нимада эканлигига қизиқдик. Таҳририятимиз минбарига мана шундай юксак эътирофга сазовор бўлган, бугун олий таълим тизимида фаолият юритаётган академикларни чорладик ва фикрларини бир ерга тўплادик. Уларнинг ҳар бирларига қуйидаги 5 савол билан юзландик:

1. Бугун илм ва тадқиқот қилиш махсус институтлар билан бирга, олий таълим муассасаларида ҳам олиб борилмоқда. Ҳатто сўнгги йилларда олий таълимдаги тадқиқотлар улуши ортди ҳам. Бу борада сиз раҳбарлик қилаётган таълим ташкилотидagi вазият, қамров ва режалар бўйича маълумот бериб ўтсангиз.

2. Олий таълим муассасаларининг қамров даражаси кескин ошиб бормоқда, бу жараён таълим сифатига қандай таъсир қилади?

3. Ўзбекистон олий таълим тизимидаги бугунги ҳолатни қандай баҳолайсиз? Яқин келажакда унинг қиёфаси, сизнингча, қандай бўлади? Умуман, келажакдаги таълим қандай бўлиши керак?

4. Академик ким? Академикликнинг масъулияти ва залвари қандай? Илмий мактаб яратишнинг аҳамияти ва ижтимоий-иқтисодий соҳаларни ривожлантиришнинг илмий асосларини ишлаб чиқишдаги ролига ҳам тўхталиб ўтсангиз.

5. Олий таълим муассасаларида илмий тадқиқотлар сифат кўрсаткичларини ошириш учун нималарга эътибор қаратиш керак? Таълим сифатини ошириш учун-чи?

“ДУНЁДА ИЛМДАН БОШҚА НАЖОТ ЙЎҚ ВА БЎЛМАГАЙ”

Садритдин Туробжонов,

Ислом Каримов номидаги
Тошкент давлат техника
университети ректори,
техника фанлари доктори,
академик:

1. Бугун юртимизда таълим тизимининг барча бўғинларида, жумладан, олий ва ўрта махсус таълим тизимини модернизация қилиш, илм-фанни ривожлантириш, ўқитишнинг замонавий шакл ҳамда технологияларини жорий этиш бўйича ҳам кенг қўламли ишлар олиб борилмоқда.

Ўтган давр мобайнида иқтисодиётнинг реал сектори ва ижтимоий соҳа эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда, ҳудудларда янги, жумладан, етакчи хорижий олий таълим муассасалари ташкил этилди, замонавий ўқув босқичлари жорий қилиниб, талаб юқори бўлган бакалаврият таълим йўналишлари ва магистратура мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилди.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, университетда ўқув жараёни билан бир қаторда, илмий тадқиқот

йўналишларида ҳам ижобий ишлар амалга ошириб келинмоқда. Жумладан, талабаларни фанлар кесимида ўқув, ўқув-услугий ва илмий адабиётлар билан таъминлаш мақсадида 2023 йилда университет профессор-ўқитувчилари томонидан 118 та дарслик, 101 та ўқув қўланма ва 252 та услубий кўрсатмалар яратилди.

Университетнинг 8 та факультетида, ҳаммаси бўлиб 62 та кафедрада асосий штатда 977 нафар профессор-ўқитувчилар фаолият юритмоқда. Шундан илмий даражалилар — 492 нафар

бўлиб, фан докторлари (DSc) — 138, фан номзодлари (PhD) — 354 нафарни ташкил этади. Университет бўйича илмий салоҳият — 51,9 % га тенг.

Университетимиз 2023 йилда Times Higher Education (THE) “World university rankings – 2024” да эътироф этилиб, “репортёр” мақомига эришди. 2022 йилда эълон қилган QS Asia University 2023 рейтингда Тошкент давлат техника университети 501-550-ўринни эгаллаб, Осиёнинг энг кучли университетлари қаторидан яна бир бор жой олди. Бундан ташқари, QS Asia University 2023 рейтингда Осиё

қитъасидаги университетлар жойлашувига қараб минтақавий ўринлари ҳам белгиланган бўлиб, биз QS Марказий Осиё Университетлар Рейтингида 24-ўринни эгалладик ва энг кучли Марказий Осиё университетлари қаторида эътироф этилдик.

Лондон шаҳрида “QS Quacquarelli Symonds” халқаро рейтинг агентлиги томонидан 2024 йилда барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш соҳасида дунёдаги энг яхши университетлар рейтинги “QS World University Rankings: Sustainability 2024”нинг янги рўйхати эълон қилинди.

Мазкур рейтингда Ўзбекистоннинг учта университети қаторида Тошкент давлат техника университети (1101-1150) илк бор энг кучли университетлар қаторида қайд этилди.

Республикамиз илмий тадқиқот ишларида туб бурилишга сабаб бўлган Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш бўйича давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги 2021 йил 1 апрелдаги ПФ-6198-сон

Фармони асосида хорижий давлатлар билан ҳамкорликда халқаро қўшма илмий лойиҳалар танловлари ташкил этилди. Танловлардан муваффақиятли ўтган лойиҳаларни молиялаштириш амалиёти йўлга қўйилди. Бу орқали республикамиздаги илмий тадқиқот ишларини бажарувчи илмий-тадқиқот институтлари ва олийгоҳларнинг сифат кўрсаткичларини оширишга эришиб келинмоқда.

Биринчидан, ҳамкорликда халқаро қўшма илмий лойиҳаларни бажариш орқали хорижий давлатлар илмий-тадқиқот институтлари ва олий таълим муассасалари билан аниқ механизмга эга бўлган ҳамкорлик ишлари натижасида республикамизда охириги 3 йилда 100 дан ортиқ соҳа йўналишлари қамраб олинди. Шундан ҳамкорликда халқаро қўшма илмий лойиҳаларнинг 10 та соҳа йўналишлари Тошкент давлат техника университети ҳиссасига тўғри келади.

Иккинчидан, 2021 йилгача молиялаштирилган давлат илмий-техник дастурлари доирасидаги илмий лойиҳаларга ажратиладиган маблағлар миқдори ўртача битта лойиҳа учун 100 млн.

сўм атрофида бўлган бўлса, 2021 йилдан жорий қилинган халқаро қўшма лойиҳаларга ажратиладиган маблағлар миқдори ўртача битта лойиҳа учун 1 млрд. сўмни ташкил этмоқда. 2023 йилда Тошкент давлат техника университетида умумий миқдори 7,983 млрд. сўм бўлган 8 та халқаро қўшма илмий лойиҳалар бажарилиб келмоқда.

Учинчидан,

Республикамизда халқаро қўшма илмий лойиҳаларни бажариш даврида “Scopus” халқаро илмий-техник маълумотлар базасида индексланувчи нуфузли халқаро илмий журналларда мақола нашр этиш ҳолатини ўтган давр билан солиштирадиган бўлсак, 2015-2020 йиллар оралиғида 7 421 та, 2021-2023 йиллар оралиғида эса 13 567 та мақола нашр этилган, шундан Тошкент давлат техника университетининг ҳиссаси 7,1% ни ташкил қилади.

Тўртинчидан, хорижий давлатлар билан ҳамкорликда халқаро қўшма лойиҳалар негизида Республикамиздаги қўплаб илмий-тадқиқот институтлари ва олий таълим муассасаларининг лаборатория базаси жаҳон стандартлар талаблари асосида янгиланди.

2. Янги Ўзбекистонни барпо этишда Тараққиёт стратегиясининг етгита устувор йўналишидан бири этиб адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш белгиланган. Бунда олий таълим билан қамров даражасини 50 фоизга етказиш ва таълим сифатини ошириш устувор мақсадлардан бири сифатида кўзда тутилган.

Сўнгги йилларда олий таълим тизимида асосий эътибор талаба ёшларимизнинг таълим олиши учун кенг имконият ва зарур шароит яратишга қаратилди. Ёшларни қамраб олиш билан бир қаторда, шунга муносиб ҳолда олий таълим муассасалари босқичма-босқич рақамлаштирилмоқда. Мисол қилиб келтиришимиз мумкин, “Олий таълим жараёнларини бошқариш ахборот тизими” (HEMIS) ишга туширилди. kontrakt.edu.uz, adabiyot.edu.uz ва unilibrary.uz каби ўнлаб электрон платформалар олий таълим соҳасини рақамлаштиришда ҳамда профессор-ўқитувчилар ва талабалар учун қулайликлар яратишда муҳим қадам бўлди.

Юқоридаги натижалар билан бирга, ўқув жараёнларини замон талаблари асосида ривожлантириш тўхтаб қолмаслиги зарурлигини

ҳаётнинг ўзи кўрсатмоқда. Бугунги глобаллашган дунёда бошқа соҳалар сингари олий таълим ҳам дунёдаги замонавий тенденцияларни ҳисобга олиши керак. Шу билан бирга, бугунги кунда ёшларни таълимга жалб этиш қамрови оширилгани билан бир қаторда, сифатли таълим бериш тизимини такомиллаштириш бўйича кўзга ташланаётган айрим муаммолар ўз ечимини кутмоқда.

Албатта, янги олий таълим муассасаси ташкил этилса, қамровнинг ошиши билан бирга, таълим сифатининг дастлаб пасайиши кўзга ташланиши мумкин. Жумладан, олийгоҳда салоҳиятли профессор-ўқитувчиларнинг етишмаслиги, ёшларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш маълум бир муддатни талаб қилади. Лекин таълимда яратилган рақобат муҳити сифатнинг ошишини албатта таъминлайди.

3. Ҳозирги кунда дунёда таълимнинг аҳамияти изчил ошиб, у нафақат иқтисодиётни, балки бутун жамиятни сифат жиҳатдан янги босқичга олиб чиқишда энг муҳим омиллардан бирига айланди.

Сўнгги йиллардаги олий таълим тизимида асосий

эътибор мамлакатимиз ёшларининг таълим олиши учун кенг имконият ва зарур шароит яратишга қаратилди. Бугунги кундан барча соҳалар каби Ўзбекистонда олий таълим тизими ҳам ривожланиш босқичида бўлиб, таълимда сифат кўрсаткичларига эришишга қаратилган катта ислохотлар олиб борилмоқда. Шунинг билан бирга, олий таълим муассасалари ўртасида рақобат муҳити шаклланиб, кадрлар тайёрлаш тизимида янгича ёндашув, сифатли таълим асосида билимли ва рақобатбардош кадрларни тайёрлашга эътибор қаратилмоқда. Бундай ёндашув яқин келажақда таълим тизимида нафақат ўқув жараённинг сифати даражасини оширади, балки талаба ёшларнинг илмий-тадқиқот ишларига кенг қўламда кириб келишини таъминлаш билан бирга, уларнинг маънавий қиёфасини белгилаб беради.

4. Академикликка илм-фанни жаҳон андозалари талаблари даражасида юксак илмий аҳамиятга эга бўлган илмий ишлар билан бойитган, илмий жамоатчилик томонидан тан олинган илмий мактаб яратган, илмий ютуқлари мамлакатнинг интеллектуал ва иқтисодий салоҳиятини ривожлантириш ва кучайтиришга

жавоб берадиган фан докторларидан танлаб олинади.

Академикнинг масъулияти илмий тадқиқотларда фаол иштирок этишида кўринади. Академик хизмати эса тадқиқотларнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мос, истиқболли ва илғор жабҳаларини шакллантириш ва фаннинг ўзи танлаган тури илмий даражасини, мавқеини оширишдан иборат. Академик юқори малакали илмий кадрлар ва мутахассислар тайёрлаш мақсадида илғор илмий мактабларни шакллантириш ва ривожлантиришда фаол иштирок этиб, мамлакатимизнинг илм-фан нуқтаи назаридан, шунингдек, ижтимоий-иқтисодий ўсишига масъулдир. Шу билан бирга, кенг қамровда ёшларни илм-фанга қизиқтириш, ишлаб чиқариш муаммоларига қаратилган илмий изланишларга ёшларни жалб қилиш академикнинг асосий мақсадларидан биридир. Тараққиёт шиддат билан илгарилаб бораётган бугунги даврда олимларимиз зиммасида ўзбек илм-фанини янада ривожлантириш, замонавий ихтиро ва кашфиётлар билан халқимиз турмуш тарзини

яхшилаш, жамиятимиз аъзоларининг билими, савиясини ошириб боришдек юксак вазифа турибди. Мана шу ишларга маҳкам бел боғлаш ва муваффақиятли амалга оширишни академикликнинг залвари деб биламиз.

Маълумки, мамлакатнинг интеллектуал ва иқтисодий салоҳиятини ривожлантиришда фан ва технологиялар тараққиётининг аҳамияти беқиёсдир. Тараққий топган жаҳон давлатларига эътибор қаратган бўлсак, қайсики мамлакатда илмга эътибор юқори бўлса, ўша давлат ҳам иқтисодий, ҳам маънавий ривожланган. Бу борада буюк аллома Ал-Бухорий: “Дунёда илмдан бошқа нажот йўқ ва бўлмагай”, деган эдилар. Буюк файласуф Конфуций эса: “Агар сен халқингни бир йил боқмоқчи бўлсанг, буғдой эк, агар ўн йил боқмоқчи бўлсанг дарахт эк, агар асрлар давоми боқмоқчи бўлсанг, унда илм эк”, деган эди.

Дарҳақиқат, илм нафақат бир шахсни етукликка элтади, балки у орқали бутун бир жамият, билвосита мамлакат ҳам тараққий топади. Илм эгаларининг салоҳиятидан тўлақонли фойдаланиб, уларни айна бир фан ва ижтимоий-иқтисодий соҳаларни ривожлантиришга сафарбар қилиш лозим. Илмий мактаблар республика

фан ва технологиялари ривожланишининг асосий бўғини ҳисобланган давлат илмий тадқиқот дастурлари орқали ишлаб чиқариш ва таълим интеграциясини, ишлаб чиқариш воситаларини маҳаллийлаштириш, модернизациялаш, ишлаб чиқариш ва таълимдаги мавжуд муаммоларни таҳлил қилиб, уларнинг ечимларини топишда муҳим аҳамиятга эга.

Мисол тариқасида, бугун кунда биргина Тошкент давлат техника университетида мавжуд илмий мактаблар орқали қарийб 34 млрд. сўмлик 16 та давлат томонидан молиялаштирилган давлат дастурига кирган лойиҳалар, 2,8 млрд. сўмлик 18 та хўжалик шартномалари амалга оширилмоқда. Қувонарлиси, бу лойиҳалар доирасида университетда 300 га яқин ёшлар олий таълимдан кейинги таълимда — таянч докторантура (PhD) ва докторантура (DSc) да таҳсил олишмоқда. Илмий мактаблар аъзолари томонидан 2021–2023 йилларда 100 га яқин монографиялар ва 6000 га яқин илмий мақолалар, жумладан, Scopus халқаро илмий-техник маълумотлар базасида индексланувчи нуфузли халқаро илмий журналларда 1000 га яқин мақолалар нашр этилган.

5. Олий таълим муассасаларида илмий тадқиқотлар сифат кўрсаткичларини ошириш учун, биринчи ўринда, хорижий давлатлар билан ҳамкорликда халқаро қўшма фундаментал илмий лойиҳалар қўламини кенгайтириш лозим. Ишлаб чиқариш муаммолари ечимига қаратилган илмий тадқиқотлар қамровини кенгайтириш керак.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, сўнгги йилларда юртимизни ҳар томонлама тараққий эттириш мақсадида барча соҳалар қатори таълим тизимида ҳам туб ислоҳотлар олиб борилаётгани ёшларимизни илм-фан, маърифат ва маънавият, тараққиёт ютуқлари, замонавий билимлар билан қуроллантириш ҳар қачонгидан ҳам муҳим бўлаётганлигини кўрсатмоқда. Бу борада Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг “Биз учун ҳаёт ва мамот масаласи — таълим, таълим ва яна бир марта таълим. Болаларимизга яхши таълим бермас эканмиз, келажакни кўра олмаймиз. Буни ҳаммамиз яхши тушунишимиз керак!”, деган таъкидларини алоҳида қайд этиш зарур. Шу сабабдан, юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш Янги Ўзбекистонни барпо этишнинг асосий пойдеворини ташкил қилади.

Хорижий ҳамкорлик орқали таълим сифатини ошириш учун қўйидаги асосий омиллар муҳим аҳамият касб этади:

- 1) илмий тадқиқот ишлари доирасида мақсадли тажриба алмашишлар сони кўпаяди, бу орқали нафақат Scopus халқаро илмий-техник маълумотлар базасида индексланувчи нуфузли халқаро илмий журналларда мақола нашр этиш кўрсаткичи ошади, балки халқаро QS рейтингининг бошқа индикатор кўрсаткичлари бўйича олий таълим муассасаларининг ТОП кўрсаткичларга эришиш имконияти яратилади;
- 2) хорижий давлатлар билан ҳамкорликда халқаро қўшма фундаментал илмий лойиҳалар маблағи ҳисобидан мақсадли равишда ўқитиш тизими ва ўқув лабораторияларини янгилаш, иқтидорли ёшларни илмий-педагогик фаолиятга кенг жалб этиш, ёш профессор-ўқитувчиларнинг ривожланган давлатлар олийгоҳларига малака оширишига юбориш орқали таълим сифатини яхшилаш эришилади.

Бундан ташқари, соҳага оид ишлаб чиқариш корхоналари билан олий таълим муассасаларининг тандемини ташкил этиш орқали қўйидаги натижаларга эришиши мумкин:

- 1) ишлаб чиқариш корхоналаридаги муаммолар базасини шакллантириш ва ҳамкорликда мавжуд муаммоларга илмий асосланган ечим топиш, шунингдек, ҳамкорликда лойиҳалар асосида иқтидорли талабаларни ишга жалб этиш;
- 2) корхоналар етакчи мутахассисларининг олийгоҳда талабаларга таълим бериш имкониятини 30% гача қамраб олиш.

Субат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!

АКАДЕМИК — ЮРТНИНГ ДОНИШМАНД МУРАББЙСИ

Шухрат Сирожиддинов,
Алишер Навоий номидаги
Тошкент давлат ўзбек тили
ва адабиёти университети
ректори, филология фанлари
доктори, академик:

1. Президентимизнинг ҳар бир нутқида аниқ таъкидланган, бугунги кунда энг катта инвестиция сифатида қўрилаётган таълим сифатини ошириш — Янги Ўзбекистонни ривожлантиришнинг ягона тўғри йўли эканлигини барчамиз англаб етдик. Ҳақиқатан ҳам, ҳозирги вақтда Ўзбекистонда таълим-тарбияга, шу жумладан, олий таълимни янада ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Чунки ҳаётнинг ўзи бизга ҳар бир иш илм-фан ютуқларига асосланмоғини, миллий тараққиётимизни инновацион технологияларга таянган ҳолда жадал юксалтиришнинг энг мақбул йўлларини кўрсатиб берди. Жаҳон тажрибасига қарайдиган бўлсак, университетлар мамлакат илмий тараққиётининг хабиға айланганини кўрамиз. Иқтисодиёт учун зарур ишланма ва кашфиётлар университетлар ҳамда улар тузилмасидаги илмий-

тадқиқот институтларида яратилади. Бунинг учун эса замонавий ускуналарга эга илмийтадқиқот лабораториялари муҳим аҳамият касб этади. Дунёнинг энг йирик олий таълим муассасалари бўлмиш Оксфорд, Кэмбриж, Ҳарвард ва бошқаларда ҳам кадр тайёрлаш баробарида илмий тадқиқот ишлари ҳам бажарилади. Зотан, бу икки соҳани бир-биридан айро тасаввур қилиш мумкин эмас. Хусусан, Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида ҳозирги вақтда 12 нафар докторант, 145 нафар

таянч докторант, 6 нафар стажёр-тадқиқотчи, 68 нафар мустақил изланувчи фаолият олиб боради. Таянч докторантура (PhD), докторантура (DSc) ҳамда мустақил изланувчилик ихтисосликлари сони 7 та.

Афсус билан айтиш мумкинки, яқин 20 йил мобайнида ўзбек тилининг технологик тараққиёти ва илм тили даражасига кўтарилиши учун етарлича ҳаракат қилинмади. Бу соҳада Президентимиз томонидан имзоланган “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан

ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони туб бурилиш ясади, дейиш мумкин. Ушбу Фармон ижросини таъминлаш ва университетнинг устувор йўналишларидан келиб чиққан ҳолда, бизнинг университетимиз олимлари ва ёш тадқиқотчилари томонидан 2021-2023 йиллар давомида 54 та амалий, инновацион, фундаментал ва стартап лойиҳалар амалга оширилди. Бугун университетда жами 11 та илмий марказ фаолият кўрсатмоқда. Олимларимиз томонидан ўтган 25 йил давомида баъзи сабабларга кўра тўхтаб қолган илмий мактаблар тикланмоқда, янгилари ҳисобига кўпаймоқда. Жумладан, бугунги кунда 24 нафар профессор-ўқитувчи ўз илмий мактабларига асос солди. 11 та илмий-назарий методологик семинар ташкил этилиб, фаолияти доимий асосга қўйилди. Уларда университет профессор-ўқитувчилари, тадқиқотчилар, докторантлар, магистрлар ўз илмий маърузалари билан иштирок этишмоқда. Натижада ўтган 6 йилда 84 нафар таянч докторант (PhD), 10 дан ортиқ докторант (DSc) диссертациясини ҳимоя қилишга муваффақ бўлди. Бундан ташқари,

университетда 11 та илмий тўгарак фаолияти йўлга қўйилган бўлиб, унда 200 нафардан ортиқ иқтидорли талабалар илмий-инновацион фаолият билан шуғулланишмоқда.

2. Моддий бойликлардан кўра интеллектуал ресурслар учун рақобат кучайиб бораётган бугунги даврда ҳар бир мамлакатнинг муваффақиятли ривожланишида олий таълим етакчи ўрин тутади. Таълимнинг кўплаб вазифалари мавжуд. Энг асосийларидан бири — миллий ривожланишга ҳисса қўшиш ва меҳнат бозорини малакали кадрлар билан таъминлашдир. Шунинг учун ҳам эндиликда ҳар бир олий таълим муассасаси ўзига энг ақлли, изланувчан талабаларни жам қилишни истайди. Абитуриент ҳам миллий ва халқаро рейтингларда яхши натижа қайд этган, сифатли таълимни кафолатлайдиган олийгоҳда ўқишни истайди.

Бугун мамлакатимизда мавжуд 213 олий таълим муассасасида жами 1 050 400 дан ортиқ талаба таҳсил олмоқда. Олий таълим олишга бўлган катта қизиқиш ўлароқ, давлат ўқишга кирувчилар учун

катта имтиёзли шароит яратмоқда. Сифатга таъсир қилувчи яна бир катта омил — бу олий таълим муассасалар сонининг ортиши. Холис баҳолайдиган бўлсак, бундан атиги 3-4 йил олдин битирувчиларнинг атиги 9 фоизигина олий таълимга қамраб олинар эди, ўтган йили бу рақамлар 30 фоиздан ошди, жорий йилда эса янада ортиши кутилмоқда. Давлат тасарруфидаги олийгоҳлар сони кўпайди, филиаллари очилди, бундан ташқари, хусусий университетлар ташкил этилмоқда. Натижада олий таълим муассасалари ўртасида рақобат кескин ортиди. Олий таълимга талаб ва таклифнинг географик прогрессияда ўсиб бориши натижасида биз узоқ кутган таълимдаги соғлом рақобат муҳити ҳозирданоқ яққол кўзга ташланмоқда. Масалан, кўплаб олий таълим муассасалари томонидан республикадаги ва хориждаги умумтаълим муассасалар, ихтисослаштирилган мактаблар, нуфузли академик лицейларнинг битирувчилари учун таълим кўргазмалари, очиқ эшиклар куни, тарғибот тадбирлари ўтказиляпти. Мақсад — иқтидорли ёшларни ўз таълим даргоҳига кўпроқ жалб қилиш, муваффақиятли талабалар контингентини

шакллантиришдир. Тўғри, бу осон ва тез эгалланадиган марра эмас. Аммо ўтган етти йил ҳар қандай муаммони ҳал этиш, бирликда ҳар қандай тўсиқларни енгиб ўтиш мумкинлигини кўрсатди. Шу маънода, ана шу давр Ўзбекистон тараққиётида ҳаракатлар ва ўзгаришлар даври сифатида тарихга муҳрланди. Умид қиламизки, жорий йилда ҳам энг билимли, энг ҳаракатчан, энг иқтидорли ёшлар олий таълим муассасалари талабаси бўладилар ва келгусида яхши натижаларни қайд этиб, давлат ва жамиятнинг барча бўғинларида самарали фаолият кўрсатадиган етук мутахассисларга айланадилар.

Албатта, ютуқлар билан бир қаторда, камчиликлар тўғрисида ҳам айтиб ўтиш жоиз. Охирги йилларда докторантура ва стажёр-тадқиқотчиликка онлайн ариза қабул қилиш натижасида талабгорларнинг сони кескин ошиши фонида илмий раҳбарлар тайинлаш масаласи муаммога айланди. Чунки низомга мувофиқ бир илмий раҳбарга 6 нафардан ортиқ шогирд олиш мумкин эмас. Бир шогирд камида 3 йил илмий раҳбарнинг бўйнида бўлишини ҳисобга олсак, ҳар йили сони ортиб

бораётган докторантларга университетда фаолият юритаётган доцентларга илмий раҳбарликни топширишга тўғри келмоқда. Биринчидан, илмий раҳбарни докторант танлаши керак деган қоида мавжуд, иккинчидан, ҳар доцент ҳам илмий раҳбарлик лаёқатига эга эмас. Бу жиҳат докторантларнинг кескин норозилигига сабаб бўлмоқда. Яна бир муаммо, меҳнат қонунчилигида магистр ва докторантларга 1 ставка ишлашга рухсат берилди. Агар улар соҳада ишлаётган бўлса, майли, кўз юмиб турармиз. Аммо жуда кўпчилик магистрант ва докторантлар бошқа соҳаларда тирикчилик учун ишлашмоқда. Уззукун ишда юрган одамдан қандай илмий маҳсулот кутиш мумкин?

.....

3. Интеллектуал салоҳиятли, ўз қатъий позициясига эга, юртда амалга оширилаётган ислохотларга дахлдор, серғайрат, ватанпарвар йигит-қизлар мамлакат тараққиётида муҳим ўрин тутати. Жаҳон андозалари даражасида билим олган, заковатли, ҳар томонлама баркамол миллий кадрларни тайёрлаш бевосита ўқитиш тизимининг қандай ташкил

этилганига боғлиқ. Шу боис мамлакатимизда сўнгги йилларда таълим тизимини ислоҳ қилиш, халқаро андоза ва замонавий талаблар асосида етук мутахассислар тайёрлаш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Жумладан, олий таълимнинг барча босқичларини бугунги кун талаблари асосида ташкил этиш ва модернизация қилиш борасида олиб борилаётган амалий ишлар, аввало, инсон қадрини улуғлаш, сифатли ва мазмунли таълим олиш ҳуқуқини таъминлаш, шунинг баробарида жаҳон меҳнат бозорида рақобатбардош кадрлар тайёрлашга қаратилгани билан аҳамиятли.

Олиб борилган кенг қўламли ислохотлар натижасида олий таълим коррупциядан холи соҳага айланди. Кредит-модуль тизимига ўтиш ва олий таълимнинг рақамлаштирилиши жуда кўп муаммоларга ечим бўлди. Юртбошимизнинг олий таълим муассасалари ректорларига рақамлаштиришни биринчи навбатдаги вазифалар қаторига олиб чиқиш ҳақидаги топшириқлари бизни айни соҳада янада кўпроқ ишлашга, янги

ғояларни илгари суришга ундайди. “Рақамли университет” лойиҳаси том маънода ОТМлардаги фаолиятни қулайлаштирди. “Рақамли университет” лойиҳаси доирасида “Олий таълим жараёнларини бошқариш ахборот тизими” — HEMIS (Higher Education Management Information Systems) ишлаб чиқилди. Ушбу ахборот тизими “Маъмурий бошқарув”, “Ўқув жараёни”, “Илмий фаолият” ва “Молиявий бошқарув ва статистика” ахборот тизимларини ўз ичига олади. Тежалган вақтда эса педагоглар илмий тадқиқот, жамоатчилик ишлари билан машғул бўлишади. Зиёлилар халқ орасига кириб боради, мамлакатимизнинг сиёсати, ягона мақсад асосида бирлашиш ҳақида ўз фикрларини айтишади. Илм ва таълимдан ташқари маданий-маърифий, иқтисодий ва экологик жабҳаларда ҳам олимларнинг фаоллиги ошади.

Мазкур ислохотлар аллақачон ўз натижасини кўрсатмоқда. Мана масалан, биргина бизнинг университет мисолида айтадиган бўлсак, бир нечта халқаро рейтингларда натижаларимиз йилдан-йилга яхшиланиб бормоқда. 2022 йилда биз илк бор THE

(Times Higher Education) рейтингда 800+ натижани қайд этган эдик, 2023 йилда эса 600+ ТОП университетлар сафидан жой олдик. Бунинг барчаси ислохотлар самарасидир.

Яқин келажакда Ўзбекистон олий таълим муассасалари жаҳон рейтингларида кучли 500 таликдан жой олишига ишонамиз.

.....

4. Илм йўлига қадам қўйган инсон борки, у ўз соҳасида янгилик яратишни, илм-фан ривожига муносиб ҳисса қўишни, диссертация ёқлаб, юзи ёруғ бўлишини истайди. Генерал бўлишни орзу қилмайдиган аскар бўлмаганидек, олимлар орасида академик илмий унвонига эришини ният қилмайдигани ҳам бўлмаса керак, менимча. Лекин бу шунчаки унвон эмас, балки масъулият!

Академик илмда ўз ечимини кутиб турган долзарб муаммоларга қатъий позициясидан туриб, ҳаққоний жавоб топиб бера оладиган қатъиятли олим бўлиши керак. Бу жуда катта масъулият. Академик фанда катта ютуқларга эришган олим бўлиш билан бирга, юртнинг донишманд мураббийси,

миллатсевар, ватанпарвар инсон бўлиши лозим. Ислохотларнинг олдинги сафида юрадиган, илмда ҳам, касбий фаолиятда ҳам энг фидойилар қаторида бўлиши даркор. Олимлар қадимдан халқнинг тарбиячилари бўлишган. Жамият ва давлат ҳаётига оид ҳеч бир муаммога бефарқ қарашга академикнинг ҳаққи йўқ. У хоҳ ўз илмий иши доирасида бўлсин, хоҳ маънавий хулқ жиҳатидан бўлсин, ана ўша муаммоларга ечим топиш учун тун-у кун изланиши шарт. Академикнинг оиласи жуда катта бўлади. Бу оилага қардошларидан ташқари, шогирдлари, шогирдларининг шогирдлари, ўз илм соҳасидаги салафлари — барчаси киради. Демак, академик — халқ одами.

Илмий мактаб яратиш фақат ўнлаб шогирдларга илмий раҳбар бўлиши керак, дегани эмас. Илмий мактаб муайян фан соҳасида янги бир йўналишни бошлаб берган олимлардан иборат бўлади. Кейинчалик бу йўлни ёшлар давом эттиради. Қарабсизки, фан бойийди, тадқиқот такомиллашиб, илмий хулосалар теранлашиб бораверади. Ижтимоий-гуманитар фанлар, айниқса, филология соҳасида натижа бирдан кўринмайди. Бу

илм жамиятнинг руҳияти, мафкураси, қадриятлари билан чамбарчас боғлиқ бўлгани учун жамият тарбиясида ўз аксини топади. Шу маънода адабиёт ва тил миллатнинг юрагидир. Биз филологлар халқимизнинг эртанги кунига, тарбиясига, жамиятнинг ахлоқий мувозанатига жавобгармиз. Шунинг баробарида, унинг тарихини ўрганиш орқали келажакка ҳам замин яратамиз. Мана шундай мураккаб ва айни пайтда, долзарб илм соҳасидир филология. Мен ҳар бир шогирдимда мана шу жонқуярликни пайдо қилишга интиламан. Ҳар бир адабиёт муаллими — жамиятнинг тарбиячиси.

5. Ҳар бир фуқаро Янги Ўзбекистоннинг нечоғлиқ катта салоҳият, табиий, технологик ресурслар ва инсон капитални ривожлантириш билан боғлиқ улкан имкониятларга эга эканини теран англаши ва бу бой захирани самарали ва жадал ишга тушириш ватанимиз тараққиёти учун катта тарихий аҳамият касб этишини билиши, бу имкониятларни англаш ва ишга тушириш мамлакатимизда мисли қўрилмаган “катта сакраш” ҳолатини юзага келтириши

борасида аниқ ишонч ва реал тасаввурларга эга бўлиши зарур. Шу маънода, ўзбек тилининг илм тили бўлиши учун кўплаб адабиётларни ўзбек тилига таржима қилиш кераклигини чуқурроқ англаб етдик. Илм билан шуғулланиб, олимликка даъво қилаётган шахслар, шубҳасиз, хорижий тиллардаги илмий адабиётлардан кенг фойдаланяпти. Хусусан, улардан хорижнинг нуфузли журналларида мақолалар чиқариш талаб этилади. Бу жараёнда эса тадқиқотчиларимизнинг илмий изланишлари жаҳон талаблари даражасида мукаммаллашиб, такомиллашиб боради.

Қолаверса, илмий изланувчиларни кўпроқ амалиётда синашимиз, тадқиқотлар апробациясига жиддий эътибор қаратишимиз шарт. Хорижда таълим олиб, хориж тажрибасини ўзлаштириб, унинг ижобий жиҳатларини ўзимизда татбиқ қила оладиган ёш кадрлар керак. Ҳақиқий илм эгалари қадрлансагина, улар самара беради.

Таълим сифати ҳам илмий ишлар самарадорлигига боғлиқ. Сифатли таълим арзон бўлмайди

деган қарашдан биров чекинишимиз зарур. Зотан, биз юксалиш босқичидамиз. Бу босқичда ресурслар сифатли таълимга сарфланади, зиёлилар сафини кенгайтирмай туриб, олий маълумотли мутахассисларга бўлган талабни қондирмай туриб таълимни қиммат қилишга ҳаққимиз йўқ. Илм-фандаги ҳар қандай янгилик ва кашфиётлар давлат ва жамиятнинг мазкур соҳага бўлган эътибори натижасидагина содир бўлиши мумкин. Аммо қуруқ сўзлар, маънисиз шиорлар, асоси йўқ чақириқлар билан ҳеч нарсага эришиб бўлмайди. Учинчи Ренессанс, энг аввало, моддий-иқтисодий жиҳатдан таъминланиши лозим.

Президентимиз янги Ренессанснинг асосий пойдевори сифатида таълим тизимини янги поғонага чиқариш заруратини алоҳида таъкидлади. Зеро, таълим барча соҳаларнинг ҳам таркибан, ҳам сифат жиҳатидан тубдан ислоҳ бўлишига имкон яратади. Шу боис ҳам таълим соҳасини юксалтириш бугун барчамиз учун ялпи ижтимоий ҳаракатга айланмоғи лозим.

АКАДЕМИКЛИК — ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИНИНГ ТАНЛАНГАН ОЛИМГА БЕРИЛГАН “КРЕДИТИ” ДИР

Ғайрат Шоумаров,

“Профи университети”

нодавлат таълим ташкилоти
ректори, психология фанлари
доктори, академик:

1. Ҳаммага маълумки, фанни ривожлантирувчи иккита омил бор: биринчиси, Фанлар Академияси таркибидаги илмий тадқиқот институтлари, иккинчиси, олий таълим тизимидаги олий таълим муассасалар (университет, академия, институтлар). Бугун улар қаторига нодавлат таълим ташкилотлари ҳам қўшилди. Нодавлат таълим ташкилотлари сўнгги 4-5 йил орасида пайдо бўлди, кўпчилиги ҳали ўз кадрини меҳнат бозорига чиқармади ҳам. Қисқа муддатда уларнинг сони ўсди. Бунга сабаб Ўзбекистонда демократизация жараёнининг кучайиб бориши, халқимизнинг тарихан илмга чанқоқлиги, олий маълумотли шахснинг, ёшнинг жамиятда тутган мавқеи (статуси), уларнинг маданий савияси ва иқтисодий имкониятларидир. Мавжуд бўлган давлат олий таълим

муассасаларининг эса мамлакатимиз барча ёшларини қамраб олишга имконияти етарли эмасди. Натижада йигит-қизларимизнинг маълум қисми қўшни давлатларга бориб ўқишга мажбур бўлди. Шу сабабли ҳукумат томонидан жуда тўғри йўл танланиб, нодавлат олийгоҳларни ташкил этишга рухсат берилди.

Образли қилиб айтсак, маълум йиллар таълим бозорини ўз қўлимиз билан қўшниларга бериб қўйдик, аммо улардан сифатли кадрлар олишга кафолат йўқ эди. Нодавлат таълим

ташкилотлари туфайли бу ҳолат ҳам тўғриланди.

Бу таълим муассасалари ёш, яқинда ташкил этилганлиги сабабли улардан жиддий илмий маҳсулот кутишга ҳали эрта. Шу билан бирга, яқин 10 йилларда нодавлат таълим ташкилотлари, шу жумладан, Профи университети ҳам илм-фанга ўзининг етарли улушини қўшади. Ушбу фикрга асос — нодавлат таълим ташкилотлари кўпгина давлат университетларидан истиқболли, ишлайдиган, илмий маҳсулдор бўлган, илм аҳлида фақат илмий унвон, даража билан эмас, балки

олим сифатида ижодкор, ўз обрўсига эга профессор-ўқитувчиларни ишга жалб қилмоқда. Уларга етарли ойлик маош тўлаб, қулай шарт-шароит яратмоқда. Бинобарин, айта оламизки, нодавлат университетлари кучли истиқболли илмий-педагогик кадрлар билан қуролланмоқда. Бу эса ўз-ўзидан яқин йилларда илмий жиҳатдан ҳам маълум натижа кўрсатади.

Ҳақиқий олимга самарали ижод қилиш учун асосан икки нарса зарур:

- ➔ Оиласининг моддий таъминоти
- ➔ Илмий ижоди учун зарурий шарт-шароит

2. Ушбу саволга бирёқлама жавоб берсак, холисликдан узоқлашган бўламиз. Мантиқан олиб қараганда, соннинг ошиши аксарият ҳолда сифат пасайиши эҳтимолини вужудга келтиради. Бу ҳаммага маълум. Аммо масалага ҳаётий ёндашадиган бўлсак, университетга кириш балини тестдан тўплай олмаган абитуриент ўқишга қабул қилинмади. Энди вояга етган, ўқиш иштиёқи бўлган йигит ёки қиз халқаро тамойиллар асосида

имтиҳонсиз (фақат таълим бериладиган тилни билса бас) чет элдаги олийгоҳга ўқишга киришга ҳаракат қилади. Бу эса юқорида айтилганидек, Ўзбекистонда олий таълим бозорини маълум даражада йўқотишга олиб келади. Олий таълим муассасасига ўқишга кира олмаган ёшларнинг маълум қисми ишсизлик асосида Россия, Қозоғистон ва бошқа давлатларга малакасиз ишчи сифатида “гастробайтер” ўлароқ оғир шароитларда мусофир бўлиб юради. Ваҳоланки, “шу болага яхши таълим бермаган” дейиладиган мактабдаги педагогларнинг барчасини олий таълим тизими тайёрлаган. Аслида абитуриентларнинг аксарияти кириш тестларида паст балл тўплашида бизнинг ҳам ҳиссамиз бор, чунки уларга таълим берган педагогларни биз ўқитганмиз, баҳоларни турли мезонлар асосида қўйганмиз. Олий таълим тизимига нисбатан бўшроқ билим билан келган талабаларнинг, агар ўзида ўқишга интилиш, иштиёқи кучли бўлса, таълим жараёнида билим савиясини кўтариб олишимиз мумкин. Бу эса профессор-ўқитувчиларимизнинг дидактик қобилиятига ҳам боғлиқ. Кучли олим

бўлиши мумкин, аммо педагогик маҳорати бўлмаса, дарс бераётган фанига нисбатан қизиқиши бўлган ўқувчи ҳафсаласини ҳам пир қилиши мумкин. Ва аксинча, катта олим бўлмасада, дарс бериш маҳорати яхши шаклланган бўлса, қизиқиши бўлмаган ўқувчида ҳам фанга, предметга меҳр уйғониши табиий. Шунинг учун барча таълим турларида ва айниқса, олий таълим тизимида фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчиларда педагогик, дидактик маҳорат муҳим аҳамиятга эга. Мактабни битирганда айрим фанлардан билими саёзроқ бўлса ҳам, талаба олий таълим муассасасида ўқиш жараёнида унинг айрим туғма иқтидорлари юзага чиқиб, яхши амалиёт асосида танлаган касбининг устасига айланиши мумкин. Қолаверса, қаерда ким бўлиб ишлашидан қатъи назар, олий таълим, олий маълумот, олийгоҳнинг ижтимоий муҳити шахсни ақлий, маънавий, умуммаданий савиясининг юксалишига таъсир қилади. Бу ҳам шахс, ҳам жамият учун фойдадир. Ва ниҳоят, талаба давлат ҳисобидан эмас, ўз ҳисобидан ўқийди. Давлат унинг олий маълумотли бўлишига маблағ сарфламайди.

3. Таълим тизимининг барча қатлами — мактабгача таълимдан олий таълимдан кейинги таълимгача мунтазам ўсиш, ўзгариш, янгиланиш ва такомиллашиш жараёнидадир. Бу жараён доимий ва узлуксиз характерга эга, акс ҳолда, жамиятда ривожланиш бўлмас эди. Шу жумладан, илгари олий таълим ҳақида собиқ иттифоқ таълим тизими доирасида фикр юритган бўлсак, мустақилликка эришгач ривожланган давлатлар тажрибасини ўрганиш ва керакли ўринларини амалиётда қўллаш имконияти юзага келди. Натижада хорижий давлатлар таълимига эргашиб бакалаврият ва магистратура босқичларини жорий қилдик. Айрим йиллари бакалавриятни нотўлиқ олий таълим деган янглиш фикрларга ҳам берилдик. Сўнгги йилларда магистратурага киришда инглиз тилини мукамал билишни мезонлардан бири сифатида ишлатиш хатоларини ҳам бошдан ўтказдик. Юқоридагиларнинг барчаси олий таълим тизими изланишда, кадрларни тайёрлашда такомил йўллари қидиришда, янада самарали шакллари ишлаб чиқишга катта эътибор беришда эканлигини кўрсатади.

Шу билан бирга, олий таълим тизими айрим энг муҳим психологик мезонларга эътибор бермаяпти. Деярли 30 йилдан бери олийгоҳга талабани танлашда маълум фанлар бўйича билим савиясини текширадиган (натижада ақлий савияси, туғма лаёқати, қобилияти, касбга мойиллиги каби ўта муҳим мезонлар четда қолиб кетаётган) тест доирасидан четга чиқолмаяпмиз. Бунинг натижаси ўлароқ, бугун тест воситасида оғир даражадаги дудуқ Дефектология факультетининг Логопедия йўналишига ўқишга кириши мумкин. Ўз фикрини ёзма ёки оғзаки равишда тузук ифодалай олмайдиган абитуриент тил ва адабиёт йўналишига қабул қилиниши оддий ҳолатдир. Руҳий жиҳатдан, характер жиҳатдан касаллик ва саломатлик ўртасида бўлган, ўта жанжалкаш, ўзини идора қила олмайдиган абитуриент психология йўналишига, ҳиссий ўта эмоционал агрессив “садист” тиббиёт йўналишига, болаларга ўта қўпол бўлган, жисмоний зўравонликни синфдошларига, оила аъзоларига қўллаб келган бири мактабгача ёки бошланғич таълим йўналишига муваффақиятли кириши мумкин. Бугунги талабани танлашдаги ягона

тест методи юқоридагиларга имкон беради. Тест методини инкор этмаган ҳолда, маълум йўналишларга талаба танлашда касбга мойиллигини мактаб босқичидан аниқлаш лозим.

Ҳар бир нарсани танқид қилиш осон, ислоҳ қилиш қийин. Аммо юқоридаги камчиликларни тўғрилашимиз шарт ва унинг осон йўллари бор. Шу ерда парадоксал ҳолат мавжуд: маълум ташкилотларга ходим олишда йиллаб ўрганишади, лекин биз ёшларни касбга саралашни атиги бир соатда ҳал қиламиз.

4. Академик — бу, биринчидан, энг олий илмий унвон. Доцентлик, профессорлик — фан номзодлик (PhD) ёки фан докторлик (DSc) илмий даражасига эга бўлган ва белгиланган айрим талабларга жавоб берадиган кўпчилик учун нисбатан осонроқ қўлга киритиладиган илмий унвонлар бўлса, академик саноқли кишиларга берилади. Яъни ўз фанида кўп йиллар давомида катта меҳнат қилган, фани бўйича етакчи бўлган, кўпгина олий малакали илмий-педагогик кадрлар (фан

номзоди, фалсафа доктори (PhD), фан доктори (DSc) тайёрлаб, илмий мактаб яратган ёки катта илмий ихтиролар муаллифи бўлган, ўз соҳасида барча олимлар томонидан тан олинган ва ниҳоят, маънавий жиҳатлари ҳам олий унвонга муносиб бўлган олимларгагина берилади. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, мен учун академик унвони — бу Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ҳақиқий аъзолари (академиклар) ишончи, бу ҳукуматнинг, авваламбор муҳтарам Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг ишончидир. Шу сабабли ҳам академикликни умрим охиригача шогирдларим билан биргаликда психология соҳасида халқим учун муҳим илмий муаммоларни ҳал қилишимга тақдим этилган аванс, ишонч, қарз деб биламан.

Академиклик — бу олимнинг серқирра фаолияти илм аҳли, ҳукумат ва давлат раҳбарияти томонидан тан олинishi. Академиклик — бу олим оқлаши зарур бўлган, ёш босқичи жиҳатидан оила ташвишларидан тинган, ақлий қувватини фақат илм-фанга бағишлаб, шогирдлари билан ҳамкорликда катта илмий муаммоларни

бартараф этиб кетиш имкониятидир. Академиклик олим учун катта психофизиологик стимулдир. Академик ўз соҳасида юксак чўққиларни забт этиб, ҳеч нарсани билмаслигини англаш давридир. Академиклик ҳақиқий олим учун илм-фан билан касалланишнинг энг оғир (самарали) ва сўнгги давридир. Академиклик — бу ғоизи билан илмий натижалар тарзида қайтариш зарур бўлган Фанлар Академиясининг танланган олимга берилган “кредит”идир.

5. Олий таълим муассасаларида, шу жумладан, жамиятда ҳам илмий тадқиқотларнинг сифат кўрсаткичларини ошириш, илм аҳлига эътиборни кучайтириш, уларнинг жамиятдаги мавқеини ошириш лозим. Акс ҳолда, илм-фанни иқтидорли ёшлар касб сифатида танламайди. Илм-фанга сидқидилдан киришмайди, илмий даражаларни эса фақат лавозим, маъмурий ўсиш воситаси сифатида қабул қилишади.

Илм-фандаги олимларни шартли равишда бир неча гуруҳга бўлиш мумкин:

- ➔ Фан тарихида ўз изланишлари билан из қолдирган бир неча асрда бир марта дунёга келадиган аллома, машхур, дунё танийдиган олимлар.
- ➔ Илм-фанни танлаган турида илмий кашфиётлар қилишга қодир катта ақлий, тафаккур базасига эга бўлган олимлар.
- ➔ Илм-фанда маълум ютуқларни қўлга киритиб, ўз йўналишида илм аҳли диққатига тушиб, кейинги фаолиятида ташкилотчи раҳбар сифатида иш олиб борувчи олимлар.
- ➔ Илм-фаннинг маълум бир йўналишида фидойи олим сифатида олий малакали илмий-педагогик кадрларни сифатли тайёрлайдиган олимлар.
- ➔ Илм-фанда кашфиётлар қилмаса ҳам, юқори лавозимларда ишлаган ва ёшларни илмий ўсишига ёрдам берадиган катта ҳаётий ва раҳбарлик тажрибасига эга бўлган, илм аҳли орасида раҳбар сифатида ҳурматга сазовор бўлган олимлар.
- ➔ Кучли олим раҳбарлигида “ишчи асалари” (рабочая пчёлка) сифатида “илмий бол” йиғадиган сон жиҳатидан кўпчиликлари ташкил этган олимлар.
- ➔ Илмий йўналиши бўйича олим сифатида ҳеч нарса қўлидан келмайдиган ва ёшларни ўзига рақиб билиб, уларнинг илмий ўсишига тўсқинлик қилувчи, иқтидорли ёшларни кўра олмайдиган сохта олимлар.
- ➔ Ўзини асосиз равишда ҳамма нарсани биладиган

энциклопедист олим сифатида тасаввур қиладиган, ёшларнинг ўсишига тўсқинлик қилмайдиган, лекин ўзидаги камчиликни етарли англамайдиган (ўз-ўзини танқид йўқ ҳисобда), доимо яхши кайфиятда юрадиган бахтли сохта олимлар.

- ➔ 2-, 3-, 4-типларидан айрим жиҳатларни олган терма типдаги олимлар.
- ➔ Дунёда ҳамма нарсани унутиб, оила ҳам қурмай ёки оиласига деярли эътибор бермайдиган фанга фидойи олимлар.
- ➔ Фанни соғин сигир сифатида ишлатадиган тадбиркор олимлар.
- ➔ Фандан коррупция сифатида фойдаланадиган олимлар.
- ➔ Фандан мақсадли равишда фойдаланадиган, инсониятга қарши, яъни биологик, техник, химиявий қуроллар кашф этадиган олимлар. Уларнинг илмий ихтиролари миллионлаб бегуноҳ одамларнинг бевақт ўлимига сабаб бўлади. Сўнгги турида фақат олимларни эмас, балки уларнинг илмий потенциалидан ёвуз ниятларда фойдаланадиган сиёсатшунос, катта маблағ билан таъминлайдиган миллиардерларни ҳам танқид қилиш керак.

Илм аҳлини бундай турларга бўлиш, балки, этика, одоб-ахлоқ нуқтаи назардан ўринли эмасдир, аммо реал манзара шуни тақозо этиб турибди. Шу билан бирга, юқоридаги қараш ва таснифни бир шахснинг ҳақиқатга даъвогарлик қилмайдиган, жавоблари камчиликлардан холи бўлмаган, такомилталаб, субъектив фикри сифатида қабул қилишингизни сўрайман. Олим сўзи айрим турларда қўштирноқ ичида эканлигини ҳисобга олишингиз лозим.

Олий таълим сифатини ошириш учун эса қуйидаги таклифларни билдираман:

Биринчидан, талабани тегишли йўналишларга психологик жиҳатдан тўғри танлашимиз керак. Бу, худди гуруҳнинг тури ошнинг қандай бўлишини белгилагани каби, биз олий таълимда тайёрлаётган кадр-мутахассисимизнинг профессионал сифатида қандай бўлишини белгилайдиган омиллардан биридир.

Иккинчидан, таълим мазмуни бугунги кундаги профессионал мутахассисимизни касби давомида унга қўйиладиган талабларга қай даражада тўлиқ жавоб беришидадир. Таълим мазмуни доимо янгилаб борилиши шарт.

Учинчидан, биз олий таълимда кадр тайёрлашда назарияга кўпроқ урғу беряпмиз. Ваҳоланки, кадр тайёрлашда амалий кўникма, малакаларни шакллантиришга кўпроқ эътибор беришимиз ва амалиёт дарсларини бевосита иш жойида ўтказишимиз мақсадга мувофиқ.

Тўртинчидан, бир қатор соҳаларда ўзбек тилидаги таълим манбалари илмий ва маънавий саёз. Кам, сифати паст. Рус тилида эса етарли. Шунинг учун ҳам кўпинча ота-оналар фарзандларини рус мактабларда ўқитишяпти. Демак, билим манбаларини янгилашимиз, бойитишимиз лозим.

Бешинчидан, олий таълимда коррупцияни йўқотиш шарт!

Олтинчидан, олий таълимдаги профессор-ўқитувчиларимизнинг малакасини оширишда тегишли ўзгаришлар қилишимиз даркор. Малака ошириш муддати, мазмуни, шакли замон талаби даражасида бўлиши керак.

Субат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!

ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИ МАҚСАДЛИ РЕЖАЛАР ТЎҒРИ ТУЗИЛГАНИГА ҲАМ БОҒЛИҚ

Ахмед Реймов,

Бердақ номидаги Қорақалпоқ
давлат университети
ректори, техника фанлари
доктори, академик:

1. Дарҳақиқат, мамлакатимизда олий таълимга қаратилаётган эътибор ва ғамхўрлик туфайли кейинги йилларда олий таълимнинг нуфузи ҳамда мамлакат иқтисодий-ижтимоий тараққиётидаги ўрни тобора ортиб бормоқда. Қорақалпоғистон минтақасидаги асосий, етакчи олий таълим муассасаси сифатида биргина Қорақалпоқ давлат университети мисолида ҳам ушбу тенденцияни яққол кузатишимиз мумкин. Албатта, олий таълим олдига қўйилаётган талаблар нафақат таълим билан, балки илм-фан соҳаси билан ҳам боғлиқ вазифаларни юқори самарадорликда, масъулият билан ёндашган ҳолда амалга оширилишини тақозо этади. Жумладан, Қорақалпоқ давлат университетида бугунги кунда жами 1000 нафардан ортиқ профессор-

ўқитувчилар фаолият олиб бораётган бўлса, шундан 350 нафардан ортигини илм-фаннинг турли-туман соҳаларида тадқиқот олиб борган фан докторлари ва профессорлар, фан номзодлари ва фалсафа докторлари (PhD) ташкил этади. Илмий салоҳият кўрсаткичи ҳам йил сайин ортиб, айни пайтда деярли 37 фоизга етмоқда.

Илмий тадқиқот ишларининг сони ва сифатини, илмий-педагог кадрлар тайёрлаш самарадорлигини ошириш, изланишлар натижаларини амалиётга жорий этиш

борасида ҳам университетда қатор ишлар олиб борилганлигини алоҳида эътироф этамиз. Масалан, 2017 йилга нисбатан бугунги кунга келиб, университет ҳузурида фаннинг техника, биология, тарих, иқтисодиёт, филология, география, юридик соҳалари бўйича жами 10 та илмий даражалар берувчи илмий кенгашларнинг ташкил этилганлиги, олий таълимдан кейинги таълим институтининг таянч докторантура, докторантура, стажёр ҳамда мустақил изланувчилик ихтисосликлари сонининг деярли икки бараварга ортиб,

30 тага яқинлашганлигини, қамров даражаси эса бугунги кунда 250 нафарга етганлиги, университет ҳузурида бугунги кундаги атроф-муҳит ва экологик хавфсизлик билан боғлиқ Оролбўйи, хусусан, Қорақалпоғистон ҳудудида самарали илмий тадқиқотлар олиб бориш учун муҳим ҳисобланган “Биоэкология”, “Кимёвий технология”, “Экофизика”, “Атмосфера ҳавоси ифлосланишини автоматик кузатиш”, “Илмий тадқиқот натижаларини амалиётга татбиқ қилиш” каби илмий тадқиқот лабораториялари, кластер, станциялар ва марказларнинг ташкил этилганлиги ва ҳоказо фикримизнинг яққол тасдиғидир.

Шуни ҳам таъкидлаш жоизки, Университетда 2023 йил давомида давлат илмий-техник дастурлари доирасида жами қиймати 2 млрд. 739 млн. 782 минг сўм бўлган 5 та амалий ва 1 та инновацион лойиҳалар, жами қиймати 930 млн. 335 минг сўм бўлган 22 та ҳўжалик шартномаси доирасида илмий изланишлар амалга оширилди. Университет иқтидорли талабалари томонидан жорий 2023/2024 ўқув йилининг ўзида қатор ютуқ ва муваффақиятлар қўлга киритилди. Мазкур

ўқув йилида 32 нафар талаба номдор стипендия, жумладан, 1 нафар талаба Президент стипендияси, 8 нафар талаба Навоий, 3 нафар талаба Беруний, 2 нафар талаба Улуғбек, 1 нафар талаба Ислон Каримов, 1 нафар талаба Тўлепберген Қайипбергенов, 1 нафар талаба Ибройим Юсупов номли давлат стипендиялари, 1 нафар талаба Паҳлавон Маҳмуд номли, 1 нафар Бобур номли, 1 нафар талаба математика фани бўйича академик Т.А.Саримсоқов номидаги, 10 нафар талаба Бердақ номидаги стипендия, 2 нафар талаба UzGTL компаниясининг махсус стипендияларига муносиб деб топилди.

2023 йил 26-27 октябрь кунлари Қорақалпоғистонда ўтказилган ҳамда дунёнинг 40 дан ортиқ республика ва хорижий олий таълим муассасаларидан 200 нафардан ортиқ талабалар иштирок этган математика фани бўйича Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги II Халқаро олимпиадасида университет жамоаси фахрли 1-ўрин соҳиби бўлди.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш жоизки, жорий йилнинг ноябрь ойида халқаро QS рейтингини ташкилоти

Осиё университетлари рейтингинида ўтган йиллар давомида олиб борилган ишларимиз самараси сифатида Қорақалпоқ давлат университети мамлакатимизнинг 6 та ҳудудидаги 14 та олий таълим муассасалари қаторида Осиё университетлари ТОП-1000 талигидан ўрин олди. Шунингдек, университет нуфузли халқаро рейтинг тизими ҳисобланган Top Universities Ranking QS (Quacquarelli Symonds) халқаро рейтингинида 2022 йилда ҳам жаҳоннинг 15 600 дан ортиқ олий таълим муассасалари орасида 2543-ўринни, Осиё мамлакатлари орасида 741-ўринни, Марказий Осиё мамлакатлари орасида 41-ўринни ва Республикамизда 7-ўринни эгаллади. Ҳозирда муайян йўл хариталари асосида ушбу кўрсаткичларни бундан ҳам яхшилаш борасида ишлар олиб борилмоқда.

Бундан ташқари, 2023 йил Қорақалпоқ давлат университети Times Higher Education (THE) рейтингининг Impact Rankings туркумига кирди ҳамда мазкур рейтингда Қорақалпоқ давлат университети дунёнинг 1591 та университетлари орасида 1001+ ўринни эгаллаган

университетлар гуруҳига кирди. Шу билан бирга, 2023 йилда Қорақалпоқ давлат университети Times Higher Education (THE) халқаро рейтингда дунёнинг кучли ТОП-1000 та университетлари қаторига киришга даъвогар олийгоҳ сифатида “reporter” статусини олди.

2. Сўнгги йилларда мамлакатимиз олий таълим тизимида халқаро стандартлар асосида кенг қўлланми ишлар амалга оширилди. Асосий эътибор талаба ёшларнинг таълим олиши учун зарур шарт-шароитлар яратишга қаратилди. Натижада охириги етти йилда олий таълимга қамров даражаси 9 фоиздан 42 фоизга етди: университетимизда таҳсил олаётган талабалар сони 2017 йилда 41 та бакалаврият таълим йўналишларида 8700 нафардан ортиқ ҳамда 23 та магистратура мутахассисликларида 190 нафар магистрантлар таҳсил олган бўлса, 2023 йилга келиб бакалаврият таълим йўналишлари сони 83 тага, магистратура мутахассисликлари сони 56 тага ортди ҳамда ушбу таълим йўналишларида тегишлича 27 366 нафар талаба, 1191 нафар магистрант таҳсил олмоқда.

Ҳурматли Президентимизнинг раҳнамолигида мамлакатимизда илм-фанни ривожлантиришда олиб борилаётган кенг қўлланми янгиланиш ва асрий ўзгаришлар нафақат юртдошларимиз, балки дунё ҳамжамияти томонидан ҳам катта қизиқиш билан қўллаб-қувватланмоқда. Мана, яқинда Хитой Халқ Республикасида Ўзбекистон-Хитой таълим форуми бўлиб ўтди. Форумда Ўзбекистон ва Хитой университетлари ҳамкорлиги тўғрисидаги Пекин декларацияси қабул қилинди. Унда икки давлат олий таълим муассасалари ўзаро ҳамкорлик тўғрисидаги шартнома ва меморандумларни имзоладилар. Бу эса, ўз навбатида, олий таълим соҳасидаги ҳамкорлик алоқалари янада кенгайиши ҳамда таълим сифатининг яхшиланишига хизмат қилади. Чунки таълим сифати бу — тараққиётнинг бош омилидир.

3. Таълим изчиллигини таъминлаш ва соҳада кенг ислохотларни олиб бориш мамлакат тараққиётининг пойдеворини таъминлашга хизмат қилади. Ўтган даврларга назар ташлайдиган бўлсак, таълим соҳасида

қатор ислохотлар олиб бориладиган гувоҳ бўламиз. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, соҳага оид Президент фармон ва қарорлари, ҳукумат қарорлари ҳамда бошқа ҳужжатларнинг қабул қилиниши миллий таълим тизимидаги туб сифат ўзгаришларининг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Ҳаёт шуни кўрсатмоқдаки, юксак малакали мутахассислар тайёрлаш — бугуннинг долзарб ва кечиктириб бўлмас вазифаларидан бири. Чунки талабаларга юқори даражадаги билимни фақат ўқув аудиториясидаги машғулотлар билан бериб бўлмайди. Бўлажак мутахассисларни тайёрлаш ва ўқув жараёни сифатини оширишда, уларни ижодий фаолиятга жалб қилишда, рационал фикрлаш кўникмасини шакллантириш ва интеллектуал қобилиятини ривожлантиришда мустақил таълим алоҳида ўрин тутди. Сифатли таълим жараёнини амалга оширишда мустақил таълим тўлдирувчи, ривожлантирувчи вазифани бажаради. Шу ўринда мустақил таълим тушунчасига изоҳ бериб

ўтсак. Мустақил таълим — олинган билим, кўникма ва малакани мустаҳкамлаш, қўшимча маълумот ёки материални мустақил ўрганиш мақсадидаги ўқув шакли. Мустақил фаолият муайян фандан ўқув дастурида белгиланган ҳамда талаба томонидан ўзлаштирилиши лозим бўлган билим, кўникма ва малакани шакллантиришни амалга оширишга хизмат қилади, ўқитувчи маслаҳати ва тавсияси асосида аудитория ёки аудиториядан ташқарида бажарилади. Ҳозирги вақтда талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этишда турлича ёндашувлар мавжуд. Баъзи тадқиқотчилар мустақил ишни ўқитувчилар томонидан берилган маълумотларни ўқувчиларнинг идрок этиши ва мустақил тушуниши деб ҳисоблайди.

Тадқиқотлар натижасида талабаларнинг аудиториядан ташқарида амалга оширадиган мустақил ишларини ташкил этиш ва назорат қилиш билан боғлиқ қуйидаги жиҳатлар кузатилди. Қизиқиши юқори талабалар орасида мустақил ишни турли амалий лойиҳалар ҳамда кичик тадқиқотлар шаклида бажаришга

қизиқиш анча юқори. Талабаларнинг қарийб 60 фоизи ижодий ҳамда эвристик фаолиятни устувор ҳисоблайди. Агар етарли шароит яратилса, бу яқин истиқболда жамиятнинг илмий ҳамда инновацион ривожланиши учун кучли рағбат бўлиб хизмат қилиши мумкин. Мен ўйлайман, Президентимиз томонидан белгилаб берилган вазифаларни биргаликда ва баҳамжиҳатликда амалга оширсак, яқин келажақда олий таълим тизими бундан-да яхши натижаларга эришади. Зеро, мамлакат тараққиёти сифатли таълимга, малакали кадрларга боғлиқ экан, олий таълим тизими олдида турган кечиктириб бўлмайдиган вазифалар аниқ намоён бўлади.

4. Академик — бу, менинг фикримча, нафақат илм-фан соҳасида, балки жамиятда, мамлакат ҳаётида ўзининг илмий, таълимга оид ва бошқа фаолият йўналишлари бўйича юқори салмоқли ютуқларга эришган, муваффақиятларни қўлга киритиб, давлат ижтимоий-иқтисодий ривожланишида ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келаётган илм аҳли вакили саналади.

Академикликка эришиш — бу фақат ўша инсоннинг илмий изланишларида эмас, балки таълим, ишлаб чиқариш ва фаннинг интеграциясига ўз фаолияти орқали салмоқли ҳисса қўшиш масъулиятини олиш ҳам ҳисобланади. Фикримча, академик бўлиш илм-фандаги фақат мана шу юксак унвонни олиш билан чекланмайди. Сабаби унинг масъулияти ва залвари, албатта, ўша инсоннинг ўз илмий тадқиқот ишлари орқали, юксак интеллектуал салоҳияти воситасида мамлакат ривожига, фаннинг жамиятдаги тараққиётига, унинг соҳалари ривожига аҳамиятини оширишга хизмат қилиши лозимлигида, деб биламан. Илмий мактаб ҳам мана шунинг натижасида яратилади, шу боисдан ҳам илмий мактаб яратган академиклар мамлакатимизда турли соҳаларда самарали меҳнат қилмоқда.

5. Олий таълим муассасаларида илмий тадқиқотлар сифат кўрсаткичларини ошириш учун қуйидагиларга эътибор қаратилиши муҳим ҳисобланади:
– фан ва техника ривожига, бугунги глобаллашув шароитидаги ахборот-

коммуникация технологияларининг энг сўнгги ютуқ ва имкониятларини бевосита илмий тадқиқотларни амалга оширишда тўғридан-тўғри ва узлуксиз тарзда қўллай билим лозим;

– илм-фан соҳаси юксак ривожланган ва ривожланаётган давлатлар тажрибаси асосида илмий тадқиқотларни амалга оширишда ўзаро ҳамкорлик, илмий алоқаларни мустаҳкамлаш (масалан, ҳамкорликда илмий ишлар чоп этиш, турли хил илмий тадбирлар ўтказиш, ўзаро баҳс-мунозаларга бой илмий жамият барпо этиш) лозим;

– дунёнинг нуфузли олий таълим, илмий-тадқиқот муассасалари билан яқин алоқалар, ҳамкорлик муносабатлари, жумладан, ўзаро тажриба алмашиш, таълим ва илм-фан жараёнларига нуфузли, дунё рейтингларида юқори ўринларга эга олимлар, кашфиётчилар, ихтиролар муаллифлари ва ҳоказони кенг жалб қилиш амалиётини йўлга қўйиш, аниқ илмий натижаларга эришишга қаратилган мақсадли кўрсаткичлар режасини тузиш ва амалга ошириш зарур;

– таълим сифатини таъминлашда ўқитувчининг профессионалиги, замонавий технологиялар ва ўқув жараёнини замонавий усулларда олиб бориш, талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этишда ўқитувчининг етарли қобилиятга эга эканлиги, тегишли кўрсатма ва тавсиялар бериш қобилиятининг мавжудлиги, дарс жараёнларининг олиб борилишида ўқитувчининг ҳақиқий бошқарувчилик маҳорати муҳим, деб ўйлайман.

ПЕДАГОГ КАДРЛАР МИЛЛАТ КЕЛАЖАГИГА МАСЪУЛ

Холбой Ибраимов,

Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти директори, педагогика фанлари доктори, академик:

1. Ўзбекистон педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти бой тарихига эга. Институтнинг асосий мақсади — илмий-педагогик кадрларни тайёрлаш. Бу жараёнда институтда бир қанча тадбирлар, шу жумладан, илмий семинарлар, учрашувлар, конференциялар, форумлар, вебинарлар ташкил этилиб келмоқда.

Охирги йилларда ҳар хил мутахассисликка эга кадрлар тайёрлаш билан бирга, уларнинг педагогик ва психологик хусусиятларига катта эътибор қаратилмоқда. Чунки ҳозирги замон ёшлари жуда

ақлли, улар тезда ҳар хил маълумотга эга бўлади, фақат бугунги ўқувчи ёшларда ҳаётини тажриба йўқлиги уларни бироз чалғитмоқда. Ўқувчи ёшларнинг ўз вақтини тежаши, билимига чуқурроқ эътибор бериши, дунёқарабини кенг шакллантириши, ҳар хил вазифага масъулият билан ёндашиши талаб этилмоқда. Агарда республикадаги педагог-кадрлар ўз устида тинимсиз ишлаб, ўқувчи ёшларга бор билимини берса, келажак авлодимиз биз ўйлагандай бўлади!

2. Республикамизда таълим соҳасида тўғри олиб борилган давлат сиёсати илм эгаллашга алоҳида эътибор қаратиш имконини бергани, мамлакатимиз аҳолисининг турмуш даражаси анча юқори бўлганлиги, ўз навбатида, ёшлар олий маълумот олишга интила бошладилар. Ўзбекистон Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги маълумотларига кўра, 2016-йилдан буён мамлакатдаги олий ўқув юртлари сони 77 тадан 212 тага кўпайган. Мамлакатдаги 212 та университетдан 116 таси давлат, 66 таси хусусий,

30 таси халқаро мақомга эга. Мамлакат пойтахти университетлар сони бўйича етакчилик қилади. Тошкент шаҳрида 86 та олий ўқув юрти мавжуд.

Республикада олий маълумот олишни хоҳловчилар сони муттасил ортиб бораётгани боис бу олий ўқув юртлари сони мутаносиб равишда кўпайиши керак аслида ҳам. Шу билан бирга, талабаларни ўқитиш ва тарбиялаш сифатсиз амалга ошириб бўлмайди, чунки талабалар сифатли таълим оладиган жойдагина ўқишни хоҳлайдилар ва бундай олий таълим муассасаси сони кўпайиб боради. Бу табиий.

3. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда олий таълим тизими ривожланиб, ушбу соҳада салмоқли ислохотларни амалга оширишга, мамлакатимиз олий таълим тизимини такомиллаштиришга жиддий эътибор қаратилмоқда.

Мамлакатимиз Марказий Осиёдаги олий таълим соҳасидаги асосий марказга айланишини мақсад қилиб олганимиз таълим соҳасига ажратиладиган харажатларни ошириб

боришни тақозо этмоқда. Шунинг учун бугунги кунда Ўзбекистонда давлат бюджети харажатларининг қарийб 45 фоизи таълим соҳасига йўналтирилмоқда. Бу кўрсаткич ўсиб бормоқда, яқиндагина республикада таълим соҳасини ривожлантиришга давлат бюджети харажатларининг атиги 23 фоизи сарфланган бўлса, ҳозир бу кўрсаткич қарийб икки баравар ошди дегани.

4. Академик — республикада тан олинган олим. Унинг олдида жуда кўп масъулият бор, лекин энг муҳими, илмий фаолият турларидан бири ва унда ҳамкорликнинг махсус шакли сифатида илмий мактабни яратишдир. Шунинг учун ҳам педагогика фани кўплаб соҳаларининг ривожланиши олий ўқув юртлари ва илмий марказлар қошида мавжуд бўлган кўплаб илмий мактаблар фаолияти билан боғлиқ.

Илмий мактабнинг яратилиши педагогиканинг фан сифатида ривожланиши ижтимоий ҳодисаси билан боғлиқ бўлиб, бу илмий фаолиятнинг когнитив ва

ижтимоий хусусиятларини уларнинг бирлиги ва ўзаро боғлиқлигида кўриб чиқиш имконини беради. Илмий мактаб илмий билимларнинг узлуксизлигини таъминлайдиган ва унинг ривожланиши учун мақбул шароитларни яратадиган фаннинг динамик бирлигини ташкил қилади.

5. Агар олий ўқув юртларида олиб борилаётган илмий тадқиқотларнинг сифат кўрсаткичлари ҳақида гапирадиган бўлсак, аввало, илмий тадқиқот нима эканлигини аниқлаб олишимиз керак.

Илмий тадқиқот — объект, жараён ёки ҳодисани ҳар томонлама ўрганишга, шунингдек, олинган натижаларни амалиётга татбиқ этишга қаратилган фаолият. Илмий тадқиқотлар турли асосларга кўра таснифланади ҳамда фундаментал ва амалий тадқиқотга бўлинади. Давомийлигига кўра, илмий тадқиқотлар узоқ муддатли, қисқа муддатли ва экспресс тадқиқотга бўлинади. Тадқиқотнинг шакллари ва усулларига қараб экспериментал, услубий, тавсифий, экспериментал-таҳлилий, тарихий ва биографик тадқиқотлар ажратилади. Педагогикада тадқиқотнинг

икки даражаси мавжуд: назарий ва эмпирик. Педагогика соҳасида илмий изланишларни кўпайтириш масаласига илмий асосланган нуқтаи назардан ёндашадиган бўлсак, ҳар йили умумий ўрта таълим мактабларини ярим миллиондан ортиқ ўқувчи тамомлаётганини, уларнинг аксарияти олий маълумот олишга интилаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Бугунги кунда олий ўқув юртларида юқори малакали профессор-ўқитувчилар ҳали ҳам етарли эмас. Шунинг учун ҳам юқори сифатли илмий тадқиқотларни кўпайтириш муҳим, чунки бу бутун республикада таълим сифатини оширишнинг ягона йўли бўлиб ҳисобланади.

“Ўзбекистонда олий таълим” журнали ижодий муҳаррири
Садоқат МАХСУМОВА суҳбатлашди ва тўплади.

Субат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!

ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ СИФАТИ — У БУГУН ҚАНЧАЛИК ТАЪМИНЛАНДИ?

Абдували ХОЛИҚОВ,

Таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш, лицензиялаш, таълим сифатини таъминлаш департаменти бошлиғи, кимё фанлари доктори, профессор

Бугунги олий таълим тизими, ундаги вазият ва келажак ҳақида таҳлиллар, муносабат ва башоратлар берилмоқда. Сифатли таълим эса турли ўлчовлар, таққословлар билан баҳоланмоқда. Миллий тажрибадаги янгилик, ўзгаришларни қўллаб-қувватловчилар ҳам, қораловчилар ҳам керагидан ортиқ. Аммо уларнинг барчаси ҳам асослими? Бизнингча, йўқ.

Шу боис олий таълим тизимининг муҳим бўғини таълим жараёнларидаги ўзгаришларнинг бевосита иштирокчиси, ташкилотчиси ва ташаббускори бўлган Таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш, лицензиялаш, таълим сифатини таъминлаш департаменти бошлиғи Абдували Холиқов билан суҳбат уюштирдик. Масъул билан ўзгаришлар моҳияти, йўл қўйилган камчиликлар, эришилган натижалар ва кутилаётган янгиликлар хусусида фикрлашдик.

— Таълим сифатини ўқув жараёнларининг қай даражада тўғри ташкил қилиниши билан боғлиқ. Шу маънода, бугун Ўзбекистондаги олий таълим муассасаларида ўқув жараёнларини ташкил этишда асосий эътибор нимага қаратилмоқда? Ҳаракатдаги тизимни яратишда қайси давлатлар тажрибаси андоза қилиб олинган, нима учун?

— Таълим тизимида ижобий ўзгаришлар кузатилмоқда, буни эътироф этиш керак. Тизимга янгича шакл — нодавлат олий таълим муассасалари кириб келди. Хориж олий таълим муассасалари филиаллари очилиши билан қамров 9 фоиздан 47 фоизга етказилди, талабалар сони эса 1 млн. 300 нафардан ошди. Натижада бугун олий таълим олаётган сони 5 бараварга

қўпайган. Рақамларни келтириш, улар ҳақида гапириш осон. Аммо жараён ичида бўлиш, юзага келган масалаларни ҳал этиш бу катта меҳнат ва куч талаб қилади. Сон ортиши, албатта, сифатга ҳам таъсир кўрсатмай қолмайди. Яъни талабалар сонининг қўпайиши билан қўшимча профессор-ўқитувчига, моддий-техник базани кенгайтиришга, керакли шароитни яратиб беришга эҳтиёж туғилади.

Олий таълимда сифатни таъминловчи асосий индикаторлар таълим дастурларига бевосита боғлиқ. Шу боис уни ишлаб чиқишда бозор талаблари инобатга олиниб, халқаро аккредитациядан ўтган таълим дастурлари ўрганилмоқда. Хусусан, 2024 йилда ҳам 6 та олий таълим муассасасини халқаро аккредитациядан ўтказиш режалаштирилган. Аккредитациядан ўтказиш жараёни камида 3 йилни талаб қилади. Бугун таълим муассасаларида 40 мингга яқин профессор-ўқитувчилар бор, илмий салоҳият эса 40 фоизни ташкил қилмоқда. Бизни ўйлантираётган масала эса дастурларни тушуна оладиган устозларни мавжудлиги билан боғлиқ. Очигини айтиш керак, бу борада ҳал этилиши лозим бўлган масалалар йўқ эмас. Ваҳоланки, янги дастурларни ўзлаштириш талабаларда ҳам қийинчилик туғдиради. Аммо устоз ҳам уни тушунмаса, тушунтира олмаса, қилинаётган ислоҳот, янгилик самарасиз яқунланади. Шунинг учун ҳам янгиликларни аввало профессор-ўқитувчилар англаши, ичига тўлиқ кириб, меҳнат бозори талабларидан келиб чиқиб талабага тўғри йўналиш бериши муҳим. Ҳозирда ўқув режаларида амалиётга йўналтирилган фанларни қўпайтириш масаласи диққат марказимизда. Боиси бу, истаймизми йўқми замон талаби. Битирувчиларни амалий кўникмаларга эга кадр қилиб тайёрлашимиз керак. Таассуфки, бугун битирувчилар амалий кўникмаларни эгаллаш учун қўшимча курсларда

ўқишга мажбур бўляпти.

Яна бир муҳим жиҳат — устозларга дарсни ташкил қилиш бўйича шароитларни яхшилаш масаласи. Шароит яратиш бир томон, ундан фойдаланиш иккинчи томон. Таълим берувчиларнинг замонавий технологиялардан хабардорлигини ошириб боришни даврнинг ўзи тақозо қилмоқда.

Ўтган йилда таълим дастурлари малака талабларини янгидан ишлаб чиқдик. Амалдаги 5 та ҳужжатдан 2 тасини, хусусан, намунавий ўқув режа ва намунавий фан дастурини бекор қилдик.

Эндиликда силлабусларни ишлаб чиқиш ва сифатига жавоб бериш тартибига ўзгартириш киритилиб, кафедраларга бу масъулият юклатилляпти. Аслида олий таълимнинг сифатига кафедра жавобгар. Чунки у ким дарс бериши, қайси фан дастурга киритилиши, машғулот шакли, қаерда ўтилишини белгилайди, керакли мутахассисларни жалб қилади. Шунинг учун ҳам айнан шу бўғин сифатга жавоб бериши, масъул бўлиши керак. Ректор, проректор, деканлар эса унга шароит яратиб бериши лозим.

Яна бир масала бу мустақил таълим, бугун фан дастурларининг жами 60, 40 фоизи мустақил таълимга ажратилади. Шу кунга қадар жараёнида ўқилмаган мавзулар мустақил ўрганишга берилган. Эндиликда талабага мавзу эмас, топшириқ бериш амалиётига ўтилмоқда. Талаба билимини баҳолаш қачонки холис бўлса, шундагина биз сифатли таълимга эришамиз. Ҳар қанча қулай шароит яратманг, мингта дастур қилманг баҳолаш холис бўлмаса, барчаси бекор кетади. Бугун якуний назоратда дарс берган ўқитувчининг иштирок этмаслиги каби тажрибаларни қўллаяпмиз. Кредит-модул тизимига ўтилгандан сўнг жараёнлар ҳам соддалашди. Аввал талаба юкломаси деган нарсга йўқ эди. Бу тизимда талаба 4 йилда 7200 соат, йилига 1 800 соат юкломани

бажариши керак. Натижада таълим олувчига 4 йилда шу юklamани ўзлаштирмасанг, олий таълим муассасасини битира олмайсан, деган масъулият юклатилади. Магистратурада эса битта йўналиш учун 3600 соат берилади.

Бу тизимда доимий ўзгаришлар қилиш ўзини оқламайди. Камида 4-6 йил бир ти-

зим тўлиқ ишга тушиши, ишлаши керак. Ҳар йили жараёнларни ўзгартириш, янгилаш сифатга эришилмаслигига сабаб бўлади. Бизда ҳам айни пайтда техник томондан камчиликлар, мавжуд масалалар ҳал этиб борилмоқда, шу орқали жараён ягона тизимга келтирилмоқда.

— Олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари ўқув юкламасини ҳисоблаш кредит-модуль тизими талабларига мос келмаслиги доим муҳокамалар марказидаги масалага айланган. Аудитория ва “ўлик” соатларни белгилашда қайси мезонларга таянилган? Бу йўналишда қандай ўзгаришлар қилиниши кўзда тутилмоқда?

Профессор-ўқитувчи юкламаси кўплиги таълим сифатига бевосита таъсир кўрсатади. Юклама кўп бўлса, устоз ўз устида ишлай олмайди. Айни жиҳатлар инобатга олиниб, ўртача юklamани камайтириш устида ишланмоқда. Бугунги кунда бир штат бирликдаги профессор-ўқитувчи учун илмий даража ва унвон, лавозим инобатга олинган ҳолда юклама миқдори 400 соатдан 800 соатгача белгиланган. Бу рақамларни яна камайтириш кўзда тутилган, аммо юклама камайишининг ўзи ижобий натижа учун етарли бўлмайди.

Афсуски, баъзи олий таълим муассасаларида фаолият юритаётган мутахассислар жараёнлар ичига тўлиқ кирмаган, тушунмаган. Шунинг учун ҳам юклама белгилашда чалкашликлар юзага келмоқда. Вазирликнинг 2018 йилдаги “Олий таълим муассасаси профессор-ўқитувчилар таркибининг ўқув юкламаси ҳамда ўқув-услубий, илмий-тадқиқот ва “устоз-шогирд” ишларини белгилаш қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида”ги буйруғида бунинг аниқ тартиби белгилаб қўйилган. Агар профессор-ўқитувчи бир ставка доцент

лавозимида ишлаётган бўлса, унинг ойлигига юкламаси таъсир кўрсатмайди. Мисол учун, иккаламиз бир кафедрада бирга ишлаймиз, мен бир йилда 500, сиз 800 соат юклама бажаришингиз мумкин, ойликни эса бир хил оламиз. Ҳужжатда ўқитувчи мана шу юklamани бажариши керак, деган талаб йўқ. Минимал соатлар келтирилган, ана шундан келиб чиқиб ўқитувчиларнинг юкламаси шаклланади. Бунда биринчи навбатда кафедрада қайси ўқитувчи шу фандан дарс бера олиши ҳисобга олинади. Олий таълим муассасалари масъуллари билан мулоқотларда юклама тақсимотида қайси ўқитувчини юкламасини тўлдирамиз, деб ёндашилмаслигини таъкидлаймиз. Аксарият ҳолларда муассасалар ўртача юklamани чиқариб тақсимотга беради, бу нотўғри. Юқорида таъкидладим, яна такрорлайман юклама тақсимотида энг биринчи эътибор фанни ким ўта олишига қаратилиши керак. Юклама миқдорини белгилашда талабалар сони штат бирлигини келтириб чиқаради яъни штат ўқув юкламага боғлиқ эмас. Кундузги таълимда 16, сиртқида 20, масофавийда

50 нафар талабага бир штат бирлиги берилди. Университет кенгашларига буни 50 фоиз ўзгартириш ҳуқуқи берилган. Дейлик баъзи олий таълим муассасаларида кичик гуруҳларда 24 та фандан 15 таси асосан лабораторияларда ўтилиши керак, шундай ҳолларда муассаса шу йўналишларда ўзгартириши мумкин. Бир штат бирлиги учун 20 нафар талаба қилиши мумкин. Лекин ҳеч қачон ўқув-юкламасидан келиб чиқиб штат берилмайди.

Таълим муассасаларида лавозим танловлари ўтказиш тартиби белгиланмагани иккинчи муаммони келтириб чиқаряпти. Танловларни янги ўқув йили бошлангунга қадар ўтказиш керак ёки тақсимотда танловгача, деб лавозим соати берилиши керак. Мана шу каби масалаларнинг юзага келиши ўқув бўлинмаларда муаммолар борлигини яққол кўрсатади. Шунинг учун ҳар бир олий таълим муассасаси ўқув жараёнларини ташкил қилишда аниқ тизим ишлаб чиқиши керак.

Олий таълимдаги барча жараёнлар рақамлаштирилди, ўқув жараёнларидаги барча қоғоз ҳужжатлар бекор қилинди (қайд варақаси, рейтинг дафтарчаси, талаба ҳақида маълумотно-

ма, журнал). Афсуски, айрим таълим муассасалари ҳануз эски тизимдан, қоғозбозликдан воз кечмаган. Шунда иш битираётганлар билан ишлабмиз, йил кунига қадар бу ҳолатларни бартараф этиш кўзланган. НЕМИС тизими орқали ҳам кўплаб масалалар ҳал бўлди.

Ўқитувчи дарсга ҳеч нарса олиб кириш керак эмас. Дарсга киргунча у тизимга ўз маълумотлари ва ҳужжатларини киритиб қўйган бўлса, аудиторияда шароит бўлса, битта ноутбуки билан кириб машғулоти ўтиб чиқиши мумкин. Вазирлик томонидан бирон ҳужжатни талаб қил, деган вазифа юклатилмаган. Вазирлик томонидан рақамлаштириш бўйича қилинаётган ишларни тезликда яқунлаш керак, ахир янгиликка мослашиш учун 10 йил сарфланмайди-ку, бу ишлар бошлаганига эса 3 йил бўлди. Фикримча, бу муддат мослашиш, ўрганиш учун етарли бўлди.

Таълим жараёнида талаб қилинаётган янгиликлар вақти билан кириб келяпти, ўзгаришлар кимнингдир хоҳиши билан эмас замон талаби билан қилиняпти. Таълим сифатига ижобий таъсир кўрсатадиган янгиликларни вазирлик доим қўллаб-қувватлайди.

— Бугун ёмғирдан кейинги қўзиқориндек нодавлат олий таълим муассасалари сони кўпаймоқда. Уларнинг аксарияти фаолиятини кузатиб, фақат пул ишлаш мақсадида ташкил этилган деган фикр келади. Айтинг-чи, аслида олий таълим муассасаси сифатида фаолият юритиш учун лицензия бериш тартиби қандай, у такомиллаштириб бориляптими?

— Янги жараён — доим такомиллашиб боради. Нодавлат таълим муассасасини ишга туширишнинг амалда норматив ҳужжатлари мавжуд. Шу кунга қадар уларнинг фаолиятида дуч келинган ҳолатлар бўйича керакли ўринларни енгиллаштириш, ҳал этилиши

керак бўлган муаммоларни ечиш чоралари кўрилкоқда. Нодавлат таълим муассасалари бизга керак. Биринчидан олий таълим тизимида рақобат муҳити шаклланади, иккинчидан ёшларни таълим билан қамрови ортади. Рақамларга қаралса, қамров бўйича қўйилган

стратегия ўзини оқлагани ойдинлашади. Сонлар катталашгани сайин сифатли сифатсиз деган саралов юзага келади. Эътибор қилинг, бугун баъзи хусусий таълим муассасалари давлат таълим муассасалари билан рақобатлашмоқда. Биз эса эътиборни уларни ўзаро яқинлаштиришга қаратяпмиз.

Лицензияга ҳужжат топширишнинг аниқ талаби бор, аризалар 1 ойда кўриб чиқилади. Хулоса эса тақдим қилинган ҳужжатлар ҳамда жойига чиқиб ўрганиш орқали берилади. Бунда таълим йўналишидан келиб чиқиб яратилган шароит билан танишилади, университет инфраструктураси у таклиф қилган таълим йўналишига мос ёки мос эмаслиги инобатга олинади. Жумладан 2023 йилда 3 та нодавлат таълим муассасасига лицензия берилди, 27 тасига салбий хулоса берилиб, рад қилинди.

Ўрганиш жараёни катта муддат талаб қилиб, жамоага мутахассислар жалб қилинади.

Албатта, белгиланган тартиблар бузилса, чоралар кўриляпти, жумладан 5 та нодавлат таълим муассасасининг суд қарори билан лицензияси бекор қилинди. Лицензия бекор қилиш ҳам ўз-ўзидан амалга ошадиган жараён эмас. Тўғрилаш мумкин ҳолатлар айтиляпти, имкон бериляпти, талаблар бажарилмасани, қатъий чоралар кўрилмоқда. Биз шунга мажбурмиз, вазирлик мувофиқлаштирувчи ташкилот, таълимда жамият, миллат келажаги турибди. Олий таълим тайёрлаётган мутахассислар, эртага ўзимизнинг меҳнат бозорига чиқади, яъни уларнинг сифати жамиятга таъсир кўрсатади. Бу ижобий ёки салбий бўлиши эса бугун берилаётган таълимга, ундаги сифатга боғлиқ.

— Олий таълим муассасалари талабаларининг барчаси иқтидорли. Истеъдодсиз ёшнинг ўзи йўқ. Аммо зўрлардан зўрини саралаш учун кўплаб танловлар, номдор стипендиялар учун баҳслар ташкил этиб келинмоқда. Бугунги номдор стипендиялар танлови учун қўйилаётган талаблар маънан эскирмадими?

— Олий таълим муассасаларида иқтидорли, аъло баҳоларга ўқиётган талабалар учун номли ҳамда президент стипендиялари мавжуд. Бакалавр босқичда таҳсил олаётганлар учун аввал Президент стипендияси соҳалар бўйича бериларди, эндиликда ҳар бир таълим муассасасига биттадан берилмоқда. Бундан ташқари Қорақалпоғистон Республикаси учун 2 та Ибройим Тўлаберган номли, жорий йил Бобур номли стипендиялар жорий қилинди. Бу тизим бутунлай рақамлаштирилган, ҳужжатларни платформа орқали топширишади, аввалгидек папка кўтариб юришмайди. Олий таълим муассасаси кафолат хати билан вазирликка тақдим

этади. Мутахассислардан комиссия тузилиб энг яхшилари сараланади.

Стипендиялар учун сараловлар шуни кўрсатмоқдаки, таълим муассасалари талабалар билан биринчи курсданоқ манзилли ишлаши керак. Боиси номли стипендияларда 5 фоиздан 20 фоизгача жойлар бўш қолмоқда. Ҳолат аксарият олий таълим муассасаларида талабаларни биринчи курсдан саралаб, йўналтириб бориш механизми яхши шаклланмаганидан далолат бермоқда. Талаба ўз-ўзидан иқтидорли бўлиб қолмайди. Мисол учун, қурилиш-архитектура йўналишига талаба кирди. Мактабда архитектура, деган фан йўқ. Бу йўналишга

чишишга қобилияти борлар кирган. Биринчи курсга қабул қилинган барча талабани биз бир даражада кўрамиз, ваҳоланки уларнинг қайсидир бири тестдан 170, бошқалари 140, 100 балл тўплаган, ўқишга кирган. Лекин таълим муассасаларимиз улар билан бир хилда ишлайди, бу билан талабани иқтидорини ривожлантириб бўладими? Талаба барча фанларни бирдек аъло баҳога ўзлаштиришга қодир эмас, уни йўналти-

риш, имкониятларини тўғри баҳолаш, қўллаб-қувватлаш лозим. Юқоридаги мисол, архитектура йўналишига қайтайлик, талаба истайсизми-йўқми фалсафа фанидан қийналиши мумкин.

Биринчи курсда барча талабани иқтидорли, деб ҳисоблаб, машғулотлар, турли танловлар ўтказиш орқали энг яхшилари билан ишлашимиз керак. Мақсадли ишланмаса, умумий жараён ёмонлашиб бораверади.

— Эртага таълимдаги вазият бугунгидан яхшироқ бўлиши учун нима қилиш керак?

— Энг асосийси қилинаётган ўзгаришларни тизимдаги барча ходимлар тушуниб етиши керак. Уни фақат вазирликдаги 4, ректоратдаги 10 нафар одам гапириб ҳужжатларини қилгани, қуйи бўғинга туширгани билан ҳаракатга келтирувчилар беҳабар бўлса, вазият ўзгармайди. Бунинг учун, аввало, ҳар бир бўғин, кафедрада профессор-ўқитувчи таълим муассасаси билан шартнома қилиб ишляптими, масъулиятни бўйнига олиши шарт. Бу — мен бозор талабларини ҳисобга олган ҳолда сифатли кадр тайёрлайман деган масъулиятдир. Шу залвар ҳис қилинса, қолган

барча масала ўз-ўзидан ечим топади, ҳар қандай янги тизим ҳам юриб кетади, шаффофлик таъминланади, меҳнат бозорида битирувчилардан розилик кайфияти кўтарилади. Жараённи ўзгартириш учун иштирокчилар ўзгариши керак. Агар 90-95 фоиз ижодий кўрсаткичда бўлиб 5 фоиз қатлам ҳаракатга келмаса ҳам, бу бутун тизимга салбий таъсир кўрсатиб туради. Вазият яхшиланиши учун барча бирдек ҳаракатга келиши, меҳнат қилиши зарур, шундагина бизнинг таълим нафақат ривожланади, балки халқаро майдонда ҳам эътироф этилади.

Садоқат МАХСУМОВА
суҳбатлашди.

Субат видеосини кўриш учун
QR кодни сканер қилинг!

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ТРАНСМИЛЛИЙ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ҲАБИГА АЙЛАНИШИ: ТАҲЛИЛ, ТАҚҚОС ВА ТАКЛИФ

Стивен ВИЛКИНС,

Дубайдаги Британия университети Бизнес
ва ҳуқуқ факультети профессори

Бобир МУРАТОВ,

Миллий олий таълим tadқиқотлари
институти, Сайнс Малайзия университети
докторанти, “Эл-юрт умиди” жамғармаси
стипендианти

Сўнгги ўн йилликда дунё мамлакатларида олий таълимга бўлган талаб ошди. Шунга мос равишда чегаралараро талабалар, ўқитувчилар ва университетлар ҳаракати ҳам ўсиб борди, натижада олий таълим ҳаблари пайдо бўла бошлади.

ТАЪЛИМ ҲАБИ

мамлакат, шаҳар ёки ҳудуд томонидан стратегик равишда олий таълим, тайёрлов, илм-фан ҳамда инновацияга ихтисослашган муассасаларнинг жамланмасини барпо этишдир. Илк ҳаблар Малайзия, Қатар, Сингапур ва Бирлашган Араб Амирликлари (БАА) таълимида эътироф этилган. Ушбу мақсадга эришишда хорижий университетлар филиалларининг ўрни беқиёсдир. Хорижий университетлар филиаллари бу олий таълим муассасаси томонидан бошқа мамлакатда асос солинган ташкилот бўлиб, у асосий муассаса номидан фаолият юритади ҳамда унинг битирув малакавий ҳужжати-ни тақдим этади.

Хорижий университетлар филиаллари трансмилий таълимнинг энг кўзга кўринган шакли ҳисобланади. Трансмилий таълим деганда, малакавий ҳужжатни тақдим этувчи муассаса жойлашган давлатдан ўзга мамлакатда таклиф этиладиган ўқув дастурлари тушунилади. Хорижий университетлар филиалларидан ташқари, масофавий ва онлайн таълим, франшиза дастурлари, ҳамкорликда ташкил этилган дастурлар трансмилий таълимга мисол бўла олади. Бунда асосий кўрсаткич, талаба ўз юртини тарк этмаган ҳолда, бошқа мамлакат битирув малакавий ҳужжати-га эга бўлишидир. Таълим ҳаблари одатда бир қанча хорижий университетлар филиаллар бўлишини тақозо этгани

учун улар трансмиллий олий таълим ҳаблари сифатида ҳам танилган.

Ўзбекистон трансмиллий олий таълим ҳаблари сафига қўшилган охириги мамлакатдир. Бу юртда 2023 йилда 29 та хорижий университетлар филиаллари бўлиб, уларнинг сони бўйича Хитой ҳамда БААдан сўнг жаҳонда учинчи ўриндаги мамлакатдир. Шулардан 23 таси 2018-2022 йиллар давомида ташкил этилган, 2023-йил август ойи маълумоти бўйича мамлакатда умумий 37 та трансмиллий таълим муассасаси фаолият юритган, уларда 30 000 нафардан зиёд талаба таҳсил олган. Баъзи мамлакатлардан фарқли равишда Ўзбекистондаги трансмиллий таълим хилма-хиллиги билан ажралиб туради. Мамлакатда

13 та давлатдан келган муассаса ва дастурлар фаолият кўрсатмоқда. Хорижий университетлар филиалларининг деярли ярми Россиядан бўлишига қарамай, улардаги умумий талабалар сони инглиз тилидаги дастурлардан бир неча баробар камдир.

Мамлакатлар трансмиллий олий таълим ҳабларини ташкил этишда турли мақсадларни кўзлайди. Масалан, БАА нефтга қарам иқтисодиётни хилма-хиллаштириш учун турли соҳаларда меҳнат кучи ва кўникмаларни ривожлантиришни кўзлаган. Малайзия эса хорижий талабаларни жалб этувчи минтақавий таълим ҳабиға айланишни мақсад қилган. Сингапур илм иқтисодини қуришга интилган.

ТРАНСМИЛЛИЙ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ҲАБИДАН ЎЗБЕКИСТОН НИМА КУТМОҚДА?

Мутахассисларнинг фикрича, аввалига ҳукумат иқтисодиётни қуриш ва мамлакатни бошқариш учун кадрлар тайёрлаш мақсадида юзлаб ёшларни хорижий давлатларга таълим олиш учун юборган. Лекин баъзи ёшлар ортга қайтмагани, бошқалари эса давлат ташкилотларидаги хизматга мослаша олмагани сабабли ушбу лойиҳа тўхтаган. Натижада эътибор жаҳон стандартлари даражасидаги таълимни мамлакатга олиб келишга қаратилган. Сўнгги йилларда трансмиллий таълимнинг улуши ортгани, мутахассислар дунёқарашидаги ўзгаришлар ҳамда таълимнинг либераллашуви билан боғлашмоқда. Яъни таълим жиҳатдан қамров ва кўникмаларни ошириш, миллий таълим тизимига туртки бериш мақсадида сифатли ва замонавий таълимни импорт қилишга киришилган.

Бундан ташқари, илгари хорижий меҳнат миграцияси салбий равишда қабул қилинган бўлса, ҳозирда ҳукуматнинг ушбу борадаги сиёсати ўзгарди. Баъзи мутахассисларнинг фикрича, трансмиллий таълим инсон ресурсларини ривожланган мамлакатларга юқори малакали меҳнат учун экспорт қилиш ёки масофавий (аутсорс) фаолиятлар учун тайёрлов воситаси сифатида кўрилмоқда.

ХОРИЖИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА ФИЛИАЛ ОЧИШДАН КЎЗЛАГАН МАҚСАДИ

Узоқ йиллик тажриба ҳамда йиғилган ижтимоий капитал натижасида ТОП университетлар талаба жалб қилишда муаммога дуч келмайди. Лекин элитар бўлмаган бошқа университетлар халқаро талабалар учун курашишга, хорижий бозорларга чиқишга мажбур. Бундан ташқари, таълимга давлат молиясининг камайиши, ўзгармас шартнома тўловлари ҳамда демографик

инқирозлар бу интилишларни янада кучайтиради. Трансмиллий таълим экспортидан университетлар нуфуз ва даромадни кўзлашини кўпчилик эътироф этади. Ижтимоий-маданий алоқалар ҳамда салоҳиятни ривожлантиришга кўмаклашиш каби сабаблар ҳақида нисбатан оз фикрлар билдирилади.

Нуфуз масаласида, бундай дастурлар университетларга халқаро эътиборни ошириш,

халқаролашув стратегияларини амалга оширишга хизмат қилади. Молиявий томондан эса бу яхши бизнес модел бўлиб хизмат қилади. Шунга қарамай, мутахассисларимизнинг фикрича, мамлакатимизга келган кўпчилик университетлар учун бу таваккалга асосланган лойиҳа бўлган. Сабаби улар илгари бошқа мамлакатларга филиал ёки дастур экспорт қилмаган ва бу борада тажрибалари бўлмаган.

ХОРИЖИЙ ФИЛИАЛЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ҚАНДАЙ МУАММОЛАР УЧРАМОҚДА?

Ўзбекистонда хорижий университет филиалларининг ташкил этилиши ҳамда фаолиятида бир қанча академик, бюрократик ва бошқарув бўйича ҳал этилиши лозим масалалар бор.

Академик жиҳатдан, аввало, ҳукумат ва хорижий муассасалар ўқув дастурининг маҳаллий талабларга мос бўлишини музокара қилишади. Натижада ўқув дастурга қўшимча фанлар киритилиши ҳам мумкин. Шунингдек, хорижий муассасанинг ўз мамлакати қонунчилиги дастурлар ва муассасалар экспортига тайёр бўлиши, акс ҳолда, битирув ҳужжатлари билан муаммолар чиқиши мумкинлигига эътибор қаратилади. Бундан ташқари, мустақиллик ва шахсий жавобгарликка асосланган таълим услуги маҳаллий мактабларда буйруқбозлик, шунингдек, марказда ўқитувчи услубига кўниккан талабалар ва уларнинг ота-оналари билан тушунмовчиликлар бўлиши айтилди.

Лицензия ҳамда аккредитация масалалари сўнгги йилларда нисбатан соддалашган бўлса-да, бу борада ҳам баъзи фикрлар билдирилди. Масалан, хорижий дастурни маҳаллий

таълим стандартларига мос равишда тақдим этиш иложсиз. Шунингдек, баъзи мамлакатларга тегишли хорижий университет филиалларининг аккредитация муддати келганда вазиятни сиёсийлаштириш орқали ушбу жараёндан четда қолишга имкон топа олаётганлари ва трансмиллий таълимга оид махсус қонунчилиكنинг йўқлиги бунга сабаб эканлиги айтилди. Бундан ташқари, давлатга тегишли хорижий университет филиаллари ўз соҳалари бўйича юқори ташкилотлардан қўшимча юктамалар қабул қилиши мумкин. Лекин бундай олий таълим муассасалари ҳужжатларда нодавлат таълим муассасаси деб кўрсатилгани боис давлатдан қўшимча маблағ жалб қилишда муаммолар мавжуд.

Мутахассислар кадрлар ва қабул масалаларини асосий бошқарув қийинчиликлари сифатида кўрсатди. Аввало, хориждан ўқитувчиларни жалб қилиш мушкул. Улардан мамлакатга келган қисми эса ижтимоий ҳамда маданий қийинчиликларга дуч келиши эҳтимоли бор. Масалан, вилоятларда бундай ўқитувчиларнинг фарзандларига таълим тили инглиз тили бўлган мактабларни топиш имконсиз. Бошқа томондан, PhD даражаси ҳамда инглиз тили кўникмаси мавжуд маҳаллий ўқитувчиларни топиш ҳам осон эмас. Шунингдек, хорижий таълим тизимларидан хабардор бошқарув кадрлари ҳам тақчил. Баъзи мутахассислар эса

китоблар ва таълим технологияларини импорт қилишдаги божлар, хорижий кадрларни рўйхатга олиш ва солиққа тортиш жараёнларидан ҳам шикоят қилишди.

Қабул масаласида, аввало, абитуриентлар сифатидан шикоятлар билдирилди. Масалан, инглиз тили ҳамда математика фанларидаги

қийинчиликлар сабаб баъзи хорижий университет филиаллари биринчи ўқув йили дастурига ушбу фанлардан қўшимча дарсларни киритган. Шунингдек, университет брендини қуриш вақт ва ҳаракат талаб этиши, жамият эса нодавлат секторга доим ҳам ишонч билдирмаслиги айтилган ҳақиқат.

ТРАНСМИЛЛИЙ ТАЪЛИМНИНГ ЎЗБЕКИСТОНГА ФОЙДАЛАРИ

Трансмиллий таълим Ўзбекистонга асосан инсон капитали, таълим, бошқарув ва ижтимоий-маданий жиҳатдан таъсир кўрсатмоқда. Аввало, трансмиллий таълим маҳаллий ва жаҳон иқтисодиёти учун малакали ва меҳнатга яроқли инсон ресурсларини тайёрламоқда. Улар давлат ҳамда хусусий секторда, шунингдек, масофавий ишларда фаолият олиб бормоқда. Баъзи хорижий университет филиаллари раҳбарлари битирувчиларининг 100% лик бандлик кўрсаткичини таъкидлаган бўлса, бошқалари аксар талабалари иккинчи ва учинчи курсларданоқ доимий иш жойига эга бўлишини эътироф этади. Шунингдек, битирувчиларнинг баъзида хорижда меҳнат фаолиятини олиб бориши мутахассислар томонидан ижобий баҳоланди. Сабаби маълум муддат ўтгач, улар юқори тажриба билан мамлакатга қайтиши ёки масофадан бўлса ҳам ўз ватани ривожига ҳисса қўшиши мумкин.

Иккинчидан, трансмиллий таълим мамлакатнинг таълим бўйича муаммоларини ҳал этишга ҳисса қўшмоқда. Сифатли таълимдан ташқари, янги методлар ва ўқув режалари, таълим ресурслари, бошқарув тизимлари ва тажрибалари кириб келмоқда. Таълим сифати

белгиси ўлароқ баъзи хорижий университет филиаллари раҳбарлари барча талабаларнинг ҳам ўз вақтида ўқишни битира олмасликларини айтади. Бошқарувга оид мисоллар доирасида эса бундай олийгоҳлар мамлакатда биринчилардан бўлиб электрон бошқарув тизими, онлайн қабул, Covid-19 даврида масофавий таълимни йўлга қўйгани тилга олинади. Шунингдек, хорижий университет филиаллари замонавий ётоқхоналарни бунёд этди, талабалар учун автобусларни йўлга қўйди, таълимда намунавий хизмат қандай бўлишини кўрсатди. Ушбу ёндашувлар маҳаллий университетларга ҳам таъсир эта бошлади. Хусусий ҳамда давлат университетлари улардан янги тажрибаларни ўрганмоқда, қўлламоқда.

Трансмиллий таълим мамлакатга маданий ҳамда ижтимоий фойдалар келтирмоқда. Хорижий университет филиаллари чет тилларини тарғиб этиб, аламашинув дастурлари ва хорижий ўқитувчилар орқали миллатлараро маданий кўприклар барпо этмоқда. Шунингдек, улар ҳамёнбоп тил ва техник курслар, ёшлар, ўқитувчиларга малака машғулотлари ташкил этиш орқали жамиятга хизмат қилмоқда. Бундан ташқари, трансмиллий таълим ва хусусий университетлар сабаб ҳозирда ёшлар битирув ҳужжатидан кўра кўпроқ сифатли билим ҳамда рақобатбардош касблар ҳақида қайғурмоқда.

МУҲОКАМА ВА ХУЛОСА

Ўзбекистон кўплаб мамлакатлар ва университетлар учун муваффақиятли тажриба майдони ролини ўйнади. Масалан, Сингапур менежментни ривожлантириш институтининг Тошкентдаги филиалидан сўнг Малайзия ва Тожикистон мамлакатларида ҳам ўз филиалларини ташкил этди. Жанубий Кореяда эса Инха Университети туфайли қонунчиликда ўзгаришлар юз берди: энди талабалар у ерга сафар қилмасдан ҳам мамлакат битирув ҳужжатини олишлари мумкин.

Мутахассислар фикри ва бошқа маълумотлар асосидаги таҳлиллар Ўзбекистон олий таълими учун барқарор келажакни кўрсатмоқда. Аввало, муассасалар, талабалар, тор соҳалар, юқори илмий даражалар сони ўсиши кутилмоқда. Рақобат қучайишига қарамай, таълим қамровининг тўлиқ эмаслиги, ёшлар ўртасида инглиз тилига бўлган қизиқишнинг ўсиб бораётгани трансмиллий таълимнинг ривожланишига хизмат қилади. Лекин барқарорлик таълим сифати, битирувчилар натижалари ҳамда кенг миқёсдаги ижтимоий таъсирларга боғлиқ.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИГА КўРА, ТАЪЛИМ МАСЪУЛЛАРИ ҲАМДА ТРАНСМИЛЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ УЧУН ҚУЙИДАГИ ТАВСИЯЛАР БЕРИЛАДИ:

Ўзбекистон ҳукуматига:

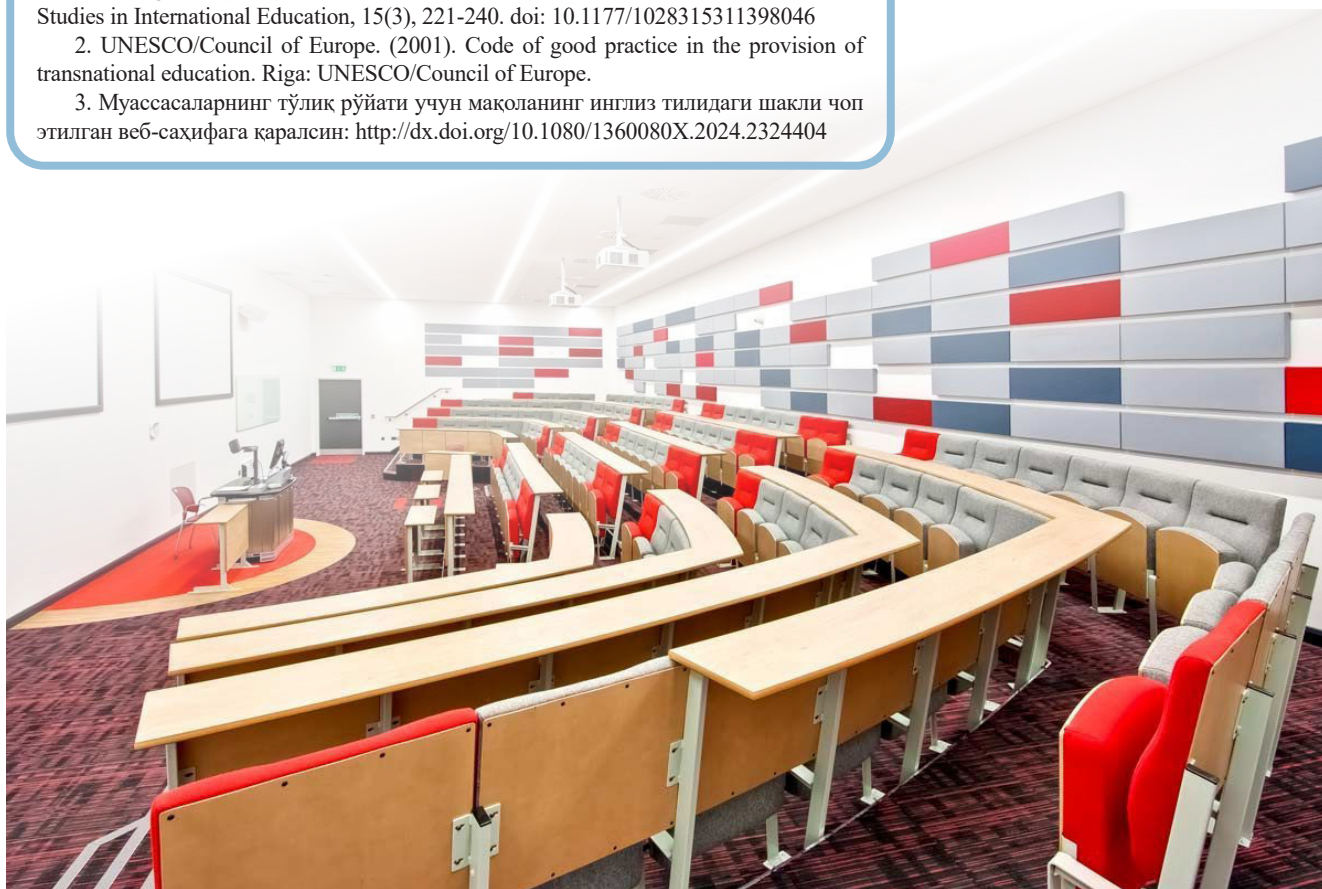
- ✓ Трансмиллий таълим (ТМТ)ни мамлакатнинг узоқ муддатли мақсад ва стратегиялари билан ҳамоҳанг бўлишига эътибор қаратинг;
- ✓ ТМТни ташкил этиш, лицензиялаш, аккредитациялаш, бошқариш ва солиққа тортиш бўйича махсус қонунларни ишлаб чиқинг;
- ✓ Янги университетларни фақат ўта тор мутахассисликлар ва юқори илмий даражалар тақдим этиш учунгина таклиф этинг;
- ✓ ТМТ муассасаларини тадқиқотларга жалб этиш мақсадида улар учун махсус грантлар ажратинг;
- ✓ ТМТ муассасалари ҳамда маҳаллий давлат университетлари ҳамкорлигини рағбатлантиринг;
- ✓ ТМТ муассасаларини икки томонлама ҳисобдорлик юкидан озод этинг;
- ✓ Маҳаллий ўрта таълим дастурларига танқидий фикрлаш, мантиқ, мустақил таълим кўникмаларини киритинг;
- ✓ Хорижий мутахассисларни қўллаш мақсадида вилоятларда уларга хизмат қилувчи ижтимоий тузилмаларни ривожлантиринг;

Ўзбекистондаги трансмиллий таълим муассасаларига:

- ✓ Таълим сифатини қисқа муддатли ютуқлар ва талабалар сонидан устун қўйинг;
- ✓ Маҳаллий ўқитувчилар ва ходимларнинг малакасини оширишга интилинг;
- ✓ Хорижий мутахассисларни маҳаллий муаммоларни ҳал этишга жалб қилинг;
- ✓ Юқори илмий даражаларни йўлга қўйинг ва тадқиқотларга эътибор қаратинг;
- ✓ Жамият билан алоқага киришинг;
- ✓ Қўшни мамлакатлардан хорижий талабаларни жалб қилинг;
- ✓ Маҳаллий давлат университетлари билан тадқиқот, академик алмашув ва бошқа ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйинг;
- ✓ Соҳанинг нуфузини ҳимоя қилиш, тажриба алмашиш, муаммоларни ёритиш мақсадида ТМТ муассасалари тармоғини ташкил этинг.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.4. Knight, J. (2011). Education hubs: A fad, a brand, an innovation? Journal of Studies in International Education, 15(3), 221-240. doi: 10.1177/1028315311398046
2. UNESCO/Council of Europe. (2001). Code of good practice in the provision of transnational education. Riga: UNESCO/Council of Europe.
3. Муассасаларнинг тўлиқ рўйати учун мақоланинг инглиз тилидаги шакли чоп этилган веб-саҳифага қаралсин: <http://dx.doi.org/10.1080/1360080X.2024.2324404>

ИРЛАНДИЯДА ОЛИЙ ТАЪЛИМ: ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯСИ ТАЪМИНЛАНГАН ТИЗИМ

Шаҳбоз БОБОЕВ,

Ирландиянинг Shennon технология университети
докторанти

СИФАТЛИ ТАЪЛИМ

Сифатли таълим ҳақида кўп гапирамиз. Баъзи фикрлар катта муҳокамаларга ҳам сабаб бўлади. Аслида ҳар қайси давлат, аynиқса, ривожланган мамлакатлар ўзини сифатли таълимнинг ўчоғи деб билади. Глобал миқёсда таҳлил қилинса, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан келтирилган тушунчага кўра, сифатли таълим — бу одамлар ҳаётини яхшилаш, инклюзивлик ва улар учун ҳаёти давомида илм олишга имкониятнинг етарли бўлишидир [1].

Бир нарсани унутмаслик керак, сифатли таълим шахс ва жамиятнинг ривожланиши учун асос ҳисобланади. У оддий таълимдан фарқли ўлароқ, ўқувчиларни фаровон ҳаёт ва ижтимоий тараққиётга ҳисса қўшишлари учун зарур кўникмалар, муносабат ва қад-

Шаҳбоз Бобоев — Ирландиянинг Shennon технология университети докторанти, ўқитувчи ва кичик илмий ходим лавозимларида фаолият юритади. Бунга қадар у Хитойнинг Hefei шаҳрида 4 йил давомида таълим консультанти, чет эллик ўқитувчилар супервайзери ва бир қанча маҳаллий университет ва коллежларда ўқитувчи лавозимида фаолият юритган. Унинг хориждаги талабалик йиллари 2011 йил Малайзияда бошланган, халқаро бизнес йўналиши бўйича бакалавр даражасини олган, шундан сўнг Ирландиянинг Atlon технология институтидан магистратура учун грант ютиб, 2015 йил Ирландияга келган. Хитойдаги фаолияти 2017 йил бошланган, 2021 йилда эса Ирландияга қайтиб, докторантура босқичида (грант асосида) ўқишни давом эттирмоқда.

риятлар билан таъминлайдиган адолатли ва инклюзив таълимни ўзида мужассам этади. Таъкидлаш жоизки, сифатли таълим ногирон

ва нуқсони бўлган шахсларга ҳам бирдек очик бўлиши ва таълим муассасаларида уларга етарли шароитлар яратиши лозим.

МЕН ЎҚИЁТГАН МУАССАСА ЎЛЧОВЛАРИ

Ирландия таълими дунёдаги энг илғор ва кенг қамровли тизимлардан бири сифатида эътироф этилади. Мамлакат таълим тизими бошланғич, ўрта ва олий таълимга бўлинади. Ҳар бир босқич илм толибига турлича таълим имкониятларини таклиф қилади. Европанинг бу кичик ороли юқори сифатли таълим бўйича узоқ йиллик тажрибага асосланади. Бу ерда сифатли таълим битирувчиларнинг

иш билан таъминланганлик даражаси ҳамда академик кўрсаткичлари, талабаларнинг университетдан мамнунлиги ва халқаро рейтинглардаги ўрни орқали баҳоланади.

Ирландия Сифат ва Малака давлат агентлиги (QQI) таълим дастурларининг долзарблиги ва таъсирига эътибор қаратиб, унинг сифатни холисона баҳолаш орқали амалга оширилишини таъминлайди. Бу яхлит ёндашув нафақат Ирландия таълим сифатини баҳолаб боришга, балки замонавий ишчи кучи ва таълимнинг жамиятдаги ўрнини оширишга ҳам хизмат қилади.

Қуйидаги инфографикада кўришимиз мумкинки, Ирландияда катталар ва ёшларнинг таълимдаги иштироки 90 фоиздан кўпроқ. Бундан ташқари, инсон капитали бўйича Европа Иттифоқига аъзо давлатлар ичида 3-ўринни эгаллаган ва фуқароларининг 70 фоизи базавий рақамли кўникмаларга эга [2].

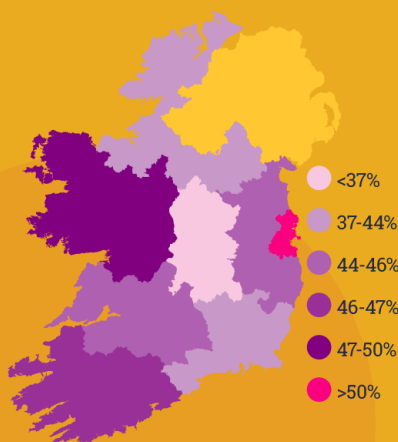
An Phríomh-Oifig
Staidrimh

Central
Statistics
Office

Goal 4 - Quality Education

Persons Aged 25-64 Years
with Third Level Education
Qualification, 2019 (SDG 4.6.1)

Student Assessment
Proficiency
Level -
15 Year Olds,
2018
(SDG 4.1.1)

Above Level 1
Level 4+

Source: Educational Research Centre, PISA 2018

Reading

88%
36%

Maths

84%
29%

Participation
Rate of Youth
and Adults in
Education,
2018
(SDG 4.3.1)

Leaving Certificate
Retention Rate

91.5%

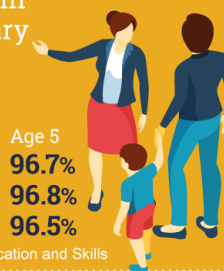
Source: Department of Education & Skills

Enrolment Rate in
Full-Time Primary
Education, 2015
(SDG 4.2.2)

	Age 4	Age 5
Both Sexes	33.8%	96.7%
Male	32.2%	96.8%
Female	35.5%	96.5%

Source: Department of Education and Skills

Youth and Adults with IT Skills, March 2020
(SDG 4.4.1)

Individuals' Use of the Internet Within the Last 3 Months

Source: CSO Survey on Impact of COVID-19 on ICT Usage by Households

Мен таҳсил олаётган муассасада ҳам таълим сифатини доимий ошириб бориш энг асосий мақсад бўлиб, бу, биринчи навбатда, малакали педагогларни, маҳаллий ва чет эллик талабаларни жалб қилишга, саноат ҳамда ишлаб чиқарувчилар билан ҳамкорликни оширишга имкон беради. Яна бир жиҳат шуки, иш бозоридаги ҳақиқий вазият билан бирга талабаларни билиб бориш, уларга вақтида мослашиш нуқтаи назаридан факультетлар мустақил равишда маҳаллий компаниялар, ишлаб чиқарувчи корхоналар, нодавлат таш-

килотлар билан ҳамкорлик қилади. Шу асосда фан ва ўқув дастурларига қўшимчалар, ўзгартиришлар киритиб боришади. Бундан асосий мақсад талабаларни ҳақиқий ҳаётга тайёрлаш ва уларнинг битиришлари билан меҳнат бозорида керакли кадр сифатида ўз ўринларига эга бўлишларини таъминлашдан иборат. Хусусан, муассасамиз 2023 йил якунига кўра, Ирландия университетлари орасида ўқишни битирганидан сўнг 9 ой ичида энг кўп ишга жойлашган битирувчиларга эга таълим ташкилоти сифатида эътироф этилди [3].

СТИПЕНДИЯ БЕРИШ ТАРТИБИ ҚАНДАЙ?

Ирландияда стипендиялар сифатли таълим олиш имкониятларини оширишнинг муҳим механизми бўлиб хизмат қилади. Бунда асосан академик ютуқлар, молиявий эҳтиёжлар, муайян таълим йўналишлари ва кўп ҳолларда бўлажак талабаларнинг эришган ютуқлари (спорт, олимпияда ва ҳоказо) инобатга олинади. Бу турдаги стипендиялар таълимда тенглик тушунчасининг амалдаги кўриниши ҳисобланади. Стипендиялар турли таълим муассасалари, ташқи молиялаштириш ташкилотлари, шу жумладан, университетлар, давлат ташкилотлари ҳамда хусусий фондлар томонидан таклиф этилади. Бу эса талабалар учун кенг имкониятлар эшигини очади. Ўқиш тўловлари ва яшаш харажатларини қоплаган ҳолда, молиявий юкни енгиллаштиради. Шунингдек, мамлакатнинг инклюзив ва юқори сифатли таълим муҳитини яратишга бўлган эътиборини тўла ҳис қилдириш учун бир қатор фанлар бўйича академик, шунингдек, касбий ривожланишларни ҳам рағбатлантиради.

ТАЪЛИМНИ ТИЖОРАТЛАШТИРИШ КЕРАКМИ?

Таълимни тижоратлаштириш ҳақидаги фикрлар доим иккига бўлинади: бир томон уни маъқулласа, иккинчи томон унга салбий муносабатда бўлади. Биз ҳар иккисини кўриб чиқамиз.

Демак, бу жараённинг ижобий томонлари шундан иборатки, таълимга инвестиция киритиш орқали мавжуд ресурсларни кенгайтириш ёки янгиларини яратиш мумкин. Масалан, бир муассаса таълим инфратузилмаси: замонавий бинолар ва аудиториялар, илмий лабораториялар, спорт иншоотлари ва ногирон талабалар учун қулай шарт-шароитлар билан таъминланади. Илғор технологиялар таълим сифатини янада такомиллаштириши баробарида, онлайн таълим платформалари, сунъий интеллект (AI) ва виртуал реаллик (VR)ни ўзида мужассамлаштирган дарсликлар ва илмий янгиликлар яратишга имкон беради. Кенгайтирилган таълим ресурслари талабаларнинг халқаро ҳамжамият билан ҳамнафас бўлиши, академик журналлар ва онлайн кутубхоналарга обуна бўлиш, талабаларга йўналишига хос турли дастурлар, тренинглар ёки онлайн платформаларга кириш қулайлигини яратишга ёрдам беради.

Аммо таълимни тижоратлаштиришнинг салбий жиҳатлари, биринчи навбатда, таълимда тенгсизликни келтириб чиқаришида намоён бўлади. Бу ўзига хос ижтимоий тенгсизликнинг кучайишига олиб келиши мумкин. Табиийки, пули кўпроқ талабалар имкониятлари ўзларига нисбатан камбағалроқ талабалардан яхшироқ бўлади. Таълим сифатининг тушиши: фойда биринчи даражали мақсадга айланади, бу таълим сифатига путур етказиш хавфини оширади. Академик фаолликнинг пасайиши: юқори тижоратлаштирилган муҳитларда таълим муассасалари, айниқса, педагоглар ўқув дастурлари устида ишлаш ва такомиллаштириш ёки тадқиқот учун сарфланиши керак бўлган вақтни молиявий қўллаб-қувватловчиларнинг (талаба, ҳомий ва ҳоказо) манфаатларига мослаштириш учун босим остида қолиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, таълимни тижоратлаштириш таълим инфратузилмаси, технологияси ва ресурсларни сезиларли даражада яхшилашга олиб келиши мумкин бўлса-да, ушбу ўзгаришларни таълим сифати ва тенглигига салбий таъсир қилмаслигини таъминлаш зарур. Ирландия ҳукумати бу борада давлат

томонидан молиялаштирилган бўлиб, хусусий инвестициялар ўртасидаги мувозанатни ушлаб туришга интилади. Мамлакат 2024 йил учун эълон қилинган бюджетда, таълим учун 10 миллиард евродан ортиқ пул ажратилганини маълум қилди [4].

Шу билан бирга, Олий таълим, тадқиқот, инновация ва фан ташкилоти ҳам бюджетдан ажратилган қўшимча маблағлар миқдори оширилганини айтиб, эндиликда тадқиқотлар қўлами кенгайтирилиши ва асосан таълим-саноат ҳамкорлигига кўпроқ урғу берилишини таъкидлади. Бу муассасаларнинг айнан шу форматга тайёрлиги, керакли инфратузилма борлиги ҳамда таклиф қиладиган хизматида сифат юқори эканлигидан далолатдир.

Шуни ҳам алоҳида айтиб ўтишни истардимки, таҳсил олаётган муассасам илм-фанни тижоратлаштиришга катта эътибор қаратади ва маҳаллий ишлаб чиқарувчилар билан ҳамкорликда турли лойиҳаларни амалга оширомоқда. Олиб борилаётган тадқиқотлар эса нафақат университет ёки биз жойлашган ҳудуднинг, балки бутун давлатнинг иқтисодий ривожланиши ва ижтимоий тараққиётига ҳам хизмат қилади.

ТАДҚИҚОТ ҚАЧОН ҚОҒОЗДАН АМАЛДАГИ ҲАРАКАТГА АЙЛАНАДИ?

Тажрибамдан келиб чиқиб, илмий тадқиқотларнинг самарадорлигида молиялаштириш механизмлари, ҳамкорлик шакллари ва инновациялар каби муҳим жиҳатларга эътибор қаратаман. Ирландиянинг фанлараро тадқиқотлар ва давлат-хусусий шерикликни илгари сурадиган модели динамик тадқиқотлар экотизимини яратиш учун маёқ бўлиб хизмат қилади. Аввало, ҳар қандай тадқиқот бозор талабини инобатга олиши ва жамият ривожини йўлида хизмат қилиши керак. Бунинг учун илмий тадқиқотларнинг долзарблиги мустақил доираларда муҳокама қилиниши, баҳоланиши, қамрови ва кейинги натижалари шаффоф тарзда очиқ манбаларга жойланиши талаб этилади.

Магистратура босқичида тадқиқотим чет элда инвестициялар долзарблиги, тарихи ва ривожланиш моделларини ўрганишга қаратилган эди. Ирландия эса тўғридан-тўғри чет эл инвестицияларини жалб қилиш борасида муваффақиятли давлатлар қаторига киради. Шунинг

учун бу мамлакат тажрибасини ўрганиб, Ўзбекистонга татбиқ қилиш бўйича диссертация ёқлаганман. Хитойда эса шаҳар ва провинциал ҳокимиятлар ҳамда маҳаллий давлат ахборот агентлиги билан ҳамкорликда бу давлатнинг камбағалликдан чиқиш тажрибасини ўрганганман. Шунда нафақат ўз юртимда, балки бутун дунёда ҳам камбағалликни тугатиш зарурияти борлиги, бунда менинг ҳам ҳиссам бўлиши кераклигини тушунганман. Шунинг учун Ирландиядан докторантурага таклиф тушганда, ўйламасдан қуйидаги мавзунини танладим: “Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш ва камбағалликни қисқартириш”.

ТАЪЛИМ ТАРАҚҚИЁТИГА МЕНИНГ ТАКЛИФИМ

Ҳар қандай муаммо яққол кўриниб турган бўлса ҳам, ечимни фақат ва фақат илмий тадқиқот натижаларига асосланиб, келажақда кутилаётган ўзгаришларни инобатга олиб бериш керак.

Кўпчилик таклиф сифатида ўқув дастурларини ислоҳ қилиш, ўқитувчилар малакасини ошириш, технологик илғорлик ва саноат билан ҳамкорликни йўлга қўйиш кабиларни билдирмоқда.

Мен уларга қўшимча сифатида Ирландиянинг тажрибасидан ҳам ўрганиш мумкин бўлган жиҳатлар борлигини эслатиб ўтаман. Хусусан, Ўзбекистонда таълимни ривожлантириш учун, авваламбор, тарихимизга назар солиш керак. Қандай миллат эканлигимизни тушунишимиз лозим.

Кимлигимизни англаган ҳолда, миллий қадриятларимиздан келиб чиқиб, таълим дастурларимизни ишлаб чиқиш зарур. Мен таълим олган давлатларда, жумладан, Ирландия, Сингапур, Хитой, Португалия ва Малайзияда таълим тизимлари маҳаллий аҳолининг турмуш тарзини, кайфиятини, миллийлигини ифодалаб беради. Масалан, Хитойда Ирландия таълим тизимини татбиқ қилиб бўлмади, чунки қадриятлар бошқа, маданият бошқа.

Яна бир муҳим масала — бу ўқитувчилар ва уларнинг фаровонлиги. Ўқитувчи-педагогларнинг ўз устида ишлаши учун уларни қийнайдиган, чалғитадиган ёки ўйлантирадиган масалалардан йироқда бўлишларини таъминлаш таълим ривожини учун катта роль ўйнайди. Мени ҳар доим қийнайдиган масала — Ўзбекистонда ўқитувчиларнинг ижтимоий қўллаб-қувватлов даражасидир.

Шу ўринда, Хитойдаги ўзим ишлаган муассасада дуч келган қизиқ бир ҳолат билан бўлишмоқчиман. Ўқитувчиларнинг муассасага тегишли ID карталарига (банк ёки шахсни тасдиқловчи ҳужжат эмас!) семестрбай белгиланган маблағ тушади ва улар муассаса ошхонасида овқатланиш, транспорт (автобус)дан фойдаланиш, муассасадаги озик-овқат дўконидан маҳсулот харид қилишда шу картадан фойдаланиши мумкин. Ҳар бир университетнинг ўз автобуслари бор ва улар эрталаб ўқитувчиларни олиб келади, иш вақти тугаганида уйига етказди. Кичик, аммо жуда муҳим бу эътибор. Ўқитувчини йўлда ушланиб қолиш, уйга етиб олиш, шаҳар йўлларидаги тирбандликларни ўйлаш каби турли муаммолардан халос қилади.

Ирландияда эса ўқитувчиларнинг соғлигини яхшилашга қаратилган велосипеддан фойдаланиш, уни сотиб олиш бўйича маълум дастурлар ишлаб чиқилган. Шу билан

бирга, уларнинг соғлигидаги ҳолат инобатга олиниб, масофавий ишлаши, йил давомида ўқитувчиларнинг ўзи ва болалари учун кўнгилочар жойлар ва тўғарақлар учун имтиёзлар ҳам берилади.

Шунингдек, инклюзивликни тарғиб қилиш, ўқув дастурларини ижтимоий эҳтиёж ва замонавий иқтисодий талабларга мослаштириш, тадқиқотларнинг глобал мезонларда баҳола-нишини ташкил қилиш ҳам жуда муҳим.

ИҚТИДОРЛИЛАРНИ САРАЛАШ ТИЗИМИ

Мен ўқиган ва тадқиқот олиб борган мамлакатларда иқтидорли талабалар деганда, академик ютуқларга эришган, ижодий истеъдоди ёки дарсдан ташқари тўғарақларда фаол бўлган ёшлар тушунилади. Масалан, Ирландияда спорт маҳаллий аҳоли орасида муҳим ўрин тутгани боис талаба ёшларни спортда эришган ютуқлари ҳам инобатга олинади. Хитойда асосан талабаларнинг академик ютуқлари муҳим ҳисобланади ва ёшларнинг иқтидорлилиги уларнинг олийгоҳларга киришдаги имтиҳон натижалари билан ўлчанади. Бунинг оддий сабаби — юқори балл олган талаба рейтинги яхшироқ муассасада ўқиш имкониятига эга бўлади. Уларнинг барчасини бирлаштирувчи хусусиятлар ҳам бор. Жумладан, талаба ёшларга танловда эркинлик бериш, турли мусобақа, беллашувлардаги шаффофлик, яхлит баҳолаш мезонларининг ишлаб чиқилганлиги ва мукофотлаш концепцияси мавжудлигидир. Оддий эшитиладиган бу мисолларда талаба ёшларга ўз иқтидорларини намоён қилиш, ўзлари ёқтирган йўналишда маҳоратларини кўрсата олишларига кенг йўл очиб берилиши яққол кўзга ташланади.

Фойдаланилган манбалар:

1. <https://www.un.org/en/academic-impact/page/quality-education>
2. Манба: <https://www.cso.ie/en/statistics/unsustainabledevelopmentgoals/unsdggoal4-qualityeducation/>
3. <https://www.midlandsireland.ie/tus-graduates-the-most-employable-in-the-country/>
4. <https://www.gov.ie/en/press-release/971c2-ministers-foley-madigan-and-byrne-announce-details-of-over-105-billion-education-funding-in-budget-2024/>

ЎҚУВ АДАБИЁТЛАР ЯРАТИШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Исломжон МАМАЖОНОВ,

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари маркази
Ўқув адабиётлари билан ишлаш бўлими бошлиғи

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари маркази томонидан олий таълим муассасаларини ўқув адабиётлар билан таъминлаш ва ўқув жараёни учун замонавий адабиётларни тайёрлаш бўйича илғор хорижий мамлакатлар тажрибалари ўрганилди.

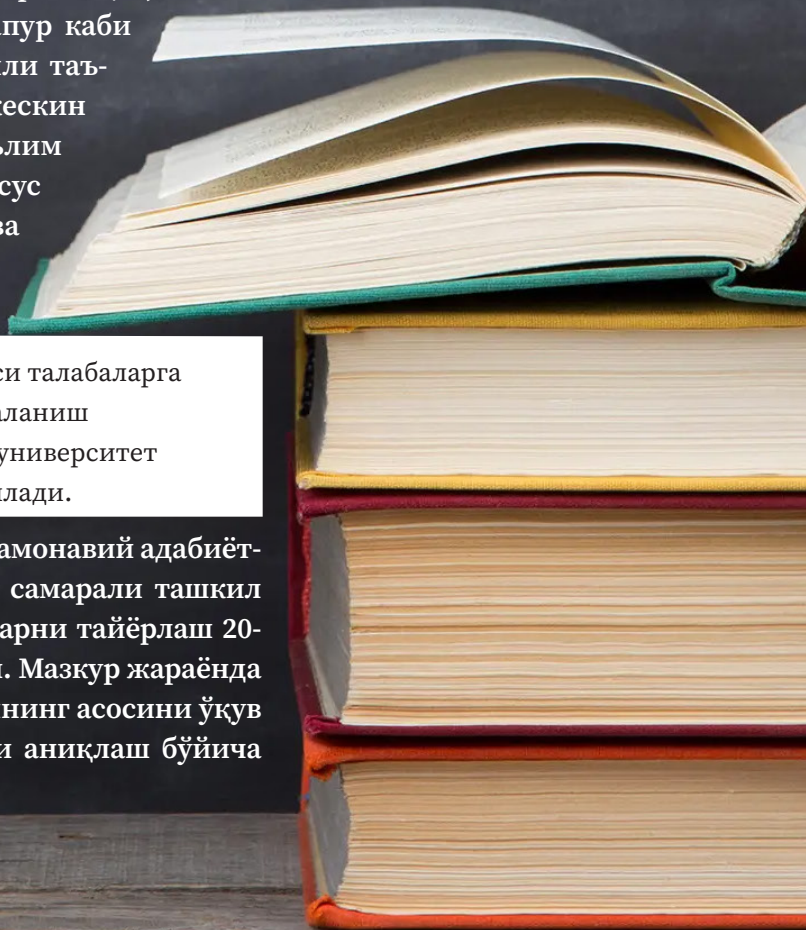
Ривожланган давлатларнинг етакчи олий таълим муассасалари ўқув адабиётларни тайёрлаш, уларни чоп этиш ва таълим жараёнига жорий этишни асосан мустақил тарзда ва тасарруфидаги нашриётлар орқали амалга оширади.

Хорижий олийгоҳларда ўқув жараёнини сифатли адабиётлар билан таъминлашнинг асосий молиялаштириш манбалари давлат молиявий ресурсларидан ажратиладиган грантлар, талабаларни йиллик ўқитишдан тушадиган маблағлар ва хайрия фондлари маблағлари ҳисобланади.

Ўрганишлар шуни кўрсатадики, сўнги йилларда АҚШ, Буюк Британия, Германия, Франция ва Сингапур каби ривожланган давлатлар олийгоҳларида рақамли таълим ресурсларидан фойдаланиш улуши кескин ортган. Ушбу давлатларнинг етакчи олий таълим муассасалари томонидан талабаларнинг махсус платформалар орқали электрон адабиётлар ва онлайн таълим ресурсларидан эркин фойдаланишлари юқори даражада йўлга қўйилган.

Маълумот учун: Гарвард университети кутубхонаси талабаларга 6 миллиондан ортиқ электрон китоблардан фойдаланиш имкониятини берувчи платформага эга бўлиб, бу университет кутубхона фондининг асосий қисмини ташкил қилади.

Бундан ташқари, ривожланган давлатларда замонавий адабиётларни тайёрлашда нашриётларнинг фаолияти самарали ташкил этилган бўлиб, улар томонидан зарур адабиётларни тайёрлаш 20-25 та қадамдан иборат жараённи ўз ичига олади. Мазкур жараёнда олийгоҳлар учун сифатли адабиётлар тайёрлашнинг асосини ўқув жараёнида адабиётларга бўлган реал эҳтиёжни аниқлаш бўйича тадқиқотлар ўтказиш ташкил этади.

АҚШнинг Гарвард университети қошидаги Гарвард университети нашриёти (Harvard University Press) нафақат ўқув адабиётларини, балки бошқа турдаги китобларни яратиш билан боғлиқ барча жараёнларни ҳам тўлиқ назорат қилади. Шу нуқтаи назардан, ўқув адабиётларини яратиш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

- ➔ нашриёт йил давомида муаллифлардан замонавий ўқув адабиётларини яратиш бўйича асослантирилган таклифларни онлайн тарзда қабул қилади. Муаллифнинг нашриётга юборадиган таклифида ўзи ёзмоқчи бўлган адабиётга бозордаги талаб ҳолати, ОТМнинг мазкур адабиётга эҳтиёжи даражаси ҳамда ушбу китобни нашр этишдан тушадиган маблағларнинг тахминий ҳисоб-китоблари акс этади;
- ➔ муаллиф томонидан келиб тушган асослантирилган таклиф нашриёт ички экспертлар гуруҳи ҳамда маркетинглар томонидан кўриб чиқилади;
- ➔ нашриёт ички экспертлар гуруҳи ҳамда маркетинглар ижобий хулоса бергач, адабиёт ташқи экспертизага юборилади. Ташқи экспертлар гуруҳи соҳа ва йўналишлар бўйича тажрибали мутахассислардан иборат бўлади;
- ➔ ташқи экспертиза томонидан ижобий хулоса берилган адабиётлар нашриётнинг муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўйича бўлимига юборилади;
- ➔ муаллифлик ҳуқуқини ҳимоя қилиш бўлими тайёрланадиган адабиёт муаллифи билан муаллифлик ҳуқуқи бўйича шартнома имзолайди. Шартномада адабиётни хорижий тилларга таржима қилиш ҳамда нусхасини кўпайтириш бўйича муаллифнинг розилигини олишга оид алоҳида бандлар ўз аксини топади;
- ➔ адабиётни яратиш бўйича нашриётнинг якуний хулосаси берилади ҳамда муаллиф ва нашриёт ўртасида икки томонлама шартнома тузилади.

Шунингдек, АҚШда талабалар ўқиши учун тўланадиган шартнома маблағлари кутубхона фондини бойитишнинг бошланғич манбаларидан бири ҳисобланади, ҳаттоки йирик Гарвард, Массачусетс ҳамда Йель университетларида ҳам шартнома маблағларининг йиллик 10-15 фоизи кутубхоналарни ўқув адабиётлари билан бойитиб боришга сарфланади.

АҚШ университетларида ўқув адабиётларининг шакли технологиянинг юксалиши ва талабалар хоҳиш-истакларининг ўзгариши таъсирида кескин трансформацияни бошдан

кечирмоқда. Босма материаллар муҳимлигича қолса-да, рақамли ресурслар тез суръатлар билан ривожланиб, кўпроқ фойдаланиш имконияти, арзонлиги ва мослашувчанлиги билан жозибадорроқ кўринишга эга бўлмоқда.

Электрон дарсликлар тобора оммалашиб бораётганига қарамай, ҳозирча босма адабиётлар ўзининг кучли таъсирини сақлаб турибди. Айниқса, фанларга кириш курсларида босма адабиётларнинг салмоғи катта. Масалан, Стэнфорддаги китоб дўкони маълумотларига кўра, босма дарсликлар ҳали ҳам савдонинг 60 фоизини ташкил қилади.

Буюк Британия давлатида ҳам дарслик ва ўқув қўлланмаларни яратиш ҳамда нашр этиш ишлари олий таълим муассасалари тасарруфида бўлган нашриётлар томонидан амалга оширилади. Масалан, Оксфорд университети ҳузуридаги Оксфорд университети нашриёти (Oxford University Press) ўқув адабиётларини чоп этиш билан боғлиқ барча жараёнларни тўлиқ назорат қилиб, буни қуйидаги механизмлар орқали амалга оширади:

- ➔ нашриёт университетда ўқув адабиётларига эҳтиёж борлигини аниқлаш мақсадида тадқиқот ўтказади;
- ➔ нашриёт ўқув адабиётига муаллиф топади ёки муаллиф ўз ғояси билан нашриётга мурожаат қилади;
- ➔ нашриётга келиб тушган таклиф кўриб чиқиш учун нашриётнинг юқори малакали мутахассисларидан иборат экспертлар гуруҳига жўнатилади;
- ➔ муаллиф таклифига нашриёт экспертлари томонидан ижобий хулоса берилса, таклиф Оксфорд университетининг ўқув адабиётларини экспертизадан ўтказиш бўйича масъул ходимларига жўнатилади. Улар таклифнинг университет таълим тизими ва миссиясига қанчалик мос эканлигини текширувдан ўтказади;
- ➔ муаллиф ўқув адабиётини ёзишни бошлайди. Ёзиш жараёнида муаллиф ва нашриёт узлуксиз алоқада бўлади. Ёзилган қисмлар кўриб чиқиш учун доимий равишда экспертларга юбориб турилади ва бу жараён одатда 2-4 йил давом этади;
- ➔ тўлиқ қўлёзма нусха қайтадан яна экспертларга кўриб чиқиш учун жўнатилади. Агар экспертлар томонидан хато ва камчиликлар аниқланса, муаллиф адабиёт устида қайта ишлайди ва охириги босқичда экспертларнинг ижобий хулосаси асосида ўқув адабиёти нашрга тавсия этилади.

Шунингдек, Буюк Британияда ҳам талабаларнинг йиллик ўқитишдан тушадиган шартнома тўловлари ўқув адабиётлари билан боғлиқ харажатларни қоплашда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу тўловларнинг бир қисми кутубхоналар учун электрон адабиётларни сотиб олиш ва онлайн академик базаларга аъзолик учун сарфланади.

Франция давлатида ўқув адабиётларини яратиш жараёни ҳар бир олий таълим муассасаси томонидан мустақил тарзда ташкил этилади. Бу жараёнда университетларнинг профессор-ўқитувчилари дарслик ва ўқув қўлланмаларни тайёрлаш учун масъул ҳисобланади. Университет ҳузуридаги нашриётлар муаллифга фақат адабиётни таҳрирлаш, нашр этиш ва маркетинг ишларида ёрдам беради.

Германия давлатида ҳам бошқа Европа мамлакатларидаги каби ўқув адабиётларини яратиш масалалари билан хусусий нашриётлар шуғулланади. Масалан, Де Груйтер (De Gruyter) нашриёти замонавий ўқув адабиётларини тайёрлаш жараёнида қуйидаги механизмлардан фойдаланади:

Дастлаб нашриёт муаллифлардан ўқув адабиётларини яратиш бўйича таклифларни қабул қилади. Муаллиф нашриётга юборадиган таклифида ўзи ёзмоқчи бўлган адабиётга олийгоҳнинг эҳтиёжи мавжудлигини акс эттиради. Келиб тушган таклифлар нашриётнинг тегишли соҳа бўйича малакали экспертлари томонидан қўриб чиқилади. Экспертлар текширувидан ижобий тарзда ўтган таклифлар нашриётнинг ички комиссиясига жўнатилади. Ички комиссия ўқув адабиётининг сифатини ва бозордаги унга нисбатан талабни текширади. Нашриёт ички комиссиясидан ижобий хулоса олган ўқув адабиётлари юқори малакали профессор-ўқитувчилардан иборат ташқи экспертлар гуруҳига юборилади. Ташқи экспертлар гуруҳи қўлёзмани антиплагиат дастури орқали текширувдан ўтказди. Охири босқичда эса муаллиф ва нашриёт ўртасида ўқув адабиётини яратиш ва нашр этиш бўйича шартнома имзоланади.

Германия университетларида сўнгги йилларда анъанавий адабиётлар билан бирга, электрон адабиётлар салмоғи ошиб бормоқда. Онлайн платформалар ва йирик академик интернет базаларига уланиш имконияти кескин яхшиланди. Умуман, қадимий университетлар қоғоз кўринишидаги йирик манбаларга эга бўлсалар, нисбатан янги давлат тасарруфидаги ва хусусий университетлар таъминот масаласида электрон ресурсларга таянишга мажбур.

Фанлар таркибида тарих, адабиёт ва фалсафага оид адабиётлар кўплаб университетларда қоғоз кўринишида бўлса, инженерлик, математика

ва информатикага оид жуда кўп адабиётлар онлайн нашрлар ва йирик академик базалар манбаларига асосланади. Масалан, Берлин Фрее университети (Freie Universität Berlin) 8 миллион энг йирик босма шаклдаги ўқув адабиётларига эга. Шунга қарамай, университет “E-ONLY” ташкилий дастурини ишлаб чиққан бўлиб, талабаларга йирик ва қиммат 100 мингга яқин онлайн нашр ва базаларга кириш имкониятини тақдим этган.

Осиё минтақаси мамлакатларида ҳам замонавий ўқув адабиётларини яратиш ва нашр этиш масалалари билан мустақил нашриёт компаниялари шуғулланади. Жумладан, Сингапур давлатида ўқув адабиётларини яратиш ишлари тўлалигича университетлар қошида ташкил этилган нашриётлар томонидан амалга оширилади. Масалан, Сингапур миллий университети ҳузурида алоҳида юридик шахс мақомида фаолият олиб борадиган Сингапур миллий университети нашриёти (National University of Singapore Press) ўқув адабиётларини нашр этиш жараёнини қуйидагича амалга оширади:

- ➔ дастлаб нашриёт университетнинг мақсад ва вазифаларидан келиб чиқиб ҳамда университетда ўқитилаётган фан ва йўналишларни ҳисобга олган ҳолда, нашрга қабул қилинадиган мавзулар рўйхатини шакллантиради. Шундан сўнг муаллифлар ўзлари яратмоқчи бўлган адабиётлар бўйича таклифларини нашриётга тақдим этишади;
- ➔ келиб тушган таклифлар Сингапур миллий университети факультетларининг тажрибали профессор-ўқитувчиларидан ташкил топган Университет нашр кенгаши (University Publishing Committee) томонидан узоқ муддатли мураккаб текширувдан ўтказилади. Кенгаш экспертизаси одатда 3-4 ой ва ундан кўпроқ вақт давом этиши мумкин. Кенгашнинг узоқ муддатли мураккаб текширувидан сўнг ижобий хулоса олган таклифлар нашрга тавсия этилади. Муаллиф ва нашриёт ўртасида адабиётни нашр этиш ва реализация қилишга оид шартнома имзоланади.

Жанубий Кореяда ўқув адабиётларини тайёрлаш жараёни сўнгги йилларда босқич-ма-босқич хусусий секторга топширилмоқда.

Бунда ўқув адабиётларини тайёрлаш олий таълим муассасалари

ва хусусий нашриётлар томонидан аутсорсинг хизмати орқали ўзаро шартнома асосида амалга оширилади. Олийгоҳлар эҳтиёж юқори бўлган адабиётлар рўйхатини хусусий нашриётларга тақдим этади. Ўз навбатида, нашриётлар рўйхатга киритилган адабиётларни тайёрлаш учун муаллиф(лар) билан шартнома расмийлаштиради. Тайёр бўлган ўқув адабиётларни чоп этиш билан боғлиқ харажатлар ва муаллифларга тўланадиган маблағлар шартномага мувофиқ, олий таълим муассасаси томонидан қопланади.

Хитой давлатида барча нашриётлар давлат томонидан қаттиқ назорат қилинади ҳамда

нашр этиладиган адабиётларнинг мазмуни тўлиқ Таълим вазирлигининг Миллий дарсликлар бўлими (Department of National Textbook) томонидан текширувдан ўтказилади.

Ушбу мамлакатда энг йирик нашриётлар давлат корхоналари бўлиб, партия ва давлат томонидан рухсат этилган замонавий ўқув материалларини нашр этишга урғу берилади. Дарслик ва ўқув қўлланмаларни тайёрлаш олий таълим муассасаларининг профессор-ўқитувчилари томонидан амалга оширилади ҳамда дарсликларни нашр этиш маблағлари университетлар томонидан қоплаб берилади. Олий таълим муассасаси ички эҳтиёжларидан келиб чиқиб, профессор-ўқитувчиларга ўқув адабиётларини яратиш бўйича буюртма беради. Профессор-ўқитувчилар, ўз ўрнида, буюртма асосида дарслик ва ўқув қўлланмаларни тайёрлайди.

ТАДҚИҚОТ

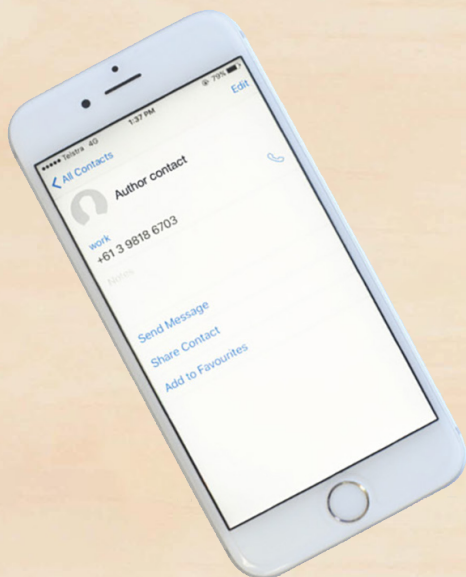
ДАРСЛИК ҚАНДАЙ ЯРАТИЛАДИ?

25 ҚАДАМ

(Оксфорд университети нашриёти мисолида)

1

Ношир бозордаги талабни аниқлаш
учун тадқиқот ўтказади

2

Муаллиф ноширга ғоя билан
муурожаат қилади/ношир
муаллифни излаб топади

3

Муаллиф ўз таклифларини баён
қилган ҳолда, тақдимнома ёзади

4

Мазкур тақдимнома тадқиқотчиларга
кўриб чиқиш учун юборилади

5

Ношир ҳамда муаллиф
тадқиқотчилар берган баҳодан
келиб чиқиб тақдимномани қайта
ишлайди

ТАДҚИҚОТ

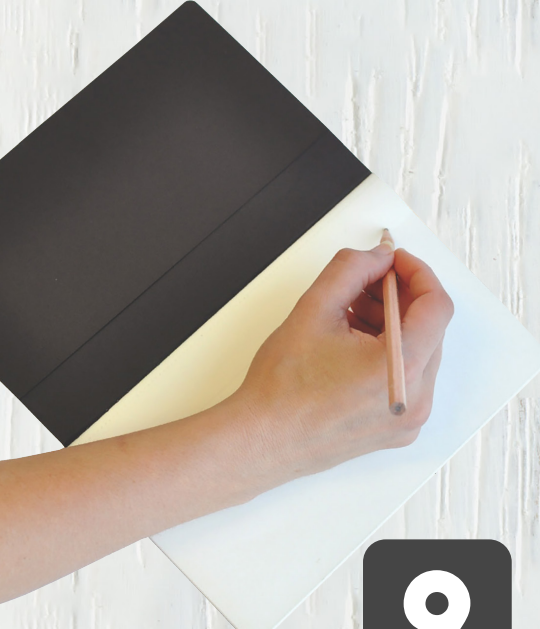
6

Ношир тақдимномани комиссияга
тасдиқлаш учун тақдим этади

7

Тақдимноманинг тасдиқдан
ўтган шакли мазкур олий таълим
муассасасининг грантлар ҳамда
таълимга қўйилган талабларга мос
келишини таъминлаш мақсадида
Оксфорд университети вакилларига
юборилади

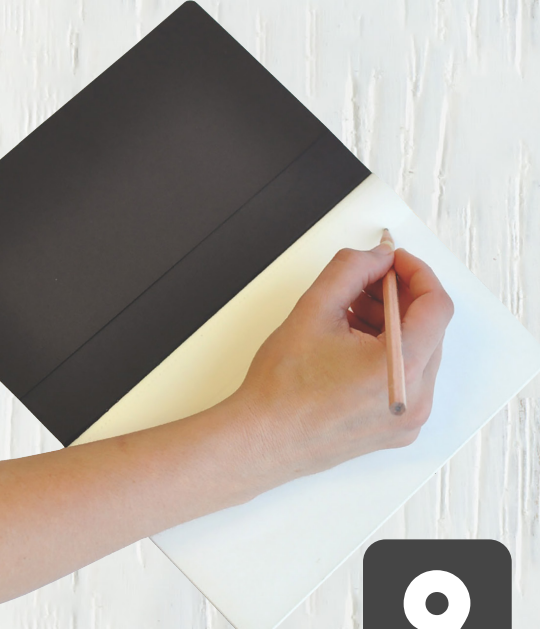

8

Муаллиф ёзиш жараёнини бошлайди

9

2-4 йил мобайнида муаллиф ҳамда ношир ҳамкорликда ишлайди. Ўқув-қўлланма бобларининг қоралама нусхаси маърузачилар, талабалар ҳамда мавжуд университет курсларига мослигини таъминлаш мақсадида тадқиқотчиларга кўриб чиқиш учун юборилади

10

Таржимаси амалга оширилади

11

Ўқув-қўлланма (қўлёзма)нинг қоралама нусхаси профессор-ўқитувчи ҳамда талабаларнинг эҳтиёжларини қондиришини таъминлаш мақсадида тадқиқотчиларга текшириш учун қайта юборилади

12

Ношир ҳамда муаллиф
тадқиқотчилар берган баҳо асосида
қораламани қайта ишлайдилар

13

Ношир дизайнерлар жамоаси билан
ўқув-қўлланма муқоваси ҳамда ички
дизайнини муҳокама қилади

14

Дизайнерлар муқова ҳамда матн
дизайни концепцияларини ишлаб
чиқишади

15

Концепцияларда катта ҳажмдаги
маълумот осон ўқиладиган
қилиб танланади ҳамда
такомиллаштирилади

16

Муаллифлар ўқув-қўлланманинг якуний шаклини топширади. Якуний шаклдаги нусха таҳрир лойиҳаси менежерига берилади

17

Ўқув-қўлланма шаклга туширилиб, нашр жараёнининг биринчи босқичи бошланади

18

Муаллифлик ҳуқуқи билан ҳимояланган ҳар бир матн ва суратни чоп қилиш учун рухсат олинади ҳамда интеллектуал мулк эгаларига тегишли тартибда тўловлар амалга оширилади

19

Ўқув-қўлланма жузъий камчиликларни бартараф қилиш мақсадида қайта текширилади

19

Ўқув-қўлланма жузъий камчиликларни бартараф қилиш мақсадида қайта текширилади

19

Ўқув-қўлланма жузъий камчиликларни бартараф қилиш мақсадида қайта текширилади

19

Ўқув-қўлланма жузъий камчиликларни бартараф қилиш мақсадида қайта текширилади

20

Қўлёзмадаги сўзлар дизайнга мувофиқ босма шаклга ўтказилади

21

Имловий хатолар
текширилади

ТАДҚИҚОТ

22

Китоб чоп қилишга
юборилади

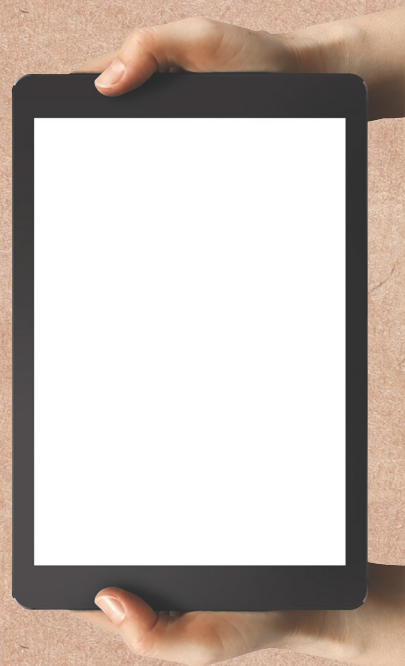
23

Фойдаланувчиларга қулайлик
яратиш мақсадида китобнинг
электрон варианты тайёрланади

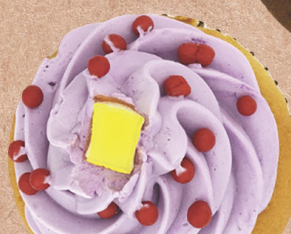
24

2,5 ойдан кейин китобнинг илк
нусхаси етиб келади

25

Буни торт билан нишонлаймиз!

Битта дарсликни яратиш
учун одатда

11

нафар мутахассис зарур

Битта дарслик одатда

6

ойда яратилади

Ҳар бир дарсликнинг

3-5

йилда янги таҳрири
чиқарилади

Дарсликлар ўртача

600

бетдан иборат

Дарсликларнинг ўртача нархи

86,07

доллар

Нашриёт одатда йилига

25,212

бет дарслик чоп этади

- Барча ҳисоб китоблар OUPANZ 2015 нашр рўйхатига асосланган, тижорий ҳамда буюртма асосидаги нашрларни ўз ичига олмайди.
- Ҳамма дарсликлар ҳам нашргача етиб бормайди. Янги талқини яратилиши учун тадқиқот, соҳа, қонунчилик ва фан назариясида ўзгаришлар бўлсагина, бундай талқинлар яратилишига асос бўлади.

ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ЭТИКАСИ — СИЗ УНГА АМАЛ ҚИЛАСИЗМИ?

Икром РИХСИБОЕВ,

Тошкент шаҳридаги халқаро Вестминстер Университети
Докторантура (илмий ишлар) мактаби декани,
Университет илмий тадқиқот этикаси кенгаши раиси,
физика-математика фанлари номзоди, доцент

Дилноза МИРСАИДОВА,

Тошкент шаҳридаги халқаро Вестминстер Университети
илмий тадқиқотчиси

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ–5849-сонли, 2020 йил 29 октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ–6097-сонли, 2023 йил 11 сентябрдаги “Ўзбекистон — 2030” стратегияси тўғрисидаги ПФ–158-сонли Фармонлари ва ҳукуматнинг тегишли фармон ва қарорлари ижросини таъ-

минлаш борасида олиб борилаётган ишлар қаторида илмий ишлар ва уларнинг қўламдорлиги масаласи ҳам жуда муҳим аҳамият касб этади. Илмий ишларининг сони ва сифати Ўзбекистон олий таълим муассасаларининг халқаро университетлар рейтингларида муносиб ўрин олишларини белгилаб берувчи асосий кўрсаткичлардан бири ҳисобланади. Илмий тадқиқотчилар замонавий илм-фанда илмий тадқиқот этикасига мурожаат этишлари талаб этилади.

ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ЭТИКАСИ

— бу илмий изланишни бошқарадиган, тадқиқотчи масъулиятини белгиловчи ва ишни этика жиҳатдан ҳимояланган тарзда олиб боришни таъминловчи ахлоқий тамойиллар мажмуаси бўлиб, замонавий илм-фаннинг ажралмас қисми саналади. Афсуски, Ўзбекистон олий таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот муассасаларининг ҳаммасида ҳам илмий тадқиқот этикаси масаласига етарлича эътибор қаратилмаган. Тадқиқот масканларида Илмий тадқиқот этикаси кенгашини тузиш, соҳа табиатини инобатга олган ҳолда, унинг низомини ишлаб чиқиш ва амалиётга татбиқ қилиш жуда муҳим. Илмий тадқиқот этикаси низомининг асосий вазифаси тадқиқотга жалб этилган инсонлар хавфсизлигини таъминлаш, шахсий маълумотлар дахлсизлигини кафолатлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоялаш, тўпланган маълумот ва тадқиқот натижаларидан бошқа мақсадларда фойдаланишнинг олдини олиш, тадқиқотга жалб этилган инсонлар ёки ҳайвонларга нисбатан жисмоний, руҳий, ижтимоий ёки иқтисодий хатарларнинг олдини олишни таъминлашдан иборат.

Шунингдек, кўпгина халқаро нуфузли журналлар илмий мақолани қабул қилиш жараёнида тадқиқот саволлари, усуллари, объекти Илмий тадқиқот этикаси кенгашида кўрилганлиги ва этика тамойилларига зид саволлар ёхуд усуллардан фойдаланилмаганлигини тасдиқловчи маълумот талаб қилади.

Айни жиҳатларни инобатга олиб, нуфузли университетлар тажрибаси асосида “Илмий тадқиқот этикаси низоми” ишлаб чиқилди ва республика олий таълим муассасаси ва илмий-тадқиқот муассасалари амалиётда фойдаланишлари учун тавсия этилди. Қуйида сиз мазкур низом билан танишишингиз мумкин.

ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ЭТИКАСИ НИЗОМИ (НАМУНА)

Мундарижа

- ▶ Кириш
- ▶ Тадқиқотнинг таърифи ва таснифи
- ▶ Илмий тадқиқот этикаси тамойиллари
- ▶ Иштирокчилар масъулияти
- ▶ Тадқиқот этикасини тасдиқлаш тартиби
- ▶ Аризаларни кўриб чиқиш жараёни
- ▶ Қарорлар
- ▶ Шикоятлар

КИРИШ

Университет тадқиқотда иштирок этаётган барча шахсларнинг (илмий тадқиқотчилар, профессор-ўқитувчилар, ходимлар, талабалар ва иштирокчилар) кадр-қиммати ва ҳуқуқларини ҳимоя қилишга ва тадқиқотнинг юқори этика стандартларини тарғиб қилиш асосида амалга оширилишига шароит яратади.

Университет бунга қуйидагилар орқали эришади:

- университетда илмий тадқиқотда иштирок этаётган шахсларнинг ҳуқуқлари ва кадр-қиммати ҳимоя қилиш учун ушбу низом ва қонунчиликда белгиланган тамойилларни ўз ичига олган маданиятни ривожлантириш;

- меъёрий талаблар ва илғор амалий тажрибаларга асосланиб таклиф этилган илмий тадқиқот этикаси низомини (йўриқномаси) тақдим этиш орқали тадқиқотчилар, ходимлар ва талабаларга юқори этика стандартларига амал қилишга эришиш учун доимий қўллаб қувватлаш ва семинар-тренинглар таклиф қилиш;

- тадқиқотнинг зарари ёки келтириб чиқариши мумкин бўлган салбий оқибатларининг олдини олиш жараёнларини ташкиллаштириш.

Ушбу низомнинг мақсади университет (ОТМ ёки ИТМ) илмий тадқиқотларининг этика стандартларига мос эканлигини таъминлашда жавобгарлик, тартиб ва талабларни белгилашдан иборат.

ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТНИНГ ТАЪРИФИ ВА ТАСНИФИ

Илмий тадқиқот билим ва тушунчага эга бўлиш ҳамда билимлар тўпламига ҳисса қўшиш учун олиб бориладиган ўрганиш сифатида белгиланади. У тижорат, саноат, давлат, таълим ва бошқа турли секторлар эҳтиёжларига бевосита тааллуқли муаммоларни ўрганишни ўз ичига олади. Муаммоларни ўрганишда, жумладан, қуйидагиларга эътибор қаратилади:

- янги ғояларни ихтиро қилиш ва яратиш;
- мавжуд назарий ва амалий билимларни такомиллаштириш;
- янги усул ва кўникмалар таклиф этиш;
- янги санъат асарларини яратиш ёки сезиларли даражада яхшилаш: тасвир, спектакл, дизайн, кино, ...
- янги ёки сезиларли даражада такомиллаштирилган материаллар, қурилмалар, маҳсулотлар, хизматлар ва жараёнлар, жумладан, лойиҳа ва конструкцияларни ишлаб чиқариш учун экспериментал ишланмаларда мавжуд билимлардан фойдаланиш.

ИЛМИЙ ИШЛАРНИ ЭТИКА НУҚТАИ НАЗАРИДАН ШАКЛАН 3 ТА ТУРГА АЖРАТИШ МУМКИН:

1-тур тадқиқоти ушбу низомда келтирилган таърифига кирувчи ва кўриб чиқилгандан сўнг ахлоқий аҳамиятга эга эмас ёки минимал аҳамиятга эга бўлган, иштирокчилар учун ҳеч қандай хавф-хатар туғдирмайдиган ёки зарар етказмайдиган илмий тадқиқотларни ўз ичига олади. Бу турдаги илмий ишларни Илмий тадқиқот этикаси кенгаши тасдиқлаши талаб қилинмайди.

Аниқ фанларда назарий билимларни ривожлантириш мақсадида амалга оширилган илмий ишлар, хусусан, математика тармоқларидаги тадқиқотларни 1-тур тадқиқотига мисол сифатида келтириш мумкин.

2-тур тадқиқоти ушбу низомда келтирилган таърифига кирувчи, аниқ ахлоқий оқибатларга олиб келадиган ва иштирокчиларга, тадқиқотчиларга, ҳайвонларга ёки атроф-муҳитга ҳар қандай шаклда зарар етказиши мумкин бўлган ёки зарар етказиш эҳтимоллиги бўлган тадқиқотларни ўз ичига олади. 2-тур тадқиқоти ташкилот ёки университет даражасида Илмий тадқиқот этикаси бўйича кенгашнинг тасдиғидан ўтиши керак.

Қуйидагиларнинг ўз ичига олган ҳар қандай тадқиқот 2-тур тадқиқотига мисол бўлади:

- болалар (18 ёшдан кичик) иштирок этиши;
- беморлар ва уларнинг касаллик тарихини жалб этиш;
- инсон ҳужайраларини ўз ичига олган ҳар қандай материални тўплаш ва улардан фойдаланиш;
- дори воситалари ёки ноозиқ-овқат моддалари назоратига алоқадор тажрибалар ўтказиш;
- жиноят масалалари бўйича жамоат мулки бўлмаган маълумотлардан фойдаланиш;
- руҳий касал, ўрганишда қийинчиликларга дучор бўлган ёки мия фаолиятида муаммоси бор шахслар, травма ёки бошқа воситалар туфайли онгида пасайиш кузатишган ёхуд ҳушидан кетиш ҳолатида бўлган, ижтимоий ёки иқтисодий муаммоли вазиятлардаги шахсларни жалб қилиш;
- махфий маълумотларни харид қилишда интернетдан фойдаланиш;
- шахсий ҳаётга тажовуз қилиш, обрўга путур етказиш ё шахслар ёки ижтимоий гуруҳларни салбий қилиб қўрсатиш мумкин бўлган вазиятлар;
- шахсий ёки махфий маълумотлардан фойдаланиш;
- жамиятдаги озчиликни ташкил этувчи миллат, гуруҳ ёки дин вакиллари жалб этиш.

3-тур тадқиқотлар бошқа (ташқи) ташкилотларнинг этика кенгаши томонидан тасдиқланиши талаб этиладиган (3А тур) ва бошқа (ташқи) ташкилотларда амалга оширилган ишни Университет этика кенгаши тасдиқлаши талаб этиладиган (3Б тур) тадқиқотларни ўз ичига олади.

3А турида тадқиқотчи соғлиқни сақлаш тизими беморлари ёки маълумотларидан фойдаланган бўлса, у ҳолда, тегишли соғлиқни сақлаш ташкилотининг этика кенгаши томонидан тасдиқлаш талаб этилиши мумкин. Бунда кўриб чиқиш ёки тасдиқлаш учун ариза тадқиқотчи томонидан тўғридан-тўғри тегишли соғлиқни сақлаш муассасасига юборилади. Ҳар қандай тасдиқлаш хатининг нусхаси Университет Илмий тадқиқот этикаси кенгашига тақдим этилиши керак.

3Б турида тадқиқот кенгашлари ёки тадқиқот учун бошқа ташқи молиялаштирувчи органлар университет томонидан тадқиқот этикасини кўриб чиқиш ва тасдиқлаш ёки жорий амалиётга мувофиқ амалга оширилганилиги исботини талаб қилиши мисол бўлади. Дейлик, Жаҳон банки лойиҳаси доирасида амалга оширилган илмий тадқиқот учун Университет Илмий тадқиқот этикаси кенгашининг хулосаси сўралиши мумкин.

ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ ЭТИКАСИ (ИТЭ) ТАМОЙИЛЛАРИ

Қатъийлик. Университет профессор-ўқитувчилари, илмий тадқиқотчилари, ходимлари ва талабалари томонидан ёки университет ҳудудида олиб бориладиган бошқа тадқиқотлар юқори этика стандартларига мос келишини қатъий таъминлаш чорасини кўради.

Ҳурмат. Университет барча тадқиқотлар жамоат манфаатига ҳисса қўишини ва тадқиқот олиб бораётган ходимлар ҳамда талабалар, тадқиқот иштирокчилари ва бошқа шахсларнинг (оила аъзолари, ҳамкасблар ёки кенгроқ ҳамжамиятни ўз ичига олиши мумкин) кадр-қиммати, ҳуқуқлари ҳурмат қилинишини таъминлашга интилади ҳамда адолатли қарорлар чиқариш талаб этилади.

Таълим. Университет профессор-ўқитувчилар, илмий тадқиқотчилар, ходимлар ва талабалар ўртасида потенциал хавфларни кўра олиш кўникмаларини ривожлантириш ҳамда университетнинг тегишли низом, тартиб ҳамда тадқиқотчиларнинг масъулиятлари ҳақида маълумот бериш орқали этика стандартларига мос тадқиқотлар олиб боришни таъминлаш ва ривожлантиришга интилади.

Ҳалоллик-ҳаққонийлик. Бу принцип маълумотлар, илмий натижалар, усуллар, процедуралар ва илмий нашрнинг ҳолати тўғрисида ҳаққоний хабар беради, маълумотларни сохталаштириш ёки нотўғри тақдим этишнинг олдини олади ҳамда илмий тадқиқотга жалб этилган томонларнинг келишилган шартнома шартлари бажарилишини таъминлайди.

Объективлик. Экспериментал дизайн, маълумотларни тўплаш, таҳлил қилиш ва шарҳлаш, ходимларнинг қарорлари, илмий грант ҳужжатлари, эксперт гувоҳлиги ва тадқиқотнинг бошқа жиҳатларида ноҳолисликнинг олдини олади.

Эҳтиёткорлик. Илмий тадқиқот даврида

эҳтиётсизлик ва хатоларга йўл қўйишнинг олдини олади. Тадқиқот ишини синчковлик ва танқидий кўриб чиқишга имкон беради. Илмий тадқиқот фаолиятининг низом асосида бажарилишини таъминлайди.

Очиқлик (шаффофлик). Маълумотлар, натижалар, ғоялар, воситалар, манбалар ва тадқиқот усуллари бошқа тадқиқотчилар билан баҳам кўришга имкон яратади. Илмий иш ва унинг натижалари борасида билдирилган танқидий фикрлар ва янги ғояларни кўриб чиқиш талаб этилади.

Интеллектуал мулк. Патентлар, муаллифлик ҳуқуқлари ва интеллектуал мулкнинг бошқа шакллари ҳурмат қилишни таъминлайди. Чоп этилмаган маълумотлар, усуллар ёки натижалардан рухсатсиз фойдаланмасликни талаб этади.

Махфийлик. Нашр қилиш учун тақдим этилган ҳужжатлар ёки грантлар, шахсий маълумотлар, савдо ёки ҳарбий сирлар ва беморларнинг касаллик тарихи каби махфий маълумотларни ҳимоя қилишни кафолатлайди.

Чоп этиш масъулияти. Илмий натижалар мартаба ошириш учун эмас, балки илм-фан ва технологияни ривожлантириш, илмий янгиликлардан кенг жамоатчиликни хабардор этиш учун нашр этилади. Такрорланадиган нашрлар ва кўчирмачиликдан эҳтиёт бўлиш талаб этилади.

Масъулият. Университет тадқиқотнинг этика йўналиши бўйича етакчилиكنи таъминлаш ва ушбу соҳада тадқиқот йўналиши ва амалиётини такомиллаштириш бўйича муҳокамаларда очиқ иштирок этишга интилади.

Ижтимоий жавобгарлик. Тадқиқотлар, таълим ва тарғибот ишлари орқали ижтимоий ривожланишга эришиш ҳамда ижтимоий зарарни камайтиришга ундайди.

Тенглик. Ҳамкасблар, талабалар ва иштирокчиларга жинси, ирқи, этник келиб чиқиши ёки илмий ваколати ва яхлитлиги билан боғлиқ бўлмаган бошқа омиллар асосида камситилишдан сақланишни таъминлайди.

Рақобатбардошлик. Шахсий билим, касбий маҳорат ва тажрибани илмий тадқиқот олиб бориш орқали доимий ривожлантириш ҳамда илм-фан соҳасидаги янгиликлардан хабардор бўлиб боришни талаб этади.

Қонунийлик. Тегишли давлат қонунлари, ҳукумат сиёсати, мавжуд низомларни билиш ва уларга риоя қилишни кафолатлайди.

Инсон ҳуқуқлари. Илмий тадқиқот ўтказишда жалб этилган инсонлар хавфсизлиги, кадр-қиммати, шахсий маълумотлари дахл-

сизлигини кафолатлайди, ҳуқуқ ва эркинликларини ҳурмат қилишга ундайди.

Ҳайвонлар ҳимояси. Илмий тадқиқот даврида ҳайвонларга яхши муносабатда бўлиш, ғамхўрлик кўрсатиш, кераксиз ёки ноқонуний тажрибалар ўтказмасликни талаб этади.

Олий таълим муассасаси ёки илмий тадқиқот институти мутахассислик табиатидан келиб чиқиб бошқа тамойиллардан ҳам фойдаланишлари мумкин.

ИШТИРОКЧИЛАР МАСЪУЛИЯТИ

Тадқиқотда ахлоқий меъёрлар бўйича масъулият индивидуал тадқиқотчига тегишли бўлса-да, ходимлар ва талабалар томонидан олиб бориладиган ва университет билан ҳар қандай тарзда боғлиқ тадқиқотларда ахлоқий меъёрларга амал қилинишида назорат ва мувоzanат мавжудлигини таъминлаш учун шаффоф тасдиқлаш ва текшириш тартибларни таъминлаш университет зиммасига юкланади.

Низом тадқиқотчилардан тадқиқотнинг ахлоқий оқибатларини, тасдиқлаш жараёнларини ва тегишли фан(лар)да низомни амалга оширишни ҳисобга олганликларини намоиш этишларини талаб қилади.

Деканлар/декан ўринбосарлари, бўлим бошлиқлари/кафедра мудирлари ушбу низом бўйича барча ходимларни уларнинг шахсий мажбуриятлари тўғрисида хабардор қилиш ва ўз бўлимларида олиб борилган илмий тадқиқот этикаси аҳамиятга эга бўлган барча тадқиқотлар низомга мувофиқлигини таъминлаш учун бошқарув масъулиятини ўз зиммаларига оладилар.

Илмий тадқиқот бўйича масъуллар университет ёки факультетдаги илмий тадқиқот этикасининг барча жиҳатлари учун масъулиятни ўз зиммасига олади.

Агар бакалаврият ёки магистратура талаба-

лари илмий тадқиқот олиб бораётган бўлса, улар ушбу низомга риоя қилишлари масъулияти илмий раҳбарларга юкланади.

Гуруҳ ёки шахслар томонидан олиб бориладиган барча тадқиқотлар ушбу низомга риоя қилиш учун жавобгарликни ўз зиммасига оладиган Лойиха раҳбарига эга бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Илмий раҳбарлар, биринчи навбатда, бакалаврият ва магистратура талабалари илмий тадқиқот ишларини юқорида кўрсатилган тадқиқот турлари асосида таснифлаш учун жавобгардирлар. Таклиф этилаётган тадқиқот қайси синфга тегишли эканлиги аниқ бўлмаса, масъул шахс, Тадқиқот этикаси бўйича координатор, Тадқиқот этикаси кенгаши раиси ёки аъзоларидан маслаҳат сўраш мумкин бўлади.

Илмий иш билан алоқадор бўлган барча ходимлар ва талабалар ушбу низомга риоя қилишлари шарт.

Университетларaro лойиҳалар учун ёки ташқи ташкилот билан ҳамкорлик мавжуд бўлса, масъулият лойиҳа раҳбарининг зиммасига юкланади.

Тадқиқот этикаси кенгаши биргаликда танланган аъзолик низоми орқали керак бўлганда эксперт кўрсатмалари ёки маслаҳатларини сўрайди. Ҳар қандай ташқи маслаҳатчи кенгаш махфийлик талабларига риоя қилади.

Илмий тадқиқот этикаси кенгаши университетнинг Илмий кенгашига ҳисобот беради.

ТАДҚИҚОТ ЭТИКАСИНИ ТАСДИҚЛАШ ТАРТИБИ

Илмий тадқиқот этикасининг оқибатларни кўриб чиқиш жараёни кенгашнинг фаолиятини ўз ичига олиши мумкин. Тадқиқот этикасини тасдиқлатиш учун қандай мурожаат қилиш бўйича йўриқнома ва тегишли ҳужжатлар университет веб-саҳифасида шаффофликни таъминлаган ҳолда сақланиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Илмий тадқиқот этикаси ишчи гуруҳи Низом асоси-

да тадқиқот лойиҳасини кўриб чиқиш, тасдиқлаш ёки рад этиш ваколатига эга.

Умумий маъқуллаш тақдим этилган тақдирда, у тегишли ўқув дастури, протокол ёки қонуний талаб қайта кўриб чиқилиши керак бўлгунга қадар берилади. Яъни олиб борилаётган илмий тадқиқот объектлари, фойдаланиладиган усуллар, иштирокчилар билан ўтказиладиган сўровнома ёки суҳбат саволлари ўзгаришларсиз амалга оширилиши талаб этилади. Ўзгаришлар киритиш зарурати туғилса, бу тўғрисида Илмий тадқиқот этикаси кенгашини хабардор қилиш Лойиҳа раҳбари зиммасига юкланади.

АРИЗАЛАРНИ КЎРИБ ЧИҚИШ ЖАРАЁНИ

Илмий тадқиқот 2-тур ёки 3Б-турга тегишли бўлса, у ҳолда, тадқиқотчидан олиб борилаётган илмий тадқиқот объектлари, фойдаланиладиган усуллар, иштирокчилар билан ўтказиладиган сўровнома ёки суҳбат саволларини кўриб чиқиш учун Илмий тадқиқот этикаси кенгашига ариза билан мурожаат қилади (ёзма ёки электрон шаклда). Аризага илмий тадқиқот тўғрисида (тадқиқот объектлари ва фойдаланиладиган усуллар) тўлиқ маълумот бериш билан бирга, сўровнома ёки суҳбат саволлари илова қилинади.

Аризалар Тадқиқот этикаси кенгаши томонидан тасдиқланган форматга мувофиқ тайёрланиши керак. Талабаларнинг илмий ишларида илмий тадқиқот этикасига мурожаат қилиш зарурати туғилган ҳолларда, асосий масъулият илмий раҳбарга юкланади. Илмий раҳбар тадқиқот объектлари, фойдаланиладиган усуллар, иштирокчилар билан ўткази-

ладиган сўровнома ёки суҳбат саволларини кўриб чиқади ва хулоса беради. Қўшимча эксперт хулосаси керак бўлган ҳолларда илмий фаолиятга масъул раҳбар (масалан, декан муовини ёки кафедра мудири) томонидан ишни кўриб чиқиш соҳа мутахассисига топширилади. Эксперт ва илмий раҳбар хулосалари асосида умумий хулоса берилади.

Таклифлар ахлоқий таъсирлари илмий раҳбар томонидан барча бакалаврият талабалари тадқиқот лойиҳасини тайёрлашнинг лойиҳалаш босқичида кўриб чиқилиши керак. Бу ерда факультет даражасида баҳолаш шакли жорий этилиши, тадқиқот лойиҳаларини қайд этиш ва керак бўлганда мониторинг ва аудит учун фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот этикасини тасдиқлаш учун аризалар университет даражасида (Тадқиқот этикаси кенгаши томонидан) кўриб чиқилади.

Тадқиқот этикасини тасдиқлаш учун барча сўровлар Тадқиқот этикаси кенгашига университет тадқиқот портали орқали ариза шаклидан фойдаланган ҳолда топширилиши керак.

Этика тасдиқлаши ахлоқий аҳамиятга эга бўлган ҳар қандай тадқиқот бошланишидан

олдин олиниси керак. Тадқиқот этикаси кенгаши тадқиқотнинг ахлоқий оқибатларга тааллуқли бўлмаган, аммо тадқиқотнинг якуний қисмига ҳисса қўшишга мўлжалланган жиҳатлари учун тўлиқ маъқуллашдан олдин тадқиқотнинг бир қисмини бошлашга рухсат бериши мумкин.

Бўлим бошлиғи/Илмий ишлар бўйича декан ўринбосари, илмий раҳбар ёки бошқа тайинланган шахс/тадқиқот этикаси координатори аризанинг ахлоқий оқибатлари бўйича маслаҳат бериш учун тайёр бўлади.

Тадқиқот этикаси кенгаши ҳар қандай ариза/таклифларга ўзгартиришлар ёки тушунтиришлар киритишни талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Лойиҳа раҳбари ёки тадқиқотчи тегишли ҳайъат аъзоси бўлса ҳам, ўз аризаси (лойиҳа-

си) билан боғлиқ ҳар қандай муҳокамада қатнаша олмайди. Аъзолар ҳар қандай шахсий, идоровий, молиявий ва бошқа манфаатлар тўқнашуви тўғрисида кенгашни хабардор қилишлари керак. Агар кенгаш раиси ҳар қандай манфаатлар тўқнашувига аралашган бўлса, муҳокама тугагунига қадар ваколат бошқа кенгаш аъзосига берилади.

Тадқиқот этикаси кенгаши йиғилишлари саналари одатда университет календаридида эълон қилинади. Тадқиқот этикаси кенгаши тасдиқлаши учун аризалар котибга улар кўриб чиқиладиган йиғилишдан камида ўн иш куни олдин юборилиши керак. Тадқиқот этикаси бўйича қуйи қўмита йиғилишни олдиндан режалаштирмасдан сўров ёки шошилинч равишда кўриб чиқиши мумкин.

ҚАРОРЛАР

Ариза берувчи(лар) кенгашнинг қарори тўғрисида ариза кўриб чиқилган йиғилишдан бошлаб белгиланган иш куни (масалан, 3 кун) ичида (тақдим этилган лойиҳа хусусиятига қараб) хабардор қилинади.

Ўзгартиришлар киритилган ҳолда, маъқулланган ҳар қандай ариза ариза берувчи ва раҳбарга кенгаш томонидан берилган жавобдан кейин белгиланган иш куни (масалан, 5 кун) ичида кенгаш котибига талабга қўра қайта кўриб чиқилган ҳолда топширилиши керак. Тадқиқот одатда бундай ўзгартиришлар тақдим этилиб, кенгаш томонидан ёки алоҳида раиснинг ҳаракати билан тасдиқланмагунча бошланмаслиги керак.

Агар ариза рад этилса ёки янги маълумотлар киритиш зарурати туғилса, ариза қайта кўриб чиқиш учун топширилиши мумкин.

Аризани тасдиқлаш учун уни кўриб чиққандан сўнг Тадқиқот этика кенгаши қарори қуйидагилардан бири бўлиши керак:

- ➔ Аризани тўлиқ ўзгартиришларсиз тасдиқлаш;
- ➔ Маълум шартлар ёки ўзгартиришлар билан тасдиқлаш;
- ➔ Аризани рад этиш (тасдиқламаслик).

Тадқиқот этикаси кенгаши соғлиқ ва хавфсизлик нуқтаи назаридан тадқиқот протокоliga ўзгартиришлар киритишни талаб қилиши мумкин.

Тасдиқлаш одатда тадқиқот лойиҳасининг ариза формасида кўрсатилиши керак бўлган давр учун амалга оширилади.

ШИКОЯТЛАР

Тадқиқот этикаси кенгаши қарори устидан шикоят фақат кенгаш тартиб-қоидаларини ўтказишда аниқ жиддий қоидабузарликлар бўлганлиги сабабли Университет илмий кенгашига берилиши мумкин. Университет илмий кенгаши қарори якуний ҳисобланади.

Шикоятчи тегишли қарорни олган кундан бошлаб белгиланган иш кунидан (масалан, 5 кун) кечиктирмай ўз шикоятини ёзма равишда Университет илмий кенгашига тақдим этади.

Шикоят хулосаси натижаси қуйидагилар бўлиши мумкин:

- ➔ шикоят қаноатлантирилиши ва уни қайта кўриб чиқиш учун Тадқиқот этикаси кенгашига юборилиши;
- ➔ Тадқиқот этикаси кенгашининг дастлабки қарори ўз кучида қолиши ва бошқа ҳеч қандай чора кўрилмаслиги.

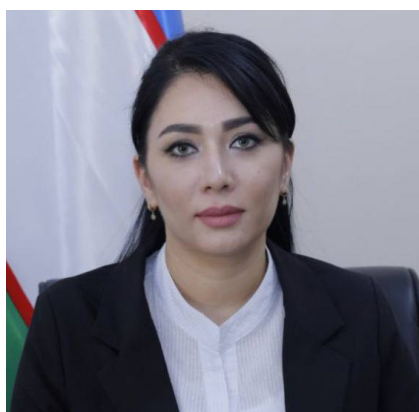
Шикоят натижаси ҳақида ариза берувчига қарор қабул қилинган кундан бошлаб белгиланган иш куни (масалан, 5 кун) ичида ёзма равишда хабар қилинади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Тошкент шаҳридаги халқаро Westminster University Илмий тадқиқот этикаси низоми, 2020.
2. Лондондаги Вестминстер Университети “Этика амалиёти низоми/кодекси” (University of Westminster, UK) [<https://www.westminster.ac.uk/sites/default/public-files/general-documents/Ethics-Code-Of-Practice.pdf>];
3. Оксфорд Университети “Инсон иштирокчилари ва шахсий маълумотларни ўз ичига олган тадқиқотни ахлоқий ўтказиш сиёсати” (University of Oxford, UK) [<https://researchsupport.admin.ox.ac.uk/files/policyontheethicalconductofresearchinvolvinghumanparticipantsandpersonaldata.pdf>];
4. Лондон Регент Университети “Илмий тадқиқот этикаси низоми” (Regent’s University London, UK) [<https://www.regents.ac.uk/sites/default/files/2018-10/Regent%27s-research-ethics-policy.pdf>].

АХБОРОТ-РЕСУРС МАРКАЗЛАРИНИ РАҚАМЛАШТИРИШ ТАЛАБАНИ ЎҚИШГА ҚИЗИҚТИРА ОЛДИМИ?

Биз айна саволга жавоб топиш мақсадида олий таълим ташкилотларининг ахборот-ресурс марказларидаги кутубхона фондларидан фойдаланиш тартиби, асосий хизматлар рўйхати ҳамда уларни кўрсатиш шартлари, фойдаланувчиларнинг ҳуқуқлари ва жавобгарлигини ахборот-ресурс марказларидан фойдаланиш қоидаларида белгилаш бўйича тавсиялар тайёрлаш ва ижросини назорат қилишга масъул мутахассислар ҳамда республикамиз олий таълим муассасалари орасида намунали, илғор тажрибага эга бўлган ахборот-ресурс марказлари раҳбарларига юзландик.

Зулфия ЗАХИДОВА,

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари маркази бўлим бошлиғи, иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD):

— Сўнгги йилларда мамлакатимизда таълим тизимига ахборот-коммуникация ҳамда инновацион технологияларнинг жадал суръатларда татбиқ этилиши таълим тизими сифатини оширишнинг шакли ва мазмунида улкан ўзгаришлар ясамоқда. Бугунги кунда компьютерлаштириш ва юқори технологиялар асрида ўқитиш самарадорлигини оширишда анъанавий босма дарсликлар билан бир қаторда, электрон ўқув адабиётларига бўлган талаб ҳам тобора ошиб бормоқда.

Республикамизда 116 та давлат олий таълим муассасаларидан 114 та (2 таси янги ташкил этилган) олий таълим муассасасида ахборот-ресурс марказлари фаолият юритиб келмоқда. Ахборот-ресурс марказларида умумий адабиётлар фонди 3 602 575 номда 23 542 286 нусхани ташкил қилади. Шулардан ўқув ва илмий адабиётлар 2 120 654 таси босма шаклда бўлиб, бугунги кунда олий таълим муассасалари ахборот-ресурс марказлари томонидан 1 836 840 таси (86,6%) электрон шаклга ўтказилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йилдаги 60-сонли қарорига асосан, олий таълим тизимида китоблар, ўқув ва илмий адабиётларни рақамлаштириш йўналиши бўйича электрон кутубхона платформаси жорий қилиш топшириғи берилган.

Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлигининг 2022 йил 13 июлдаги 225-сонли буйруғи билан Олий таъ-

лимни ривожлантириш тадқиқотлари маркази томонидан “Электрон кутубхона” платформаси фаолияти йўлга қўйилди ҳамда олий таълим муассасалари зиммасига ўқув ва илмий адабиётларни юклаш вазифаси топширилди.

Ушбу электрон платформа бугунги кунда олий таълим муассасаларидаги мавжуд ўқув ва илмий адабиётлар жойланган бўлиб, республикамизда барча талабалар, профессор-ўқитувчилар, тадқиқотчилар учун шароит яратилган. Ушбу платформа фойдаланувчиси исталган ҳудуддан туриб барча олий таълим муассасаларининг ўқув ва илмий адабиётларидан бир хил фойдалана олади. Бу эса таълим олиш истагида бўлган талабаларнинг вақтини тежаб, ўз устида ишлаш, мустақил таълим олишлари учун қулайлик яратади.

unilibrary.uz платформаси уч хил шаклдаги адабиётларни ўз ичига олади. Очiq ҳолатдаги, қисман очiq ва ёпиқ ҳолатдаги адабиётлар. Очiq ҳолатдаги адабиётлардан фойдаланувчи рўйхатдан ўтмасдан туриб ҳам ўқиши ёки юклаб олиши мумкин. Қисман очiq адабиётлар эса ярмигача жойланган. Унинг электрон шаклини тўғридан-тўғри ўқишлари мумкин, лекин юклаб олишда сўров юборилади. Сўровга

жавоб бўлса, ундан кейин юклаб олиш имконияти бўлади. Муаллифлардан рухсат олинмаган адабиётлар ёпиқ ҳолатда киритилган. Ёпиқ адабиётлардан фойдаланиш учун эса олий таълим муассасасига сўров юборилади. Мазкур платформа барча давлат олий таълим муассасалари билан интеграция қилинган ва профессор-ўқитувчилар, тадқиқотчилар ҳамда талабалар ундан кенг фойдаланишмоқда.

Ҳозирги кунда платформага 467 минг номдан (“Электрон кутубхона” платформасига 329 411 номда ўқув адабиётлари, 15 218 номда монографиялар, 73 069 номда илмий мақола (тезис)лар, 49 748 номда диссертация (автореферат)лар киритилди) ортиқ адабиётлар юкланди ва бу жараён давом этмоқда.

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари маркази томонидан “Электрон кутубхона” платформасига халқаро илмий маълумотлар базаларидан юклаб олинган мақолаларни жойлаш учун ҳам янги қисм қўшиш режалаштирилган.

Аминмизки, электрон ўқув адабиётлар билим олувчиларнинг тасаввурини кенгайтиришга, дастлабки билиmlарини ривожлантириш ва чуқурлаштиришга, қўшимча маълумотлар билан таъминлашга хизмат қилади.

Хайтгул ПИРМЕДОВА,

Тошкент давлат юридик университети ахборот-ресурс маркази директори, 3-даражали адлия маслаҳатчиси:

— Олий таълим муассасаларининг илмий салоҳиятини ошириш, илм-фан ва инновацияни ривожлантириш, ўқув жараёнини бозор талабаларига мослаштириб, ишлаб чиқариш билан узвийлигини таъминлаш ва талабанинг ўз устида ишлаши учун муҳит яратиш каби вазифаларни амалга оширишда олийгоҳлардаги ахборот-ресурс марказлари фаолияти беқиёс аҳамиятга эга.

Рақамли кутубхона яратишда энг етакчи давлат Америка Қўшма Штатлари бўлиб, кутубхона соҳасида рақамли технологиялар қўлланила бошлаган биринчи мамлакатлардан ҳисобланади. Кейин бу технологиялар Европанинг бошқа йирик кутубхоналари, университет ва архивларига кириб борди. Кутубхоналарни рақамлаштиришдан мақсад фойдаланувчиларга онлайн тартибда 24/7 шакл-

да хизмат кўрсатишни йўлга қўйишдир.

Ҳар бир таълим муассасаси ахборот-ресурс марказларининг моддий-техник базаларини мустаҳкамлаш, дастурий таъминот билан бойитиш, иш фаолиятини автоматлаштириш, RFID технологияларини жорий қилиш, таълим муассасаси йўналишига мос ўқув ва илмий, маҳаллий ва хорижий адабиётлар билан таъминлаш, жаҳон электрон таълим базаларидан фойдаланиш имкониятларини яратиш, ахборот-ресурс марказида замонавий хизмат турларини жорий этиш, туну кун (24/7) фаолият юритиш тизимига ўтказиш, масофадан фойдаланишга ихтисослашган электрон кутубхоналар яратиш, мавжудларининг электрон фондини бойитиш, барча олий таълим муассасаларининг йиғма электрон каталогини ташкил этиш, илғор олий таълим муассасалари кутубхоналари фаолияти билан яқиндан танишиш, ўрганиш, ўзимизда илғор тажрибаларни жорий этиш мақсадида ходимларнинг хорижий олий таълим муассасалари кутубхоналарида маҳкасини ошириш, хорижий олий таълим муассасаларидан мутахассислар таклиф этиб, конференциялар, учрашувлар, маҳорат дарслари ўтказиш зарур.

Ахборот-ресурс маркази ходимлари нафақат кутубхоначи, балки илмий маслаҳатчи, кутубхона дастурларида мукаммал ишлашни биладиган ходим, ташкилотчи, дизайнер, веб-лойиҳалар ишлаб чиқувчи мутахассис, шунингдек, педагог, психолог сифатида ҳам фаолият олиб боришларига тўғри келади. Замонавий ахборот-ресурс маркази кутубхоначилари:

- ✓ замонавий фойдаланувчиларга инновацион усуллардан фойдаланган ҳолда, замонавий хизмат кўрсатишни билиши;
- ✓ инклюзив таълим олаётган талабаларга эътиборли бўлиши;
- ✓ бошқа маданият, дин, миллат вакиллариининг ҳам манфаатларини ҳисобга олиши;
- ✓ ёшларга хизмат кўрсатишда фойдаланувчиларнинг психологик ва ёш хусусиятларини ҳам инобатга олиши;
- ✓ доимий равишда талабаларни ўз устида ишлашга йўналтириши ва уларнинг шахсий ривожланиши, шунингдек, ижодий салоҳиятини очишига қўмаклаша билиши;
- ✓ ўқиш доирасидан ташқари, ўз касбига ва касб фанларига қизиқишини очиб бериш каби ишларда талабаларни қўллаб-қувватлаш каби хусусиятларга эга бўлиши талаб қилинади.

Тошкент давлат юридик университети ахборот-ресурс маркази ҳам, ўз навбатида, ёшларга илм, мустақил таълим олишида қўмаклашиб келмоқда. Ахборот-ресурс маркази юридик фанлар бўйича энг бой адабиёт тўпламларига эга бўлган илмий маълумотларнинг академик тизимидаги муҳим бўғини бўлиб, 300 минг нусхадан ортиқ маҳаллий ва хорижий адабиётлар, даврий нашрлар

ва жаҳон электрон таълим базаларидан иборат бўлган китоб фондига эга.

Ахборот-ресурс маркази талабалар, профессор-ўқитувчилар, университет тадқиқотчилари ва кенг китобхонлар учун маълумотлар, библиографик ва ахборот хизматларини тақдим этади. Ўқувчиларга адабиётлар тўғрисида маълумот бериш ва улардан фойдаланиш қулайлигини яратиш мақсадида ИРБИС, <http://tsul>.

akbt.online/uz электрон дас-
тури асосида электрон ката-
лог, университет веб-сайтида
<https://library-tsul.uz/> электрон
кутубхонаси мавжуд, элек-
трон кутубхонанинг мобил
иловаси ҳам яратилган, теле-
грам мессенжерида <https://t.me/tsullibrary> канали мавжуд.

Айни пайт <https://library-tsul.uz> электрон кутубхонаси-
нинг фаол фойдаланувчилари
Ўзбекистон, АҚШ, Франция,
Буюк Британия, Польша, Тур-
кия, Япония, Гонконг мамла-
катларида ҳам бор.

Ахборот-ресурс маркази
фонди маҳаллий нашриёт-
лардан ташқари, бошқа уни-
верситетлардан, китоб муал-
лифларидан, шу билан бирга,
хорижий ҳамкор олий таъ-
лим муассасаларидан Глазго
университети, Бостон ҳуқуқ
мактаби, Нагоя университе-

ти, Лондон юридик мактаби,
Финландия, Туркия универ-
ситетлари, шунингдек, Гер-
маниянинг халқаро ҳамкор-
лик жамияти ва Ўзбекистон
Республикаси Қизил ярим ой
жамияти каби ҳамкорлардан
олинган адабиётлар билан
тўлдирилди.

Ҳар йили 100 дан ортиқ
номда маҳаллий ва хорижий
давлатлар даврий нашрлари-
га обуна ташкил этилади. Бун-
дан ташқари, ҳозирги вақт-
да университет томонидан
жаҳон электрон таълим ба-
заларидан LexisNexis (Нидер-
ландия) маълумотлар база-
сининг Nexis Uni+TotalPatent
One ҳуқуқий базаси ҳамда
WestLaw (Англия) халқаро
илмий маълумотлар базаси
билан тўғридан-тўғри шарт-
нома расмийлаштирилган.
Айни пайтда Heinonline (Нью-

Йорк) базаси билан бевосита
обуна ташкил этиш бўйича
музокаралар юритилмоқда.

Ҳозирги вақтда ахборот-ре-
сурс маркази нафақат ўз та-
лабалари ва профессор-ўқи-
тувчиларига, балки бошқа
олий ўқув юртлари, турли
академиялар талаба ва тин-
гловчиларига, юридик техни-
кумлар, лицей ўқувчиларига,
республика аҳолиси ва қўшни
давлатлар фуқароларига хиз-
мат кўрсатадиган ҳуқуқий ах-
борот маркази сифатида ҳам
хизмат кўрсатиб келмоқда.

Ахборот-ресурс марказла-
ри ўз фаолиятини ва хизмат
кўрсатиш соҳасини тўғри
ташкил қила олса, ёшлар
учун таълим даргоҳидан кет-
гандан кейин ҳам мустақил
таълим олиш ва шахсий ри-
вожланиш маркази бўлиб қо-
лиши мумкин.

Нодир АБДУРАФИҚОВ,

Навоий давлат кончилиқ ва
технологиялар университети
ахборот-ресурс маркази директори:

— Бугун матнларни, товуш
ёки визуал тасвирларни ёзиб
олиш ва узатишнинг янги усул-
лари кўпайди. Рақамли техно-
логия билимларни сақлаш,
тарқатиш ва олиш учун ажой-
иб имкониятлар яратди.
Ушбу технология бутун дунё
бўйлаб одамлар ўртасида му-
лоқот қилишга қўмаклашади.
Шунингдек, маданий соҳа-
ларни ривожлантириш ва
асарлардан фойдаланиш учун
мисли кўрилмаган имконият-
ларни тақдим этади. Электрон
ресурслар тўплами, ҳақиқа-

тан ҳам, ҳар бир кутубхона
фондининг асосий таянчига
айланди.

Талабалар сони йил-
дан-йилга ўсаятган ҳозирги
шароитда ўз-ўзидан олий таъ-
лим кутубхона тизимларини
электрон шаклга ўтказиш та-
лаб қилинади. Афсуски, бу-
гун олий таълимда ҳар бир
талабани адабиёт билан таъ-
минлаш катта муаммо бўлиб
қолмоқда. Унинг бирдан-бир
ечими эса ахборот-ресурс мар-
казларини рақамли кутубхона
тизимларига ўтказишдир.

Талаба ёшларни электрон кутубхонага жалб қилишнинг бир неча йўли мавжуд, хусусан:

- ➔ электрон кутубхоналарда китоблар рекламасини йўлга қўйиш;
- ➔ нафақат бадиий адабиётлар, балки ўқув адабиётларини ҳам аудио шаклда тайёрлаш;
- ➔ профессор-ўқитувчилар томонидан талабаларга китоб мутолааси учун имкон қолдирадиган даражада уйга вазифа берилиши;
- ➔ электрон кутубхона фондиди талаба ёшларга мақбул тарзда яратиш, тўлдириб бориш.

Нашр қилинган битта китобдан ўртача 6 нафар талаба фойдаланса, бир дона электрон китобдан минглаб ёки чекланмаган миқдордаги китобхон фойдаланиши мумкин.

Айни жиҳатларни инобатга олган ҳолда, бугун ахборот-ресурс марказлари фаолиятига янги тизимлар жорий қилинмоқда. Жумладан, Навоий давлат кончилиқ университетида электрон кутубхона яратишда асосан “Ахборот-кутубхонани бошқариш тизими (АКБТ) дастурий таъминотидан фойдаланмоқда. Бу тизим орқали фойдаланувчиларга масофадан туриб хизмат кўрсатиш тизимини ривожлантириш ва университетнинг ахборот-ресурс марказидан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш мақсад қилинган. Бу орқали:

- ахборот-ресурс марказида сақланаётган адабиётларнинг электрон кутубхонасини яратиш;
- ахборот-ресурс маркази филиал ёки бўлимларини ягона дастурий комплексга жамлаш;
- ахборот-ресурс марказиларни бирлаштириш ва уларни ягона веб-платформа тизимига бирлаштириш;
- ахборот-ресурс марказлариаро электрон ҳамкорликни такомиллаштириш;
- мамлакатда ахборот-коммуникацион технологиялар соҳасининг ривожига ҳисса қўшиш;
- аҳолига масофадан туриб маълумот олиш, қайта ишлаш, қўшиш ва фойдаланиш имкониятини яратиш кўзда тутилган.

Қачонки талабалар ўзини қизиқтирган барча саволларга электрон кутубхоналардан жавоб топишса, шундагина уларнинг ўқишга қизиқишини ошириш мумкин бўлади, назаримда.

Муаззам ҚУРБОНОВА,

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ахборот-ресурс маркази директори:

– Юқори малакали кадрлар тайёрлаш борасида олий таълим тизими олдида бугунги кунда ўз ечимини қутаётган бир нечта долзарб муаммо ва камчиликлар сақланиб қолмоқда, хусусан:

– талабаларда танқидий фикрлаш, ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмалари шакллантирилмаган;

– ўқув адабиётлари етишмовчилиги сақланиб қолиб, мавжудларининг аксарияти замон талабларига жавоб бермайди, ўқув адабиётлари сифатини яхшилаш, хорижий адабиётлардан қўшимча ёки муқобил ўқув адабиётлари сифатида фойдаланиш ишлари етарли даражада ташкил этилмаган.

Бугунги глобаллашув даврида жаҳон таълим бозорида рақобатбардош, юқори сифатли таълим хизматларини кўрсатиш маркетингнинг

ўзига хос туридир. Айнан рақобатбардош кадрларни тайёрлашда биз бир нечта омилларга эътибор қаратишимиз лозим. Ҳозирда асосий масала китоб билан таъминланганлик даражасига қаратилмоқда. Китоб билан таъминланганлик даражасини кўтариш билан бир қаторда, кутубхоналар университетнинг таълим йўналишига оид бир нечта тилда ривожланган ва халқаро рейтингларда юқори ўринларни эгаллаб келаётган университет профессорлари, йирик халқаро ва маҳаллий ўзининг бренди ва ўрнига эга корхона ҳамда ташкилотлар тажрибасидан келиб чиқиб ёзилган адабиётлар хилма-хиллиги, бундан ташқари, илмий журналлар, халқаро конференциялар тўпламлари ва илмий, рефератив, библиографик маълумотлар базаларига (Scopus, ScienceDirect, ProQuest, Elibrori.ru ва бошқалар) обуна бўлиши ҳам зарур.

Тошкент давлат иқтисодиёт университетида:

- 2021 йили 675 номда 12 154 нусха;
- 2022 йили 673 номда 10 993 нусха;
- 2023 йили эса 861 номда 8313 нусхада маҳаллий ва хорижий адабиётлар харид қилинди.

Профессор-ўқитувчиларимиз хориж хизмат сафарида бўлишса, албатта, китоб олиб келишни одат қилишган. Университет кутубхонаси имкониятлари билан талабалар ҳар ойнинг 2-ҳафтасида ўтказиладиган янги адабиётлар кўргазмаси ҳамда университет ижтимоий тармоғидаги янгиликлар, шунингдек, ахборот-ресурс марказининг ижтимоий тармоқдаги саҳифалари орқали хабардор қилинади.

Бугун ёшлар учун босма нашрлардан кўра электрон шаклдаги маълумотлар билан ишлаш қулай. Тўғри, талабалар орасида босма китобни афзал кўрувчилари ҳам бор, аммо улар кўпчиликни ташкил қилмайди. Рақамлаштиришнинг қулайлиги 24/7 режимида дунёнинг ишталган нуқтасида туриб маълумот олиш ва фойдаланиш мумкинлигидир. Мавзуларни мустақил ўзлаштиришда рақамли маълумотлар билан ишлаш вақт ва харажатларни тежайди.

ТОП-1000 таликка кирган олий таълим муассасалари

фаолияти билан танишганимда кутубхоначилик иши, ташкилий тузилмаси, асосий иш 5 та босқичда эканлигига гувоҳ бўлдим. Шу асосда, кутубхоналаримизда магистр ва илмий даражага эга мутахассислар фаолият юритиши лозим ва шу билан бирга, фаолият давомийлигини сақлаб қолиш учун штат жадвали ҳамда разрядларни қайта кўриб чиқишни таклиф қиламан. Яна бир жиҳатни алоҳида таъкидламоқчиман, хорижий ҳамкасб мутахассислар танлов асосида қисқа муддатли ўқишдан сўнг бўлимларда ишлашга қабул қилинса, назаримда, фойдадан холи бўлмасди. Ҳар бир соҳада, шу жумладан, кутубхоначиликда ҳам ўз устида тинимсиз ишлаш, тажриба алмашиш, изланишлар олиб бориш сув ва ҳаводек аҳамиятга эга. Юртимиз келажаги азиз ёшларимиз қўлида экан, биз уларнинг чуқур билим олишида бор салоҳиятимизни ишлатиб, сифатли хизмат кўрсатишимиз зарур.

Райҳона ОНАРОВА,

Тошкент кимё-технологиялари
институт ахборот-ресурс маркази
директори:

— Интернет тармоғида рақамлаштирилган электрон кутубхоналарнинг пайдо бўлиши талабаларнинг босма шаклдаги китобларга бўлган қизиқишининг камайишига сабаб бўлди. Эндиликда ноутбук, планшет, телефон каби қурилмалар орқали китобларни ўқиш, улардан ҳар қандай шароитда фойдаланиш мумкин.

Бизнинг ахборот-ресурс марказимизда ҳам талаба ва профессор-ўқитувчиларга қулайлик яратиш мақсадида электрон китоблар базаси шакллантирилган. Агар фойдаланувчилар излаётган адабиёт мазкур фондда бўлмаса, UNILIBRARY платформасидан қидириб, қайси олий таълим муассасасида мавжуд бўлса, муаллифдан рухсат сўраб, PDF шаклда олинади. Рақамлаштириш АРМ ходимлари учун ҳам қулай ва сифатли хизмат кўрсатишга, тушун-

мовчиликларнинг олдини олишга хизмат қилмоқда.

Институтимизда ахборот-кутубхона бошқаруви тизими (АКБТ) дастури тузилган. Уни ишлаб чиқишда талаба ва мутахассисларга қулайликлар яратиш кўзда тутилган. Талабалар АРМга ташриф буюрмай туриб ҳам, дастурга кириб янги келган адабиётларни кўриши, қўшимча адабиётларни рўйхатига қўшиш имкониятига эга бўлишди. Фойдаланувчилар томонидан сўралган адабиёт фондда бор ёки йўқлигини кўришлари ёхуд кимнинг қўлида эканлигини билиши мумкин. Статистик маълумотларнинг битта тугмани босиш орқали чиқиши бу ишнинг тез ва сифатли амалга ошишига олиб келади. Талабалар олийгоҳ биносидан ташқарида бўлган вақтларида ҳам АКБТ дастурига логин-пароллари билан киришлари, “Электрон каталог”дан ўзлари излаган дарслик, ўқув қўланма, бадий адабиётларни қайси факультет АРМида борлигини кўриши, онлайн буюртма бериши ва кун давомида келиб олиб кетиши ҳам мумкин бўлади.

Талабаларни анъанавий кутубхонага аъзо қилишда 3x4 расм сўралганда, талабалар расмлари йўқлигини айтиб, аъзо бўлмай кетган пайтлари ҳам бўлар эди. Электрон аъзо қилишда эса бу муаммолар

бартараф этилди. Фойдаланувчиларга ID карта берилади ва агар ушбу карталарини унутиб қолдирган бўлишса, фойдаланувчилар бўлимига кириб исм-фамилиялари ёзилади. ID карталарини мобил телефонларига расмга олиб беришади, шу орқали ҳам китобларни бериш жараёни давом этади. АРМга ташриф буюрган фойдаланувчилар адабиётсиз қайтарилмайди. Фойдаланувчиларга оммавий ахборот воситалари <https://www.new.akbt.uz>, ижтимоий тармоқлар орқали <https://instagram.com/tktiuz> <http://tkti.uz>, расмий телеграм канал орқали хабардор қилиб келинмоқда. Институтда АРМда РФИД технологиясини жорий қилиш ишлари олиб борилмоқда.

АРМ фаолиятини сифатли ташкил қилиш учун ахборот-ресурс марказларининг ўзаро тажриба алмашиш ишларини йўлга қўйиш керак. Янги иш бошлаган АРМ раҳбарларига методик хизмат кўрсатиш ҳамда энг асосийси дастурий таъминот билан таъминлаш лозим.

Раўшан КАЛМУРЗАЕВА,

Қорақалпоқ давлат университети
ахборот-ресурс маркази раҳбари:

— Айни кунларда Қорақалпоқ давлат университетида ҳам барча жараёнларни рақамлаштириш, абитуриентлар ва талабаларга, профессор-ўқитувчиларимизга қулай шароитлар яратиш, хизмат кўрсатиш сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида янги лойиҳалар устида иш олиб борилмоқда.

Университет ахборот-ресурс марказида рақамлаштириш ишлари юқори сифат ва тезликда олиб борилмоқда. Автоматлаштирилган кутубхона ахборот тизими (АКАТ) яратмасдан туриб, юқорида кўзда тутилган вазифаларни тўлиқ бажариш мумкин эмас. Ахборот-ресурс марказида 2012 йилдан бошлаб АРМАТ автоматлаштирилган дастурий таъминот тизими йўлга қўйилган бўлса, 2023 йилдан бошлаб Россияда ишлаб чиқилган ИРБИС (интеграллашган кутубхона-ахборот

тизими — <http://irbis.karsu.uz>)нинг қўлланилаётганлиги диққатга сазовордир.

Бу борада Қорақалпоқ давлат университети ахборот-ресурс марказининг <https://unilibrary.uz> портали ишга туширилиб, АРМ фондида мавжуд бўлган 187 мингдан ортиқ ўқув ва илмий адабиётлар жойлаштирилди.

Талабалар unilibrary.uz порталидаги уч хил шаклдаги адабиётларнинг очик ҳолатдаги ва қисман очик ҳолатдаги вариантларидан фойдаланмоқда. Имкониятлар ҳақида таълим олувчиларни хабардор қилиш мақсадида турли хил тадбирлар, китоб тақдимотлари мунтазам ўтказиб турилади. Маълумотларни излашда ва танлашда маслаҳат ёрдами кўрсатилди, кутубхона фонди ҳақидаги тўлиқ маълумот электрон каталоглар тизими ҳамда ахборот хизмати кўрсатишнинг турли шакллари ёрдамида тақдим этилади. Талабалар дастурий тизимдан фойдаланиши бўйича тақдимотлар тайёрланади, электрон ахборот-ресурслари ва унинг сайтидан кенг қўламда фойдаланишлари учун тарғибот-ташвиқот ишлари амалга оширилади. Талабаларнинг электрон каталогдан ва маълумотлар базаларидан фойдаланиш кўникмалари шакллантирилади. Ҳозирги вақтда талабалар ўзларига керакли

маълумотларни тез ва осон топишлари учун ахборот-ресурс маркази сайтларидан ва интернет кутубхоналаридан фойдаланиб келмоқда.

Шунингдек, фойдаланувчиларга тезкор ва сифатли ахборот-кутубхона хизмати кўрсатишда www.elibrary.karsu.uz сайти йўлга қўйилган. Телеграм мессенжерида https://t.me/elib_karsu дарслик ва ўқув қўлланмалар, <https://t.me/audiobookkarsuirc> аудиокитоблар каналлари очилган. Интернет тармоғида <http://elibrary.karsu.uz/> манзилидан китобларни олиб ўқиш имконияти мавжуд.

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети ахборот-ресурс маркази фонди 2024 йил январь ҳолатига кўра АРМ китоб фонди 571 074 нусхани ташкил этади. 2023 йилда 446 атамадаги 11 870 нусха адабиётлар билан таъминланди. Университет профессор-ўқитувчилар томонидан кутубхона фонди қорақалпоқ тилидаги дарслик ва ўқув қўлланма ва илмий адабиётлар билан мунтазам бойитилмоқда.

Ҳозирги кунда ахборот-ресурс маркази талабаларнинг билим савиясини оширишда кенг қўламли ишларни амалга оширмоқда. Янгидан нашр этилган ва кутубхона фондида келиб тушган дарсликлар ва ўқув қўлланмаларнинг, биринчи навбатда, электрон

ДОЛЗАРБ МАВЗУ

каталоги ва айримларининг тўлиқ матнли электрон шакллари яратилади.

Ахборот-ресурс марказининг электрон маълумот базаларида 468 722 нусхадаги китобларнинг библиографик маълумотлари, 14 652 номдаги китобларнинг тўлиқ матнлари киритилган. Шунингдек, замонавий компьютерлар, нусха кўчириш аппаратлари (“3 в 1”) принтерлар, янги моделдаги инфокиосklar мавжуд. Булар талабаларнинг электрон каталог, электрон ресурслардан ва интернетдан фойдаланиш имкониятларини янада оширмоқда.

Ҳозирги ёшлар ҳар томонлама қулай шароитни яхши кўриши ҳаммамизга маълум. Шунинг учун ҳам уларни кутубхоналарга жалб қилиш мақсадида яхши шароит яратиб беришимиз керак (ёруғ, тоза, қишда иссиқ, ёзда салқин хоналар, замонавий компьютерлар ва ҳоказо). АРМ ходимларининг маданиятли мулоқотда бўлишлари, ҳар бир келган китобхонни меҳр билан кутиб олишлари уларнинг китоб ўқишга бўлган иштиёқини янада оширади, деб ўйлайман.

Технология ривожланаётган бир пайтда ахборот-ресурс маркази фаолиятини сифатли ташкил қилишда биз фақат технологияларга урғу бермай, ёшлар онгига босма китобларнинг ҳам фойдали таъсирини сингдириб боришимиз керак. Чунки ривожланган мамлакатларда босма китобларни ўқиш ҳали ҳам урфда ва қисқаргани йўқ. Биз фаолият юритиб келаётган олий таълим муассасаси кутубхоналарида асосан ёшлар билан ишлар эканмиз, барчамиз уларнинг тарбиясига ўзимизни масъул деб билишимиз шарт. Зеро, ёшлар келажагимиз пойдевори, уларга яхши тарбия, илм, билим берсак, келажагимиз янада порлоқ бўлиши аниқ. Бунинг учун ахборот-ресурс марказининг ҳар бир ходими ўз устида янада кўпроқ ишлашлари лозим. Шу билан бирга, кутубхона ходимлари меҳнатига яраша раҳбарият томонидан маънавий, молиявий рағбатлантиришлар бўлиб турса, натижа кутганимиздан ҳам аъло бўлиши сўзсиз!

Олий таълимни ривожлантириш тадқиқотлари марказининг Ахборот-ресурс марказлари фаолиятини мониторинг қилиш бўлими билан ҳамкорликда

С.Махсумова тайёрлади.

ПЕДАГОГИКА ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА РЕГИСТРАТОР ОФИСИ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Хақберди ҲАМЗАЕВ,

Жиззах давлат педагогика университети
регистратор офиси бошлиғи

Ўзбекистон Республикаси Президентнинг 2019 йил 8 октябрдаги Фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси”га кўра, мамлакатдаги олийгоҳларнинг 85 фоизи 2030 йилгача босқичма-босқич кредит-модуль тизимида ўтиши режалаштирилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 июндаги “Педагогика таълим сифатини ошириш ва педагогик кадрлар тайёрловчи олий таълим муассасалари янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-289-сон қарорида белгилаб қўйилган масалаларга асосан, Педагогика олий таълим муассасалари фаолиятини кредит-модуль тизимида амалга ошириш кўзда тутилган.

Кредит-модуль тизимида талабанинг билим олиш вақти тушунчаси дарс вақти тушунчаси билан чекланиб қолмасдан, талаба ўқиш учун сарфлаган умумий вақт билан ўлчанади. Унда билимнинг манбаи фақат педагог-ҳодим ёки аудитория эмаслигига ишора қилинади. Шунингдек, кредит-модуль тизимида ўқиш вақти тушунчасига педагог-ҳодим нуқтаи назаридан эмас, балки талаба нуқтаи назаридан ёндашилади. Талабанинг ўқув юкласининг бундай тақсимланиши, талаба таълим олиш жараёнида масъулиятни маълум даражада ўз елкасига олиши, фан бўйича дарсда ва дарсдан ташқарида мунтазам равишда ўқиб бориши кераклигини ҳам билдиради. Дарс машғулотларида 1 соат аудитория вақти учун талаба 1,5 соат уйда ва кутубхонада ўқиши зарур. Бу жараён кўп жиҳатдан педагог-ҳодимнинг масъулиятига ҳам боғлиқ. Дарсдан ташқарида талаба тайёрланиши учун қизиқарли материаллар ва топшириқлар бериб бориш педагог-ҳодимнинг вазифаси ҳисобланади.

Кредит-модуль тизимида кредитларнинг фанлар бўйича ўртача тақсимооти 5, 6 кредитни ташкил этади. Бу дегани талаба бир семестрда кўпи билан 5, 6 фан ўрганади ($30/6=5$; $30/5=6$). Бу эса семестр давомида ўрганиши зарур бўлган фанларнинг сони амалдагидан кўра анча қисқар-

ганлигини кўрсатади. Бундан университет ўқув дастурларига кредит-модуль тизими меъёр ва сифат олиб кириши, таълимни ташкил этишда сон кўрсаткичидан сифат кўрсаткичига ўтишига хизмат қилишини билдиради. Бунда талабалар ўз вақт ва имкониятларини кам сонли фанларни чуқурроқ ва ҳар томонлама мукамал ўрганишларига имконият яратади.

Кредит-модуль тизими асосида ўқув фаолиятни ташкил этишнинг муҳим жиҳатларидан яна бири мутахассислик эҳтиёжидан келиб чиқиб ўқув дастурига танлов фанларнинг киритилиши ҳисобланади. Унга кўра, талабалар соҳага оид махсус фанларни ўз қизиқишларидан келиб чиқиб танлаш имкониятига эга бўладилар. Бунда университет талабаларга ўқув йили давомида таклиф қилинаётган танлов фанларнинг рўйхатини ва улар ҳақида ба тафсил маълумот тақдим этади.

Ушбу ҳолатларда ўқув режаларидаги фанларни тизимга бириктириш, талабалар ҳаракатчанлигини юритиш, тизим орқали талабалар билан ишлаш ва уларга хизмат кўрсатиш вазифаси регистратор офиси фаолиятида яққол намоён бўлади. Шуларга кўра, танлов фанлар ойлигини ташкил этиш ва ўтказиш, ўтказилган фанлар бўйича сўровномалар асосида талабалар томонидан танланган фанларни ўқув режаларга киритиш ва ўқув жадвалига бириктириш ишлари ҳам офис фаолияти ҳисобланади.

Бугунги кунга келиб олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини ташкил этиш асосан кредит-модуль тизими асосида ташкил эти-

лишини инобатга оладиган бўлсак, регистратор офиси фаолияти асосида ушбу ишларни амалга ошириш таълим жараёнида кутилган натижаларни беради.

Кредит-модуль тизими асосида ўқув жараёнларини амалга ошираётган олий таълим муассасалари борки, уларда биринчи ўринда таълим сифатига эътибор қаратилади. Шунинг учун регистратор офиси таълим сифатини таъминлаш мақсадида норматив ҳужжатларга мувофиқ академик жараёнларни бошқарилишига жавобгар ҳисобланади.

Регистратор фаолиятининг илк кўринишлари XII аср жараёнларида намоён бўла бошлаган. 1446 йилда регистратор (регистрар) атамаси биринчи марта ишлатилган, XIX асрга келиб ресепсиёнист, олий таълим муассасаларида стандарт ҳолатда ишлатилган.

1869 йилга келиб Гарвард Университетига ўша даврнинг энг илғор фикрловчиларидан бўлган Чарлс Эллиот президент этиб сайланади. Кўп ўтмай у университетдаги қатъий белгилаб қўйилган ўқув дастурларини бекор қилади. Эндиликда, Гарвард Университетида талабалар ўқув дастурида таклиф қилинадиган фанлар орасидан ўзлари хоҳлаган, қизиққан фанларни танлаб, ўрганиш имкониятига эга бўладилар. Яъни ҳар бир талаба эндиликда ўзининг университетдаги ўқиш дастурини маълум маънода ўзи шакллантириш имкониятига эга бўлган эди.

Шулардан келиб чиқиб, 1930 йилларда АҚШнинг ҳар бир коллежи ва университетларида регистратор лавозими бўлган.

Даставвал таълим муассасаларида рўйхатга олиш бўйича қуйидагилар билан шуғулланишган:

- ➔ машғулотларга қатнашиш ҳисобини;
- ➔ ўқитиш тўловларини йиғиш;
- ➔ китоблар савдоси;
- ➔ молиявий харажатларни тақсимлаш;

- ➔ профессор-ўқитувчиларга иш ҳақларини тўлаш;
- ➔ факультетларда ўтказилган мажлислар баённомаларини олиш;
- ➔ дарс машғулотларига талабаларнинг қатнашишлари бўйича маълумот олиш.

Регистратор офиси талабаларнинг таълим ютуқларини, ўқишга кирган пайтидан бошлаб ҳужжатларини расмийлаштириш ҳамда олган билимларини назорат қилишнинг барча турларини ташкил этиш ва талабаларнинг академик рейтингини ҳисоблашни таъминлайдиган академик хизматлардан иборат бўлган. Ўз фаолиятида талабага йўналтирилган таълим, ўз вазифаларини сифатли бажариш, таълим жараёнида шаффофлик, берилган топшириқларни ўз вақтида бажарилишига амал қилишга ҳаракат қилинган. Шулардан келиб чиқиб, регистратор офисининг мақсади кредит таълим тизими шароитида унверситетнинг ўқув жараёнини ташкил этиш ва назорат қилишдан иборат.

Ушбу мақсадларга эришиш учун талабалар ва педагог-ҳодимларни рўйхатга олиш, академик гуруҳлар ва оқимларни шакллантириш, талабалар, гуруҳларнинг академик рейтингини ҳисоблаш, талабаларнинг бутун ўқиш даврида тўплаган кредитларини ҳисобга олиш, талабалар транскриптларини ёзиш, талаба-

ларнинг ички академик ҳаракатчанлигини ташкил этиш, талабаларга тегишли ҳужжатларни юритиш ва фаолият соҳаси бўйича ҳисоботларни тайёрлаш вазифаларини бажарган.

Педагог-ҳодимларнинг ўқув юкламаларини белгиланган стандартларга мувофиқ режалаштириш ва амалга оширишни назорат қилиш ишларини ташкил этиш жараёнларининг самарали ташкил этилишини такомиллаштириш устида ишлайди. Унверситетдаги талабалар ўқишини кўчириш, академик таътил бериш, академик мобилликка юбориш ҳамда битирувчи курсларга диплом ва диплом иловаларини тақдим этиш ишларини ташкил этиш жараёнларини юритиш ҳам регистратор офиси фаолиятига киритилиши назарда тутилган. Талабаларга тегишли архив маълумотларининг юритилиши, талабаларга трпнскрипт берилиши ва талабалар ҳаракатларига буюртмалар тайёрлаш, академик таътилни расмийлаштириш ишларини ташкиллаштириш вазифалари ҳам шулар жумласидандир.

НАТИЖАЛАР

Регистратор офиси фаолиятини ўрганиш мақсадида кўплаб изланишлар ва кузатишишлар олиб борилди. Шу жумладан, Европа мамлакатлари ҳамда қўшни Қозоғистон ва Қирғизистон университетларида ташкил этилган регистратор офиси фаолиятлари ҳам ўрганилган.

Ушбу мамлакатларнинг тажрибаларидан келиб чиқиб, унверситетда регистратор офиси фаолиятини қуйидаги структура асосида такомиллаштиришга ҳаракат қилинди:

Регистратор офиси бошлиғи:

- ➔ ўқув жараёнини мувофиқлаштириш сектори;
- ➔ талабалар ҳаракатини мувофиқлаштириш сектори;
- ➔ академик ёзувларни тузиш жараёнини бошқариш ва ахборотлаштириш сектори;
- ➔ рўйхатга олиш сектори;
- ➔ маркетинг, талабалар амалиёти ва ахборотларни таҳлил қилиш сектори;
- ➔ назорат ишларини ташкил этиш ва баҳолаш сектори.

МУҲОКАМА

Регистратор офиси олтита сектордан ташкил топган бўлиб, биринчи сектор ўқув жараёнини мувофиқлаштириш, иккинчи сектор талабалар ҳаракатини мувофиқлаштириш, учинчи сектор академик ёзувларни тузиш жараёнларини бошқариш ва ахборотлаштириш, тўртинчи сектор рўйхатга олиш, бешинчи сектор маркетинг, талабалар амалиёти ва ахборотларни таҳлил қилиш, олтинчи сектор назорат ишларини ташкил этиш ва баҳолаш деб номланади. Бу тузилма офис бошлиғи томонидан, секторлари эса сектор бошлиқлари томонидан бошқарилади. Ҳар бир секторнинг ўз вазифалари мавжуд, мавжуд вазифалар иш ҳажмидан келиб чиқиб секторларга бош мутахассислар ажратилган. Белгиланган вазифалар асосида ҳар бир секторлар тегишли функцияларни бажаради.

Биринчи секторнинг бажариш функциясига қуйидагилар киради:

- ➔ ўқув жараёнини ташкил этишда университет ва кафедраларга кўмаклашиш;
- ➔ университет талабаларининг ўқув ютуқларини рўйхатга олиш ва ҳисобга олиш жараёнини такомиллаштириш;
- ➔ кафедра педагог-ҳодимларининг ўқув юкламаларини ҳисоблаш ва штат жадвалини ишлаб чиқишни назорат қилиш;
- ➔ таълимнинг барча йўналишлари бўйича талабаларни қўллаб-қувватловчи аниқ ва ўз вақтида маълумотларни олиш учун маълумотлар базасини янгилаш;
- ➔ статистик ҳисоботлар сифатини ошириш.

Иккинчи секторнинг бажариш функциясига қуйидагилар киради:

- ➔ академик таътилни расмийлаштириш;
- ➔ академик сертификатлар, транскриптлар бериш;
- ➔ талабалар муваффақиятини назорат қилиш;
- ➔ талабалар маълумотлар базасидаги маълумотларнинг тўғрилигини назорат қилиш ва ОРнинг ахборот тизимини янгилаш;
- ➔ тақдим этилган ҳужжатларнинг тўлиқлигини текшириш;
- ➔ архив маълумотномалари, дубликат диплом ва аризалар, ўқиш жойидан маълумотномалар, кўчирма варақлар бериш;
- ➔ талабаларни рўйхатга олиш маълумотлар базасини назорат қилиш.

Учинчи секторнинг бажариш функциясига қуйидагилар киради:

- ➔ семестр фанлари бўйича рўйхатдан ўтиш ва талабалар учун ўқув машғулотлари жадвалини шакллантириш;
- ➔ ГПАни аниқлаш;
- ➔ академик фарқ ёки академик қарзни аниқлаш;
- ➔ академик қарзни ёки ўқув режаларидаги фарқни бартараф этиш учун ёзги семестрни ташкил қилиш;
- ➔ талабанинг академик рейтингини ҳисоблашни амалга ошириш;
- ➔ танлов фанлари бўйича талабаларни қабул қилишни ташкил этиш ва ўтказиш;
- ➔ ўқув режасига киритилган танлов фанларини талабалар томонидан танлаш эркинлигини таъминлаш.

Тўртинчи секторнинг бажариш функциясига қуйидагилар киради:

- ➔ талабаларнинг индивидуал ўқув режаларини имзолаш устидан назоратни амалга ошириш;
- ➔ тизимга кириш учун логин ва паролни бериш;
- ➔ университет ходимларига корпоратив ахборот портали билан ишлашда услубий ва амалий ёрдам кўрсатиш;
- ➔ талабаларга ахборот ёрдамини кўрсатиш;
- ➔ мурожаатларни қабул қилиш ва рўйхатга олиш;
- ➔ ўқув фанлари бўйича тўпланган кредит/соат ҳисобини юритиш;
- ➔ ўқув жараёни бўйича қийин ва мунозарали вазиятларда талабаларга маслаҳат бериш;
- ➔ ички ва ташқи академик ҳаракатчанлик бўйича маслаҳатлар бериш;
- ➔ ҳужжатларнинг барча турларига (академик сертификат, транскрипт) ариза қабул қилиш;
- ➔ талабаларга ўқув траекториясини танлашда ёрдам берадиган маслаҳатчиларни ўқув жараёнига жалб қилиш.

Бешинчи секторнинг бажариш функциясига қуйидагилар киради:

- ➔ имтиёзли диплом олишга даъвогар бўлган битирувчи талабалар рўйхатини тайёрлаш;
- ➔ университет битирувчиларининг дипломларини тасдиқлаш;
- ➔ битирувчилар орасида юқори сифатли ахборот ва тушунтириш ишларини олиб бориш, битирувчиларнинг ишга тақсмотини ўтказиш ва уларнинг ишга жайлашганлиги мониторингини олиб бориш;

- ➔ потенциал иш берувчилар билан узлуксиз ҳамкорлик алоқаларини олиб бориш;
- ➔ янги ўқув йили қабули учун иш берувчилар эҳтиёжидан келиб чиқиб қабул квоталарига таклифларни шакллантириш;
- ➔ очилиши кутилаётган ҳамда эҳтиёжи камайган таълим йўналишларининг асосномаларини тайёрлаш;
- ➔ 4+2 тартибидаги амалиёт дастури асосида ташкил қилиш;
- ➔ амалиёт ўталиши назарда тутилган таълим ташкилотлари ҳамда талаба билан биргаликда уч томонлама шартнома тузиш;
- ➔ амалиёт ўтаётган талабаларга мутахассис кафедралар томонидан амалиёт раҳбари бириктириш.

Олтинчи секторнинг бажариш функциясига қуйидагилар киради:

- ➔ оралик ва якуний аттестация учун зарур бўлган баёнотларни тайёрлаш;
- ➔ бакалаврлар, магистрантлар учун ўқув машғулотлари ва имтиҳон сессияларини режалаштириш;
- ➔ якуний аттестация натижалари бўйича жамланма ҳисоботларни шакллантириш ва тайёрлаш;
- ➔ факультетлар учун имтиҳон сессиялари натижалари, ўқув жараёнидаги камчиликлар ва номувофиқликлар тўғрисида маълумот тайёрлаш;
- ➔ машғулотлар натижалари бўйича имтиҳон варақаларини йиғиш;
- ➔ таълим жараёни натижаларини таҳлил қилиш, уни янада такомиллаштириш бўйича аниқ таклифлар ишлаб чиқиш;
- ➔ аттестация ва имтиҳон варақаларидан фойдаланиш имкониятини таъминлаш;
- ➔ ҳисоботларнинг яхлитлиги, хавфсизлигини таъминлаш ҳамда аттестацияга рухсатсиз аралашувнинг олдини олиш.

Ушбу секторлар асосида университетда регистратор офиси фаолиятни амалга ошириш бўйича таълим жараёнини ташкил этиш, факультетларга анча қулайликлар олиб келади. Жумладан, факультетларда мавжуд йўналишларга ажратилган аудиториялар билан таъминланганлик ёки дарс жадвалидаги номувофиқликлар бартараф этилади. Ушбу жараёнлар бўйича муаммолар тўлиқ бартараф этилади.

ХУЛОСА

Юқорида таъкидлаганимиздек, кредит-модуль тизимига ўтиш ўқув дастурларини яратишдан бошлаб, педагог-ҳодимларнинг ўз дарсларини ташкил қилиши бўйича янгича ёндашувларни талаб қилади. Агар кредит-модуль тизими асосида ўқиш жараёнини ташкил этиш орқали регистратор офиси фаолияти жорий этилса, у университетга жуда қўплаб ижобий натижалар олиб келиши муқаррардир.

ТАЛАБА НЕГА ЎҚИМАЙДИ?

“ЎҚИТУВЧИЛАР БИЛАН ГАПЛАШИБ, БАҲО ОЛСАМ БЎЛАДИ”

— Университетимизда тиббиёт ходимлари тайёрланади. Бу соҳа вакиллари учун ҳар бир сония бемор ҳаётини ҳал қилувчи омил саналади. Бўлажак шифокорларни талабалик давридан қаттиқ тартибга ўргатиш керак, деб ўйлайман. Шунда дақиқанинг аҳамиятини ҳис қилган ҳолда тарбияланади, вақтдан унумли фойдаланишни ўрганади. Бунинг устига талаба ўз устида қанчалик кўп ишласа, шунчалик етук мутахассис бўлиб шаклланади. Масъулиятдан қочадиган, ўз устида ишламайдиган, енгилликни истайдиган талабалардан кучли мутахассис чиқишига шубҳам бор. Ўзи қизиқиб кирган талаба, албатта, интилувчан бўлади. Ота-онасининг танлови билан ёки таваккалига ўқишга кирганлари эса “диплом олсам бўлди” қабилида

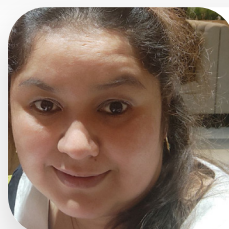
Одилхон Салимов,

Тошкент давлат стоматология
институтини профессори

иш тутишади. Профессор-ўқитувчилар аудиториянинг қизиқишига қараб дарс ўтади. Масалан, қизиқиши юқори бўлган гуруҳга ортиғи билан маълумотлар бериши мумкин. Ўқитувчилар ҳам бир жойда қотиб қолмасдан ўз устида ишлаши керак. Бир хил маърузани 15 йилдан буён такрорлаш — ўз устида ишласликдир. Машғулотларда ўқитишнинг янги инновацион усуллари билан фойдаланиш лозим, бугунги талабаларнинг қарашлари аввалгиларидан тубдан фарқланади. Улар технология билан ҳамнафас улғайган авлод. Институтимизда якуний баҳолар тест орқали қўйилади. Бу эса талабаларнинг дарсларга масъулиятни оширади. “Ўқитувчилар билан гаплашиб, баҳо олсам бўлади” деган фикрдан йироқ тутади.

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ БИЛАН АБДУЛЛА ҚАҲҲОРНИ АЖРАТОЛМАЙДИГАН АВЛОД...

— Мақолада сўз борган фикрларни ўқирканман, худди мени қийнаётган саволлар эди. Ҳақиқатан ҳам талабалар нега ўқимаяпти? Талабалигимизда профессор Файзулла Мўминов Францияда ҳамма ўқишга қабул

**Тўмарис Аъзам
Бутунбаева,**

Ўзбекистон давлат хореография
академияси катта ўқитувчиси,
филология фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD)

қилинади. Имтиҳонлар жуда осон. Аммо бир семестрдан кейин ўша талабаларнинг ярми қолса ҳам катта гап. Сабаби ўқиш қийин ва у ерда бу кимнидир қариндоши, бунинг ҳеч кими йўқ, деган гап йўқ, деганларида ҳаммамиз

хайратланганимиз ҳануз ёдимда. 2018 йил Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги пресс-конференция ўтказишди. Мавзу аниқ ёдимда йўқ бироқ бугун билимли кадрларга эҳтиёж борлиги, олий ўқув юртларини тамомлаб келаётган кўплаб кадрлар талабга жавоб бермаслиги, қўлида фақат диплом борлиги аммо алифни калтак дейдиган даражада эканлиги кўтарилди. Шунда биз журналистлар масъулларга бунда айб уларда эканини, турли факторларга таяниб уларни битириб кетишига йўл қўйилаётгани, кўпчилик ёшлар фақат диплом учун ўқишига шароит яратиб бераётганларга чора кўрмаётганини айтганимизда, аниқ жавобдан қочишган эди.

Бугун эса ўзим ўқитувчиман. Талабаларим орасида ўз ўқиётган соҳасига умуман қизиқмайдигани ҳам, фақат диплом учун ўқиётганлари ҳам бор. Аммо соҳага қизиқади бироқ билимсиз ўқитувчиларнинг қоғоздан ўқиб беришидан тортиб, нотўғри маълумотлар бериб, ҳеч нарса ўрганмаётганидан, вақти бекорга ўтаётганидан ачинаётганлари ҳам йўқ эмас.

Қарс икки қўлдан чиқади. Юқоридаги мақолада талабаларнинг фикрларини ўқиб, уларнинг қанчалик ҳақ эканини англаш аслида бироз оғир. Нега? Чунки биз таълимга бефарқ бўлмаганимизда бунақа бўлмас эди. Олий ўқув юртларида давомат, форма, маънавий-маърифий тадбирларга жалб қилаётгандаги талаблар дарсга ҳам қўйилганда эди. Ўқитувчилар сизлар ўқимайсизлар, ким бўласизлар ҳали дейишдан аввал ўзи бирор марта китоб ўқиган ёки ўқимагани ҳам текширилганда эди, ёмон бўлмас эди. Педагогик фаолиятимни бошлашим билан талабалардан диктант олдим. Афсуски, 20 нафарга яқин талаба ичидан битта-иккитасидан ташқари ҳаммаси имло хато билан ёзди. Энг ёмон тарафи эса, улар аллақачон 2 курс эди...

Педагогик фаолият олиб бораётганимга кўп бўлмади. Бироқ 4 семестр бир фанни ўқиб, бирор марта асар ўқитилмаган талабаларга қараб, истасам-истамасам ўзимни талабалигим ёдимга тушади. Муҳаббат Шарофидиновадан баҳо олмай қолиш бу яхшиликка бўлмаслигини билган ўқишга қизиқмайдиган курсдошларимиз ҳам китоб ўқишга мажбур бўлишарди. Аудиторияга кирган ўқитувчи наҳотки талабага бирор нима ўргатмай чиқиши мумкин? Аслида бировни айблаш осон лекин ўқитувчининг вазифаси билим бериш. У изланиши, янги маълумотларни ўрганиши, эски методлардан воз кечиши, дарслар билан дарсларни аралаштирмаслиги, мутахассислиги бўлмаган фанлардан дарс ўтмаслиги керак. Ўз фикрини билдирган талабалардан сессияда аламини олмаслиги, дарс ҳақида уларни фикрини ўрганиши шарт. Сизлар яна нималарни ўрганишни истардингиз, деган савол дарс охирида берилса ўқитувчининг обрўйига путур етадими? Қайси фан бўлишидан қатъий назар китоб ўқишга меҳр уйғотиш қийинми? Аслида олий ўқув юртидаги талабаларнинг ўқишга қизиқиши кундан-кунга йўқолиб кетаётгани, фақат диплом, катта мансаб, “ёғли жой” ва “суриш” учун ўқиётганига оила ва мактаб айбдор. Агар оилада ота-она фарзанди тўғри ва ўзи севган касб танлашга имкон берганида, тоғанг фалон жойда, амакинг пистон жойда ишлайди, уларнинг ишини давом эттирсанг кам бўлмайсан демаганда, назаримда ҳаммаси бошқача бўларди. Ота-оналар ҳамма масъулиятни ўқитувчига ташлаб қўйиб, ойлигини олганингдан кейин ўқитасан демасдан боласига ойда бир марта бўлса ҳам диктант ёздирганда бугун Абдулла Қодирий билан Абдулла Қаҳҳорни ажратолмайдиган авлод етишиб чиқмас эди. Олий ўқув юртдаги билими саёз ўқитувчилар ҳам мана шунақа мактаб маҳсули деб биламан.

ТАЛАБА — ИЛМГА, БИЛИМГА ТАЛАБЧАН ШАХС БУЛИШИ КЕРАК

Абдулбосит Собирхонов,

Наманган давлат университети
декан ўринбосари, педагогика
фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD)

— Талаба деган сўзнинг маъноси илмга интилувчан, билимга талабгор маъноларини ҳам ифодалашди лозим. Бугунги кун талабалари ҳам шундайми? Бу саволга жавоб топиш учун Олий таълим муассасаларида ўқиётган талабаларга юзланиш, уларни кузатиш, фикрлашиш энг тўғри йўлдир.

Шу мақсадда ўзим ҳам улар билан суҳбатлашиш, кузатиш ва ёнма-ён фаолият олиб бориш жараёнида бир қанча хулосаларга келдим.

Жумладан, талабани ўқишига таъсир ўтказувчи ҳолатлар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин.

Биринчидан, мобил алоқа воситаларига берилиб кетиш ҳамда вақт тақсимотини эсдан чиқариш;

Иккинчидан, ўқишдан ташқари машғулотларнинг ва ўзи учун белгилаб олган ортиқча юкламаларнинг кўплиги (тил бўйича курсларга боради, пул топишга ҳаракат қилади ва ҳоказо);

Учинчидан, ота-онасидан мустақил шахсга айланишга интилиш кабилар энг муҳимларидир.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкин, бу ҳолатлар ижтимоий реалликда кўп учрайди ва улар университетдаги дарслардан, маърузалардан биров чарчагандек ёки бу ердаги билимлар муҳим эмасдек туюлади. Натижада уларнинг ўқиш фаолиятида пасайишлар кузатилмоқда.

Вақти келганда яна бир муҳим жиҳатни айтиб ўтиш лозим, талабалар фанни баҳога

ўзлаштириш кўрсаткичига қараб стипендия олмасдан қўйишди. Яъни улар учун фанларни яхши ўзлаштириш учун мотивация етарли эмас, уларга стипендиясиз ўқиш имкони берилди, бу эса ўз-ўзидан рағбатни, мотивация ва интилишни камайишига олиб келди.

Мен ўқиган пайтда 3 баҳо учун 310 минг сўм, 4 баҳо учун 460 минг сўм,

5 баҳо учун 605 минг сўмга яқин стипендия белгиланган, ҳамма учун контракт миқдори бир хил, яхши ўқиган талабалар эса ўз-ўзидан тўлаган шартнома пуллари миқдорида маблағларини стипендия орқали қайтариб олишлари мумкин бўларди. Амалда ҳамма ўқиши, фанларни юқори баҳога ўзлаштиришга ҳаракат қиларди. Ҳозир эса талабаларда танлаш имконияти бор, стипендиясиз ўқиётган талаба сессиядан номига ўтишни, кейин эса ўзининг юмуши билан шуғулланишни афзал кўради. Талабанинг олийгоҳдаги фаолияти доирасида ота-оналарнинг аралашуви ҳам камайиб кетди яъни улар фарзандларини мустақил қарорларига хайрихоҳликлари, фарзандлар эса ота-оналари билан илм, билим ва таълим борасида маслаҳатлашмай қўйгани ҳам уларни тобора назоратсизликка, ўқиш сифатини пасайишига олиб келмоқда.

Бироқ, масаланинг яна бир жиҳати бор, ҳамма талабани ҳам бундай тоифага киришиб бўлмайди. Боиси ўз соҳасининг мутахассиси, тил ва компьютер соҳасини мукамал ўзлаштириши, халқаро алоқалар бўйича малякасининг юқорилиги билан ажралиб ту-

рувчи, иқтидорли, ижодкор талабалар ҳам талайгина. Гуруч курмаксиз бўлмайди деганларидек, биз педагогларнинг вазифаси биринчи тоифага кирувчи талабалар учун

мотивация топишимиз, уларни малакали мутахассис сифатида ҳам ақлан, ҳам маънан тарбиялашимиз кераклигини эслатиб туради.

МУКАММАЛ ЎҚУВ ДАСТУРИ ВА САМАРАЛИ ЎҚИТИШ УСУЛИ – БУГУНГИ КУН ТАЛАБИ

Лочинбек Худоев,

Шаҳрисабз давлат педагогика
институти География кафедраси
ўқитувчиси

Назаримда ўқув дастури ва ўқитиш усуллари ислоҳ қилиш масаланинг энг яхши ечимидир. Хусусан:

1. Натижага асосланган таълим: таълим натижалари аниқ белгиланган ва саноат эҳтиёжлари ва глобал стандартларга мос келадиган натижаларга асосланган таълим ёндашувини қабул қилиш.

2. Фаол ва ҳамкорликда ўқитишни қўллаш: анъанавий маърузаларга асосланган ўқитишдан кўпроқ интерактив ва ҳамкорликда ўқитиш усулларига ўтиш. Танқидий фикрлаш ва муаммоларни ҳал қилиш кўникмаларини ошириш учун амалий тадқиқотлар, муаммолар таълим, гуруҳ лойиҳалари ва симуляциялардан фойдаланишни рағбатлантириш лозим бўлади.

3. Моддий – техник имкониятлар интеграцияси: талабаларнинг фаоллигини ошириш ва ўқув ресурсларининг кенг доирасига киришни таъминлаш учун технологиядан фойдаланиш лозим. Аралаш ва онлайн таълимни қўллаб-қувватлаш учун онлайн платформалар, виртуал лабораториялар ва мультимедиа воситаларини бирлаштириш керак бўлади.

4. Тадбиркорлик ва инновациялар: талабалар ўртасида ижодкорлик, муаммоларни ҳал

қилиш ва таваккал қилиш қобилиятларини ривожлантириш учун тадбиркорлик ва инновацион модулларни ўқув дастурига киритишни амалга ошириш.

5. Факультетлар сифатини ошириш ва қўллаб-қувватлаш: Факультетни ривожлантириш дастурлари: ўқитувчилик маҳоратини, тадқиқот қобилиятини ва тегишли соҳалардаги билимларни ошириш учун факультетни ривожлантириш дастурларига маблағлар киритишни қўллаб-қувватлаш. Факультетда семинарлар, конференциялар ва халқаро ҳамкорликда қатнашиш имкониятларини тақдим этиш керак бўлади.

6. Тадқиқот ва инновацияларни қўллаб-қувватлаш: профессор-ўқитувчиларни ўзларига бириктирилган талабалар билан биргаликда режаларни молиялаштириш, илмий-тадқиқот муассасалари ва ҳамкорлик имкониятларини тақдим этиш орқали тадқиқот ва инновацион фаолият билан шуғулланишга ундаш. Тадқиқот натижаларини нуфузли журналларда нашр этишни қўллаб-қувватлаш.

7. Ишлашни баҳолаш ва мукофотлар: профессор-ўқитувчилар ва уларнинг иқтидорли талабалари учун шаффоф хизматга асосланган ишлашни баҳолаш тизимини жорий

этиш. Ўқитувчилар ва уларнинг шогирдларини ўқиш, тадқиқот ва инновациялардаги мукамаллиги учун мукофотлаш ва уларнинг ютуқларини тан олиш.

8. Талабаларни қўллаб-қувватлаш хизматларини такомиллаштириш: Академик маслаҳат ва мураббийлик: талабаларга курсларни танлаш, академик мартабаларини режалаштириш ва академик муаммоларни ҳал қилишда раҳбарлик қилиш учун мустаҳкам академик маслаҳат тизимини яратиш. Талабаларга малакали ва қўллаб-қувватловчи академик маслаҳатчилар ва мураббийлардан фойдаланиш имкониятини бериш лозим.

9. Ишга қабул қилиш бўйича маслаҳат ва жойлаштириш: талабалар қизиқишларини ўрганиш, иш қидириш кўникмаларини ривожлантириш ва меҳнат бозорига тайёргарлик кўриш бўйича маслаҳат хизматларини

таклиф этиш. Талабаларни қўллаб-қувватлаш учун маслаҳат хизматлари, стрессни бошқариш бўйича семинарлар ва қўллаб-қувватлаш гуруҳларини тақдим этиш орқали талабаларнинг ақлий ва ҳиссий фаровонлигини таъминлаш мумкин.

10. Сифатни таъминлаш ва аккредитацияни рағбатлантириш: ўқитиш, ўрганиш ва тадқиқот сифатини назорат қилиш ва баҳолаш учун олий ўқув юртларида ички сифатни таъминлаш механизмларини амалга ошириш лозим.

11. Ташқи аккредитация: Ўзбекистон университетларини тан олинган аккредитация органларидан халқаро аккредитация олиши ҳам муҳим. Бу Ўзбекистон университетларининг обрўсини ошириши ва жаҳон меҳнат бозорида битирувчиларнинг иш билан бандлигини таъминлашга хизмат қилади.

Таҳририятдан: Юқорида келтирилган таҳлил ва фикрлар бу профессор-ўқитувчиларнинг субъектив кузатувлари натижаларидир. Агар сизда ҳам бу борада фикр, мулоҳаза ва таклифлар бўлса @EduJournalBot манзилига юборишингиз мумкин.

Садоқат МАХСУМОВА
тўплади.

Гулбаҳор РАСУЛОВА,

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
Академияси докторанти (PhD)

ОЛИЙ ТАЪЛИМ СОҲАСИДА КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШ: ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА ҲАМДА АМАЛИЁТ

Коррупция — бу жамиятни турли йўллар билан исканжага оладиган даҳшатли иллат. У демократия ва ҳуқуқ устуворлиги асосларига путур етказди, инсон ҳуқуқлари бузилишига олиб келади, иқтисодий фаолиятга тўсқинлик қилади, ҳаёт сифатини ёмонлаштиради, таълим тизимини эса буткул издан чиқаради ва одамлар хавфсизлигига таҳдид соладиган уюшган жиноятчилик, терроризм ва бошқа ил-

латлар илдиз отишига шароит яратиб беради.

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш жоизки, мазкур зарарли ҳодиса катта-кичик, бой-камбағал эканлигидан қатъи назар, барча мамлакатда у ёки бу даражада учрайди. Бу иллатни бартараф этиш бўйича жаҳон ҳамжамияти томонидан бир қатор самарали ишлар амалга оширилаётган бўлса-да, ҳанузгача у тўлиқ йўқотилмаган.

Мамлакат раҳбари томонидан ўтган даврда Ўзбекистон турли синовларда тобланиб, тажриба орттиргани, ўзининг аниқ мақсади ва йўлига эга бўлган мустақил мамлакат сифатида шаклланиб, шунингдек, давлат тараққиётининг асоси таълим эканлиги ҳам алоҳида таъкидланиб, бу соҳада қилинаётган ишлар қайд этилди.

“Агар 3 минг йиллик тарихимизга назар ташлайдиган бўлсак, ота-боболаримиз асрлар мобайнида дунё тамаддунига нафақат жисмоний, балки интеллектуал меҳнати билан улкан ҳисса қўшганига гувоҳ бўламиз.

Биз жаҳонга фақат хомашё эмас, аввало, илм-маърифат, маънавий бойлик етказиб берган не-не улуғ зотларнинг авлодимиз. Ҳеч шубҳасиз, уларга хос бўлган буюк фазилатлар, улар яратган шонли анъаналар бугун ҳам бизнинг қалбимизда, онгимизда, ҳаётимизда яшамоқда. Мен ишонаман, биз бу тарихий йўлни муносиб давом эттиришга ҳар томонла-

ма қодирмиз”, — дея таъкидлайди Президент.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши мурасиз курашишнинг илғор халқаро стандартларга асосланган тизимини жорий этиш бўйича изчил чоралар кўрилмақда. Давлат органлари ва ташкилотларининг фаолиятида очиқлик, ошкоралик ва шаффофлик таъминланиши йўлга қўйилди. Мансабдор шахсларнинг аҳоли олдидаги ҳисобдорлигини таъминлаш орқали давлат бошқарувида самарали ва таъсирчан жамоатчилик назоратини амалга ошириш учун зарур шарт-шароитлар яратилди.

Очиқлик ва шаффофлик борасида дунёда Финландияга тенг келадиган давлатлар бармоқ билан санарли. Хельсинки университетининг маълумотларига кўра, ҳозирги кунда дунё бўйича олий таълим сифати ва самардорлигини ошириш, ривожланаётган давлатларнинг олдида турган энг долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

**TRANSPARENCY
INTERNATIONAL**
the global coalition against corruption

Transparency International коррупцияга қарши халқаро ноҳукумат ташкилоти томонидан 12 та мустақил ташкилотнинг 13 турдаги манбаларидан фойдаланиб эълон қиладиган “Коррупцияни қабул қилиш индекси” халқаро рейтингида олий таълим соҳаси билан боғлиқ давлатга қарашли секторда бюджет маблағларидан мақсадсиз фойдаланиш индикатори ҳам алоҳида қайд этиб ўтилган.

Жаҳон мамлакатлари ва нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан, барча соҳалар каби олий таълим тизимида ҳам коррупциянинг олдини олиш, очиқлик ва шаффофликни

таъминлаш мақсадида конвенциялар, пактлар ва бошқа турдаги халқаро ҳужжатлар қабул қилинмоқда.

Бугун коррупцияга қарши курашиш ва унинг олдини олишнинг норматив-ҳуқуқий асослари бир нечта халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда ўз ифодасини топган. Мазкур ҳужжатларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

1	2	3	4	5
1997 йилда қабул қилинган Халқаро иш амалиётларида хорижий мансабдор шахсларга пора беришга қарши курашиш бўйича Конвенцияси;	1999 йил 27 январдаги Европа Кенгашининг “Коррупция учун жиноий жавобгарлик тўғрисида” ги Конвенцияси;	1999 йил 4 ноябрдаги “Коррупция учун фуқаролик ҳуқуқий жавобгарлик тўғрисида” ги Конвенция;	2000 йил 15 ноябрдаги БМТнинг Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши Конвенцияси;	2003 йил 31 октябрдаги БМТнинг Коррупцияга қарши Конвенцияси ва бошқалар.

Мазкур халқаро ҳужжатлар ичида БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясининг (БМТ Бош Ассамблеясининг 2003 йил 31 октябрдаги 58/4-сон қарори) қабул қилинишини жаҳон миқёсида коррупцияга қарши курашиш ва унинг олдини олиш, ушбу соҳадаги мавжуд ҳуқуқий асосларни янада такомиллаштириш ҳамда давлатлараро ҳамкорликнинг ҳуқуқий тартиб-тамойилларини белгилаш йўлида ташланган энг самарали қадамлардан бири сифатида баҳолаш мумкин.

Олий таълим муассасаларида қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини янада такомиллаштириш ҳозирги давр талабидир. Жаҳонда олий таълим муассасалари фаолиятидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назорати ташкил этилган бўлиб, ўзимиздаги олийгоҳларда ҳам ўқув-тарбия жараёнида қонунчиликка риоя этилиши устидан ушбу назоратни такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасаларида таълимнинг сифати ва рақобатбардошлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Жаҳон миқёсида турли соҳа ва тизимдаги олимлар, тадқиқотчилар томонидан ҳар йили ижтимоий ҳодиса сифатида олий таълим

соҳасида коррупциянинг олдини олиш ҳамда коррупцияга қарши курашиш борасида кўплаб тадқиқотлар олиб борилади. Унинг усуллари ишлаб чиқиб, ижобий натижаларни амалиётга жорий этишга интилишади.

Бироқ дунё экспертлар ҳамжамияти бу ҳодисага қарши муваффақиятли курашнинг асосий омили сифатида яхши шаклланган ва самарали фаолият кўрсатаётган қонунчилик базасини маъқуллайдилар. Шунингдек, коррупциянинг юқори яширинлигидан келиб чиқиб, ҳақиқий ҳажми, даражаси ва ривожланиш динамикаси тўғрисида ишончли маълумотларга эга бўлиш мумкин, деб хулоса қилмоқдалар. Ҳақиқатан ҳам, бу муаммони жамиятдаги салбий ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва ҳуқуқий ҳодиса сифатида ўрганиш, аynиқса, ҳозирги кунда долзарб муаммолардан биридир.

Олий таълим соҳасидаги очиқлик ва шаффофлик ҳақида сўз юритадиган бўлсак, олий таълимнинг коррупция кўлами мамлакат олийгоҳларининг чет эллик талабалар учун жозибadorлигини тушириб юборади. Маълум бир давлатга келиб таҳсил оладиган талабалар сонининг камайиши эса ўша юртнинг

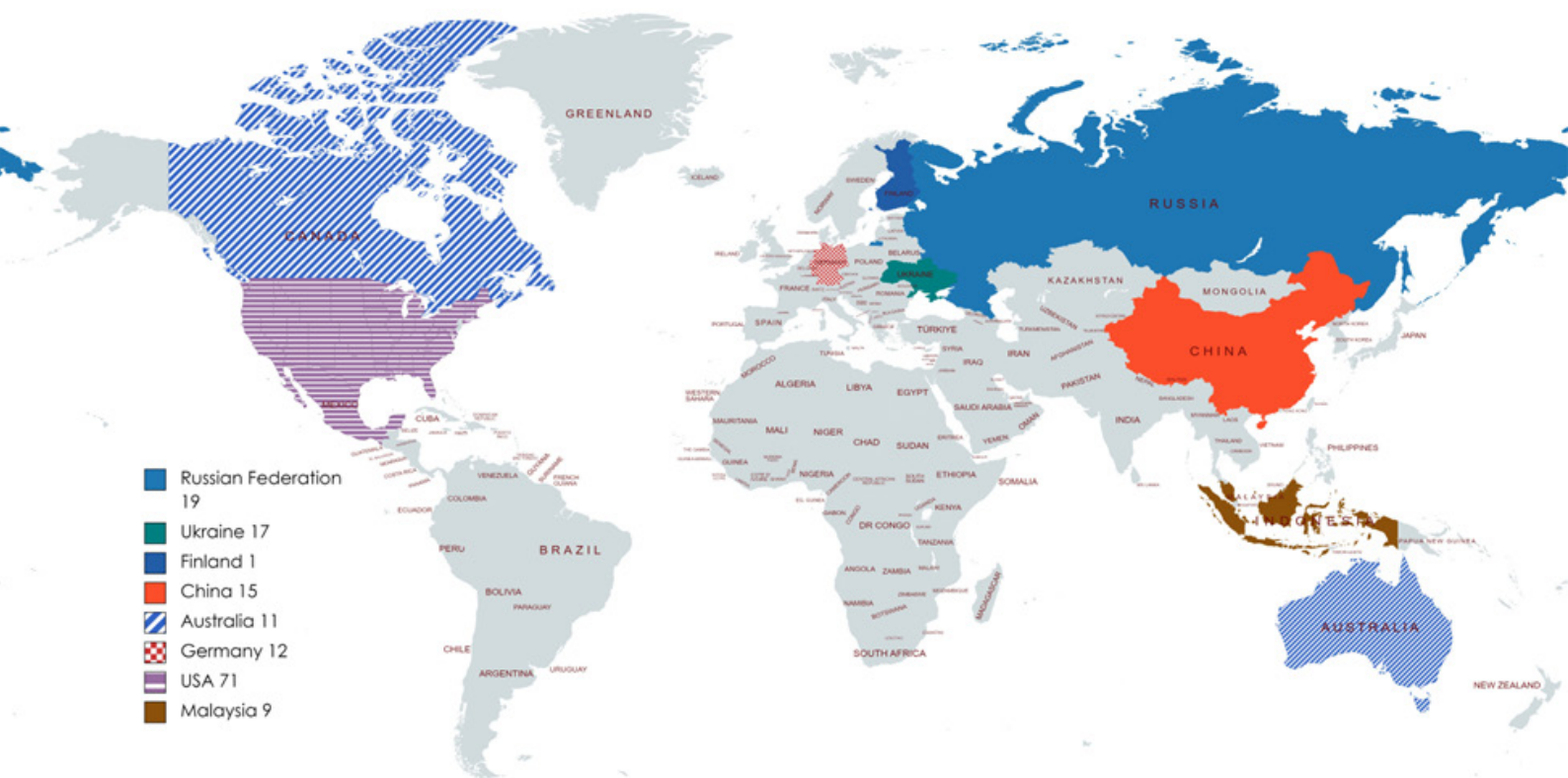
олий таълими обрўси тушиб кетишига омил бўлади. Шу сабабдан таълим соҳасидаги коррупция суд тизими, ижроия органлари тизимидаги коррупция муаммолари билан бир қаторда туради.

Юртимизнинг “Transparency International”-даги ўрни 2022 йил якунлари бўйича, 2021 йилга қараганда 14 поғонага юқорилади. Бунда 126-ўринни эгаллаб, МДХ давлатлари орасида энг яхши кўрсаткичдаги ягона мамлакат деб топилди. Бу борада 2021 йилдан бошлаб давлат ташкилотлари кесимида коррупция ҳолатларини барвақт аниқлаш ва олдини олиш, манфаатлар тўқнашувига йўл қўймасликка масъул бўлган коррупцияга қарши “комплаенс назорати” тузилмалари алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистон Республикасида Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг ташаббуси билан 94 та давлат ташкилотларида, олий таълим тизимида 1371 та штат бирликларидан

иборат тартибда миллий амалиётнинг коррупцияга қарши курашишда янги институционал тизими сифатида кириб келган ушбу тузилма фаолияти йўлга қўйилди.

Биз қуйида VOSviewer дастури орқали дунё харитасида коррупция ҳолатларининг таҳлилини ўргандик. Бунда АҚШ олий таълим соҳасида коррупция, таълимнинг очиқлик ва шаффофлиги бўйича 71 дан зиёд олимлар томонидан турли манбалар асосида илмий тадқиқот ишлари олиб борилганини кўриш мумкин. Шунингдек, Россия Федерациясида — 19 та, Украинада — 17 та, Хитойда — 15 та, Австралияда — 11 та, Германияда — 12 та, Малайзияда — 9 та, Финландия бўйича эса 1 дон аилмий тадқиқот иши олиб борилганини кўриш мумкин (1-расмга қаранг). Бу эса айнан Финландияда тенглик тамойили юқори ўринда туриши ҳамда бунинг асосида олий таълим соҳасида коррупция тушунчасига ўрин йўқлигига гувоҳ бўлиш мумкин.

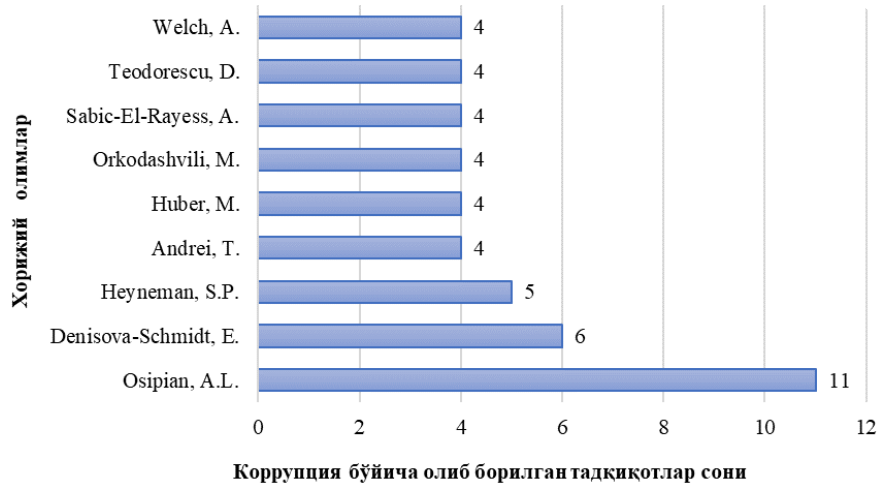
1-расм. Тадқиқот натижаларига кўра давлатлар таҳлили

Профессор Б.И.Исмаиловнинг баён этишича, Финландия тажрибасига кўра, Ўзбекистон олий таълим тизимида коррупциянинг олдини олиш масалаларини Фин тажрибаси асосида бевосита изчил ўрганиб, уни давлатимизга имплементация қилиш ҳозирги куннинг энг долзарб масалаларидан биридир.

Финландия Жиноят кодексида “коррупция” атамаси умуман қўлланилмаган. Унинг ўрнига “мансабдор шахсларнинг порахўрлиги” деб белгилаб қўйилган. Мазкур жараён, яъни пора олиш иши жиноят ҳажмига қараб, жарима туридан тортиб то тўрт йил озодликдан маҳрум қилишгача тегишли жазо белгиланган. Финландияда коррупциянинг энг кенг тарқалган тури — бу мансабдор шахслар томонидан хизмат кўрсатиш учун пул ёки спиртли ичимлик шаклида пора беришдир. Шунингдек, полиция ва божхона ходимларига пора беришга уриниш ҳолатлари деярли қайд этилмайди. Ушбу мамлакатда ҳуқуқ-тартибот идоралари сайловчи-

лар порахўрлигини коррупциянинг хавфли тури деб ҳисоблашади.

Аслида Финландияда коррупцияга қарши курашиш тўғрисида қонун ҳам, уни назорат қиладиган давлат органлари ҳам йўқ. Олий таълимда “коррупция” ёки “порахўрлик” тушунчаси мавжуд эмас. Порахўрлик жиноятчиликнинг бир қисми сифатида қаралади ва барча даражадаги қонунчилик, меъёрий ҳужжатлар ва бошқа назорат тизимларида тартибга солинади. Ахлоқий меъёрлар эса алоҳида роль ўйнайди.

2-расм. Олий таълимда коррупция бўйича илмий тадқиқот олиб борган олимлар

Олий таълим соҳасида коррупциянинг олдини олиш, олий таълимда очиқлик ва шаффофликни таъминлаш борасида олиб борилган библиометрик изланишлар натижаларига кўра, қуйида хорижий олимларнинг айрим тадқиқот ишларини келтириб ўтишни жоиз деб билдик.

Елена Денисова-Шмидт ўзининг “Олий таълимдаги коррупция: Глобал муаммолар ва жавоблар” тадқиқотида қуйидаги хулосаларни илгари суради: академик яхлитликнинг йўқлиги, фирибгарлик ва ахлоқсиз хатти-ҳаракатлар, коррупциянинг бошқа шакллари

мавжудлиги. Шунингдек, ривожланаётган ва ривожланган мамлакатларда олий таълимда дуч келадиган муаммоларнинг сон-саноксизлиги ачинарли ҳолат эканлигини билдириб ўтган. Айрим мамлакатларнинг оммавий ва элита университетларида, шунингдек, давлат ва хусусий муассасаларида очиқлик ва шаффофликнинг йўқлиги асосий муаммони келтириб чиқаради. Бу эса, ўз навбатида, академик қоидабузарликлар янги ҳодиса бўлмаса-да, оммавий иштирок этиш, халқаролаштириш, хусусийлаштириш, рақамлаштириш ва тижоратлаштириш кўплаб университетларнинг

кун тартибида этиканинг ўрни йўқлигини илмий жиҳатдан асослаб берган.

А.Осипян эса Елена Денисова-Шмидтнинг фикрига қўшилмаган ҳолда, ўз концепциясини илгари суради. Бу концепцияга кўра, у таълимдаги коррупцияни институционал призма орқали кўриб чиқишга ҳаракат қилади. Бу ерда кўплаб муассасалар таълимдаги коррупция кўламини идрок этиш, ёки унинг даражасини аниқлаш, ёхуд таъсир қилишда турли йўллар билан қатнашадилар. Шунга қарамай, институционал нуқтаи назардан Вайдман ва Энхьяргал олий таълимдаги шаффофлик ва очиқлик коррупциянинг тузилиши ва динамикасига таъсир қилувчи турли актёрларни ўз ичига олган қизиқарли асосни тақдим этишди. Батафсилроқ айтадиган бўлсак, улар коррупциянинг ҳар хил турлари маълум бир

мамлакат, маданият ва ташкилий ёки тартибга солишнинг тузилишига қараб ҳар хил йўллар билан содир бўлишини таъкидлашади.

Рус профессори Е.Е.Румянцева эса А.Осипян ва Е.Д.Шмидтларнинг фикрларини таъкидлаб, ўзининг илмий изланишларида коррупциянинг моҳияти, турларини ўрганади ва унга қарши курашишнинг энг самарали усулларини асослайди. Шунингдек, унинг фикрича, талабалар актёр сифатида иштирок этмайдиган ва уларга чекланган таъсир кўрсатадиган коррупция тури ҳам мавжуд. Талабалар актёр сифатида иштирок этадиган ва уларнинг кадриятлари, эътиқодлари ва ҳаётдаги имкониятларига бевосита таъсир кўрсатадиган коррупция мавжудлигини эса ўз илмий қарашларида назарий жиҳатдан баён этади.

Мақолада UNESCO томонидан олиб борилган илмий тадқиқотлар доирасидаги таклиф ва ташаббусларга алоҳида тўхталиб ўтишни жоиз деб билдик. UNESCOнинг ташаббуси доирасида олий таълим соҳасида шаффофлик ва очиқликни таъминлаш яна бир йўналиш бўлиб, улар маълум даражада халқаро ҳамжамият вакилларининг коррупцияга қарши курашда хорижий тажрибадан фойдаланишда фаолроқ иштирок этиш бўйича умумий тавсияларга мос келади. UNESCO даражасида умумий тадқиқотнинг кун тартиби ишлаб чиқилмоқда. У қуйидаги соҳаларни ўз ичига қамраб олади:

1 давлат органларида муайян таълим ташкилотларини молиялаштириш учун мўлжалланган давлат маблағларидан асоссиз фойдаланишдан иборат бўлган коррупцион амалиётларни бартараф этиш мақсадида таълим ташкилотларини молиялаштириш устидан назоратни олиб бориш. Таклиф этилаётган назорат усуллари давлат молияси даражаси билан боғлиқ бўлиб, коррупцион хатти-ҳаракатларнинг аниқ ҳолатлари билан эмас, балки умуман коррупциянинг олдини олиш самарадорлиги билан боғлиқ;

2 университетлар томонидан ме-нежмент даражасида қарорлар қабул қилишнинг шаффофлигини таъминлаш. Чунки уларнинг молиявий-хўжалик фаолияти бошқа таълим ташкилотларига қараганда анча мураккаб тузилишга эга, бунинг натижасида молиялаштиришнинг тўғрилигини назорат қилишнинг ўзига хос усуллари яратилиши керак;

3 ўқитувчиларни сохта ёллаш амалиётининг қарама-қарши йўллари;

4 ўқитувчиларни бузуқ хатти-ҳаракатларнинг олдини олиш бўйича тавсияларга риоя қилишга тўғри йўналтириш;

5 коррупция имкониятларини ҳисобга олмаганда, таълим ташкилотларига молиявий маблағларни тақсимлашнинг самарали усулларини асослаш. Мазкур соҳани молиялаштириш учун оқилона стандартларни яратиш;

6 таълимда молиявий ресурсларни тақсимлашнинг проактив механизмларини яратиш (грантларни маълум талабалар ёки ўқитувчиларни мукофотлаш усули сифатида қўллаш);

7 муайян таълим ташкилотлари даражасида ахлоқий меъёрларни амалга ошириш амалиёти;

8 ўқув материаллари нархини асоссиз равишда ошириб юбориш ёки бюджет томонидан тўланадиган вазиятда улар учун ҳақ олиш билан боғлиқ коррупциянинг олдини олиш;

9 таълим ташкилотлари назоратидаги коррупциянинг олдини олишда очиқлик ва шаффофикни таъминлаш.

UNESCO даражасида алоҳида мамлакатларда аниқ тадқиқотлар олиб борилмоқда, кейинчалик тўпланган тажриба умумлаштирилиб, бошқа мамлакатлар учун ETICO ташаббуси доирасида тавсиялар ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин. UNESCOнинг муайян мамлакатлар учун вакиллари томонидан шакллантирилган коррупция хавфини комплекс баҳолаш алоҳида аҳамиятга эга. У бутун таълимни ёки унинг алоҳида даражасини ўз ичига олиши мумкин, коррупцион амалиётлар шаклландиган асосий йўналишларни, шу жумладан, молиялаштириш ва харидларни қамраб олади. Баҳолаш натижаси маълум бир мамлакатда таълим соҳасига хос бўлган коррупция хавфлари рўйхатини асослашдан иборатдир.

2021-2022 йилларда UNESCO қўмағида коррупциянинг олдини олиш билан боғлиқ ташаббуслар амалга оширилди. Биринчидан, бу таълим олиш имкониятини ошириш ва ушбу соҳада коррупциянинг олдини олишдир. UNESCO рақамли иқтисодиётда таълимни

яхшилашга қаратилган миллий ҳокимиятни қўллаб-қувватлайди. Бундан ташқари, харидлар соҳасидаги ўқув курсларини қўллаб-қувватлаш мавжуд бўлиб, уларнинг мақсадларидан бири коррупцияни камайтиришдир.

Европа ҳамжамияти давлатларида таълимга оид қонунчилик ижросини таъминлаш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ўрнига махсус ваколатли органлар томонидан амалга оширилади. Жумладан, Буюк Британияда Quality Assurance Agency (Сифатни кафолатлаш бўйича давлат агентлиги), таълим муассасаси ва таълим дастурларини тасдиқлаш (ратификация қилиш) мақсадида The Open University Validation Services (OUVS), Финландияда Таълим соҳасида сифат ва назорат қўмитаси, Японияда Ихтисослашган қўмиталар фикримизга мисол бўлиши мумкин. Бундан ташқари, THE (Times Higher Education), QS (Quacquarelli Symonds), BGU (Ben-Gurion University), U-Multi rank рейтинг баҳолаш тизими ва индикаторлари ҳам бу борада таҳлил этилган.

Таҳлиллар коррупция ҳолатларининг асл сабаби — бу жараёнларнинг очик ва шаффоф ташкил этилмаётганлигини кўрсатмоқда. Бюджет маблағларининг сарфлаш жараёнидаги талон-торожликлар соҳадаги коррупциявий омиллардан бири бўлиб қолмоқда. Бундай ҳолатларга йўл қўйганлиги учун тизимдаги мансабдорлар ва масъул ходимлар жиноий жавобгарликка тортилган.

Олий таълим тизимида қонунийликни таъминлашда ҳам қатор муаммолар мавжуд. Таълим билан боғлиқ таъкидлаб ўтилган камчилик ва нуқсонлар, коррупциявий омиллар битирувчиларнинг бандлигини таъминлашга салбий таъсир кўрсатмоқда. Талабаларнинг ихтисосликлари бўйича ишга жойлашмаётганлиги ҳам асосий муаммолардан бири бўлиб қолаётганлиги ачинарли ҳолатдир.

ТАКЛИФ ВА ТАВСИЯЛАР:

1. Хорижий давлатларнинг тажрибасидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасининг “Университетлар тўғрисида”ги Қонунини қабул қилиш, мазкур қонун орқали университетлардаги коррупциянинг олдини олиш ва камайтиришга қаратилган превентив чораларни қўллаш ижобий самара беради.

Ўзбекистон Республикасининг “Университетлар тўғрисида”ги Қонунида ҳалоллик, академик ҳалолликка амал қилиш тамойиллари белгилаб қўйилади.

Мазкур Қонуннинг қабул қилиниши билан университетлардаги кўзбўямачилик ҳолатлари, ҳисоботлардаги ошириб ва яшириб ёзишлар, маҳаллийчилик, қариндош-уруғчилик — коррупциянинг ҳар қандай кўринишларига барҳам бериш мумкин бўлади.

Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг “Университетлар тўғрисида”ги Қонун лойиҳасида қуйидагилар назарда тутилган:

– олий таълимда коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги маълумот берувчи шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш;

– олий таълимда коррупция жиноятини содир этиб, жиноий жавобгарликка тортилган шахсларни мазкур соҳада ишлашини қатъиян тақиқлаш;

– Университетларнинг коррупцияга қарши курашишда ички тизим ҳужжатларини замон талаблари бўйича такомиллаштириш, лозим бўлса, янгидан қабул қилиш муҳим ўрин тутди.

2. Олий таълим муассасаларининг Коррупцияга қарши курашиш “комплаенс-назорат” тизимини бошқариш бўлимлари фаолиятини такомиллаштириш, мазкур бўлимларни олий таълим муассасалари ректорлари бўйсунувидан чиқариб, вазирликнинг таркибий тузилмаси сифатида алоҳида ташкил қилиш мақсадга мувофиқдир.

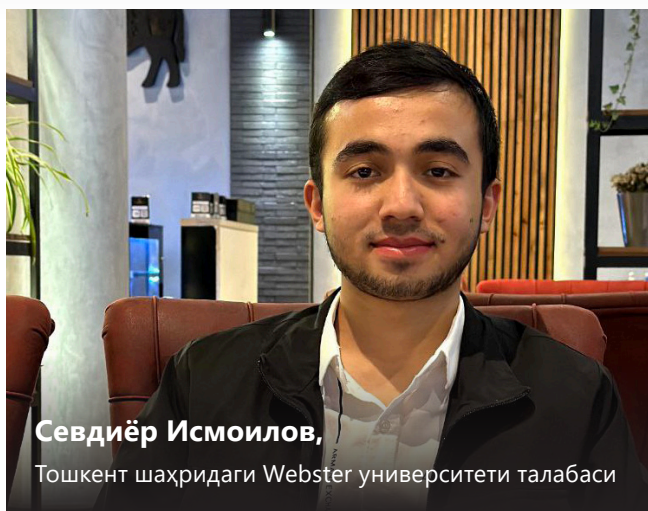
**ТАЛАБАЛАРГА
ИҚТИДОРЛИ
ЁШЛАР БИЛАН
ИШЛАШ
БЎЛИМИ
КЕРАКМИ?**

Ҳар қайси жамиятда ҳам иқтидорли ва салоҳиятли ёшлар давлатнинг иқтисодий, сиёсий ва маданий ривожланиши учун муҳим аҳамиятга эга бўлиши билан бир қаторда, унинг дунё миқёсида тутган ўрнини белгилайдиган асосий омиллардан бири ҳисобланади. Шу боисдан ёшларга эътибор давр ва макон танламайди.

Мамлакатимизда ҳам ақлли ва салоҳиятли ёшларга жамиятни ривожлантирувчи куч сифатида қаралади, қўллаб-қувватланади. Уларни рағбатлантириш мақсадида турли таълим грантлари, Президент ва номли стипендиялар учун мунтазам танловлар ўтказилади.

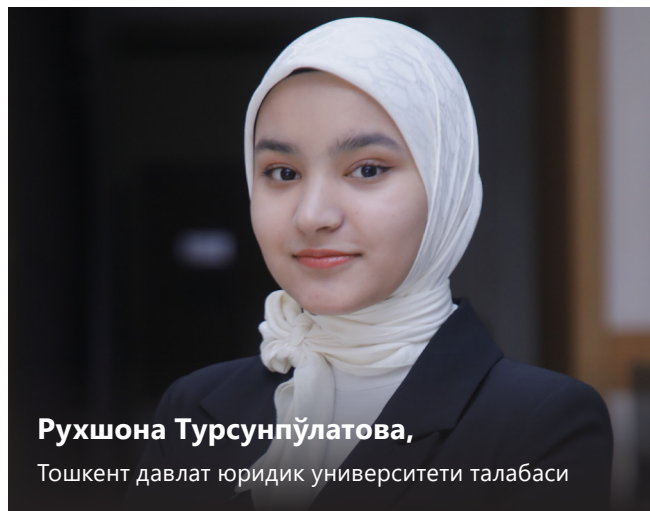
Шу билан бирга, олий таълим муассасаларида иқтидорли талабаларни аниқлаш, йўналтириш ва рағбатлантириш ишлари билан шуғулланувчи “Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлимлари” ташкил қилинган. Ушбу бўлим ёшларнинг таълим жараёнидаги фаоллиги, изланиши, иқтидорларини намоён қилишига қўмаклашади. Хўш, бугун мазкур бўлим фаолияти талабаларни қониқтиряптими? Бўлимдан керакли тавсия олишяптими, маълум масалада ечим топишяптими? Айни саволлар билан таълим истеъмолчиларига юзландик.

Севдиёр Исмоилов,
Тошкент шаҳридаги Webster университети талабаси

— Webster университетида ёшлар ва иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлимлари фаолият олиб боради. Ҳар икки бўлим талаба ёшлар билан индивидуал ишлаш тамойилига асосланган. Улар университет ижтимоий ҳаётида ташкил этиладиган турли танлов, тадбир ва лойиҳаларда талабалар билан яқин ҳамкорликда иш олиб боради. Бу эса ёшларга бир-бирини тушуниш, янги иқтидорларни кашф этиш ҳамда бирга ишлашига яқиндан ёрдам беради. Шу сабабдан ўзим ҳам, университетдаги талабалик кунларимнинг илк

давридаёқ Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими билан танишганман. Шунингдек, “Web Coders” танловидаги муваффақиятли иштироким ушбу бўлим фаолияти билан мени янада яқинлашишимга сабабчи бўлган. Маълумки, хорижий университетларнинг Ўзбекистондаги филиалида таҳсил олиш тўлов шартнома орқали амалга оширилади, аммо ушбу бўлим фаолиятининг самарали ташкил этилганлиги ҳамда ходимларининг мендаги ўқишга бўлган юқори қизиқишни пайқай олишгани боис мен 4 йиллик ўқув йилида грант асосида таҳсил олиш имкониятини қўлга киритдим. Фикримча, Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими университет ижтимоий ҳаёти учун жуда муҳим. Бу, ўз навбатида, талабаларнинг университет ўқув жараёнларидан ташқари фаоллигини ошириб, бўш вақтидан унумли фойдаланишни таъминлайди. Тажрибамдан келиб чиқиб айтадиган бўлсам, университетдаги талабалик йилларимнинг бошида ўқув жараёнларига мослашиш осон бўлишига айнан атрофимдаги фаол ёшлар, уларни бирлаштириб турган Иқтидорли талабалар ва Ёшлар билан ишлаш бўлими ҳам сабабчидир.

Рухшона Турсунпўлатова,

Тошкент давлат юридик университети талабаси

— Тошкент давлат юридик университети нафақат Ўзбекистон Республикаси, балки Марказий Осиё минтақасида ўз ўрнига эга бўлган университетлардан бири ҳисобланади. Times Higher Education World University Rankings 2023да “Reporter”, яъни даъвогар сифатида эътироф этилди. Эътиборлиси, ушбу ўринга муносиб университет барча соҳаларда: спорт, маънавият, санъат, халқаро ва миллий ҳамкорлик кабиларда ҳам юқори натижаларга эришган бўлиши лозим. Шу сабабдан ҳам бизнинг университетимиздаги Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими “Маданият ва маърифат маркази” сифатида ташкил этилган ва ўз ичига учта асосий йўналишни қамраб олади:

1. Тадбирларни ташкил этиш бўлими.
2. Талабалар билан дарсдан ташқари ишлаш бўлими.
3. Иқтидорли ёшларни қўллаб-қувватлаш ва ҳуқуқий тарғибот бўлими.

Бу борадаги ишларни тизимли ташкил этиш мақсадида университетда ҳар йили талабалар ўртасида ўтказилган ижтимоий сўровномаларга мувофиқ “маънавият календари” шакллантирилиб, эълон қилинади.

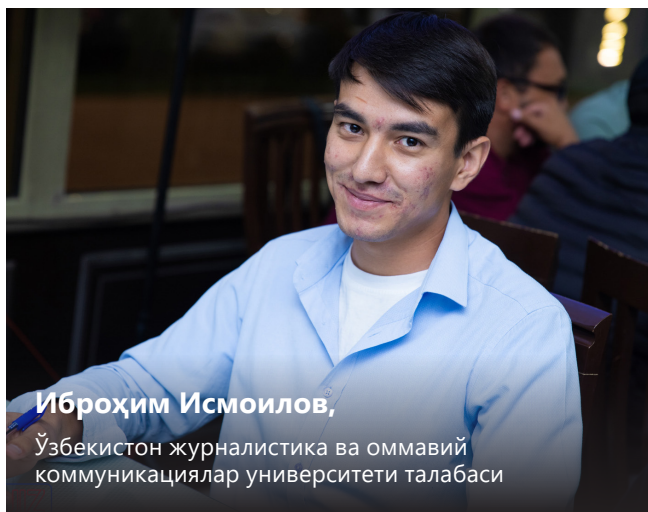
Бунда талаба хоҳлаган битта лойиҳани олдиндан танлаб унга белгиланган муддатгача тайёргарлик кўриб боради. Ушбу бўлим талабаларни кенг миқёсда қамраб олиш, уларни муносиб рағбатлантириш мақсадида соҳавий лойиҳа ва танловларни ўтказиб боради. Талабаларнинг фикрига асосан, марказ томонидан “TSUL Court”, “Ҳуқуқий мунозара”, “TSUL Art” театр студияси, “TSUL журналистика”, “Girls development”, “TSUL Mun” ва “Юрист” каби лойиҳалар ташкил этилган. Бу орқали ёшларга университет ва жамият ҳаётида ўз ўрнига эга бўлишлари, фаолликларни оширишда катта ёрдам бермоқда. Лойиҳа ва танловларга талабалар мажбуран жалб этилмайди, эълон бериш ва рўйхатдан ўтиш электрон тарзда амалга оширилади. Иқтидорли талабаларни қўллаб-қувватлаш, ютуққа эришган ёшлар сонини ошириш мақсадида университет томонидан бир қатор стипендия ва грантлар жорий қилинган бўлиб, Университет стипендияси, Университет гранти, “Академик Хадича Сулаймонова” стипендияси, Адлия вазирлиги стипендияси, “Жадид тафаккури стипендияси”, Ғафур Ғулом стипендияси ва кўкрак нишони таъсис этилган. Фаол талабаларни тақдирлаш, руҳлантириш ва рағбатлантириш мақсадида жамғарма ҳисобидан 846 млн. сўм маблағ ажратилган.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, ҳуқуқий тарғибот масаласи ҳам ушбу марказнинг вазифаларидан бири ҳисобланади. Жамиятда ҳуқуқий саводхонликни ошириш мақсадида “Тарғибот поезде”, “Street Law” лойиҳалари, Университет Юридик клиникаси билан биргаликда ҳудудлар ва вилоятлар кесимида турли сайёр тадбирлар ўтказилиб келинмоқда. Тошкент давлат юридик университетининг асосий мақсадларидан бири талабаларни жаҳон стандартларига

жавоб бера оладиган ҳуқуқшунос сифатида тарбиялаш ва уларга кўмак бериш ҳисобланади. Шу сабабдан ҳам ТДЮУда умумий 58 та халқаро олий таълим муассасалари ва ташкилотлари билан шартномалар мавжуд. Халқаро ҳамкорлик бўлими ҳамда Маданият ва маърифат маркази ҳамкорликда талабаларни халқаро майдонга чиқиши учун хизмат қилмоқда. Полша, Италия, Россия, Британия ва Германия каби мамлакатларга мунтазам ўқув-алмашинув дастурлари йўлга қўйилган бўлиб, марказ уларга талабаларни жалб этиш, давлатлардаги яшаш шароитини ўрганиш ва хавфсизлигини таъминлаш каби масалалар юзасидан масъул ҳисобланади ҳамда ўз фаолиятини аъло даражада бажариб келмоқда. Бугунги кунда университетнинг кўплаб талабалари халқаро грант ва стипендияларнинг соҳибларига айланиш-

ган, жумладан, “Эл-юрт умиди” жамғармаси, “Jacafa”, “DAAD”, “NUPACE”, “Jessup” кабиларни айтиш мумкин.

Тошкент давлат юридик университети Маданият ва маърифат марказининг бошқа университети бўлимларидан ажралиб турадиган жиҳатлари кўп. Бизга маълумки, кўплаб университетларнинг иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими фақатгина тадбирларни ташкиллаштириш билан чекланади, холос. Аммо ТДЮУдаги ўқув бўлим ўз фаолиятини марказ сифатида амалга оширади, ҳар бир лойиҳа талабаларнинг талаб ва истакларидан келиб чиққан ҳолатда ташкил этилади. Халқаро ва миллий тизимда кўплаб университетлар билан ҳамкорликни амалга ошириш билан бир қаторда, талабаларнинг ҳар қандай майдонда соғлом рақобат қилиши, билим ва малакасини ошириши учун шароит яратади.

Иброҳим Исмоилов,

Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети талабаси

— Олий таълим муассасаларида Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими ташкил этилганлиги ҳақида хабарим бор, аммо уларнинг фаолияти қанчалик самарали ёки йўқ-

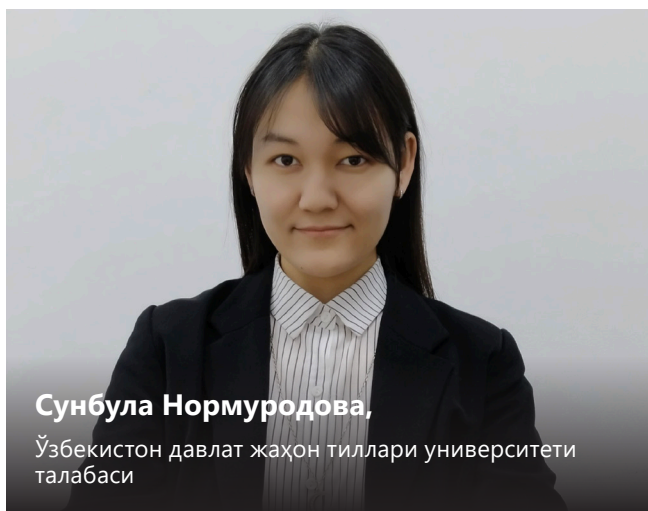
лиги менга қоронғу. Бугун жамиятда эндигина ривожланиб келаётган Ахборот хизмати соҳаси кўпгина олий таълим муассасаларида самарали фаолият олиб бормайди. Шундай экан, ушбу бўлим фаолиятдан, унинг ютуқ ва камчиликларидан аксарият талабаларнинг деярли хабари йўқ.

Хусусан, мен таҳсил оладиган Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университетида ҳам Иқтидорли талабаларнинг илмий тадқиқот фаолиятини ташкил этиш бўлими бор, уларнинг фаолиятини Телеграм мессенжери орқали кузатиб бораман. Университетимиз ташкил этилганига бу йил 8 йил тўлади, талабалар сони 4-5 мингга ташкил этиши, уларнинг аксарияти сиртқи таълим шаклида таҳсил олишини инобатга олсак, Иқтидорли талабалар билан ишлаш бў-

лими фаолиятини бошқа олий таълим муассасалари билан солиштириш нисбатан осонроқ кечади. Аммо университетдаги бўлим фаолияти мени тўла қониқтирмайди. Бунга бир қатор субъектив сабабларим мавжуд. Шулардан бири — бўлимнинг доимий “навбатчи” талабалар билан иш олиб бориши. Университет ижтимоий ҳаётида ташкил этиладиган ҳар қандай тадбирларда бир қатор талабаларнинг қайта-қайта саф тортиши бўлим қониқарли фаолият олиб бормаётганидан дарак беради. Ваҳоланки, бўлим университетда янги иқтидорларни кашф этишда, уларнинг илмий тадиқот фаолиятини ташкил этишда ва тақдирлашда стимул вазифасини бажариши керак. Балки, ҳозирги кунда талабаларнинг университет ижтимоий ҳаётида рўй бераётган воқеликларга бефарқ эканлиги бунга сабабдир ёки бўлим ўз фаолияти юзасидан етарлича PR юришлар амалга ошира олмаётгандир. Ўйлайманки, ушбу бўлим фаолияти ўз номидан келиб чиқиб талабаларнинг таълим йўналишларига мос равишда илмий тадиқот ўтказишида, уларни ташкил қилишда ва татбиқ этишда кўмак бериши лозим. Аммо университетнинг мазкур бўлими турли тадбирлар ташкилотчилигидан, давлат ва университет стипендиялари ишларидан бўшамайди, яъни бюрократик тизим аломатлари сезилиб туради. Қандайдир тадбирлар, ташкилотчилик ишлари юзасидан ҳужжатлар йиғиш, ҳисоботлар тайёрлаш, стипендиатларнинг комиссия учун тўплам ҳужжатларини тўлдириш, текшириш ва ҳоказолар бўлим фаолиятини чеклаб қўйган. Йўналишим журналистика бўлганлиги, қолаверса, турли лойиҳаларга, илмий изланишларга ва тадиқотларга қизиқишим боис бошқа университетларнинг шу бўлим доирасида амалга оширадиган ишларини доимий кузатиб бо-

раман. Жумладан, Тошкент Иқтисодиёт университети, Тошкентдаги Webster университети ҳамда Британия Бошқарув Университети (British Management University) да ҳам талабалар билан ишлаш, уларнинг ташаббусларини қўллаб-қувватлаш бўлимлари фаолият олиб боради. Масалан, мен Webster университети ҳамда Америка Маркази ҳамкорликда ташкил этиладиган Илмий-оммабоп маърузалар, меҳмон суҳбатлари ва тадиқот лойиҳалари тақдиротларида доимий қатнашиб бораман, бу аслида фақатгина Webster университети талабалари учун мўлжалланган бўлса-да, баъзида бошқа олийгоҳ талабалари учун ҳам алоҳида рўйхатдан ўтиш тизими очилади. Мен охири марта иштирок этган маърузам мавзуси “Қандай қилиб самарали илмий мақола яратиш ва уни чоп этиш ҳақида” эди. Мана шундай илмий тадиқот фаолиятини ташкил этишда кўмаклашиш бўлимлари нафақат ўз университети талабалари учун, балки бошқа олийгоҳлар талабалари учун ҳам иш олиб бориши жуда фойдали. Бу, биринчи навбатда, ўша олийгоҳнинг илмий имиджи шаклланишига ёрдам беради. Шундай экан, ҳар бир олийгоҳнинг Иқтидорли талабаларнинг илмий тадиқот фаолиятини ташкил этиш бўлими ҳар бир талаба, унинг илмий ва оммавий ютуқлари учун тurtки бўлади. Бунинг учун, аввало, бўлим фаолияти самарали ташкил этилиши лозимдир.

Хулоса ўрнида шуни айтишим мумкинки, бу бўлим университет ижтимоий ҳаётида жуда муҳим ўрин эгаллайди, чунки талабалар билан бевосита самарали ишлаш орқали университет нуфузи ҳам ортиб боради. Ҳар бир инсоннинг ўз иқтидори бор, уни юзага чиқариш, ўрни келганда рағбатлантириш лозим. Бу, айниқса, талабаларнинг илм-фанга бўлган қизиқишини янада оширишга хизмат қилади.

Сунбула Нормуродова,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
талабаси

— Талабаларнинг ўқув йилининг илк кунларида университет ҳаётига мослашиш, ўзи каби ёшлар билан яқиндан танишиш ҳамда дарс машғулотларига киришиб кетиш жараёнида Ёшлар ва иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими муҳим аҳамият касб этади, деб ўйлайман. Талабанинг энг яқин ҳамкори ва маслаҳатчиси шу бўлим бўлиши керак. Аммо шуни айтиб ўтишим керакки, Жаҳон тиллари университетида Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлими фаолияти изчил йўлга қўйилмаган. Негаки бу бўлим ҳақида бизга маълумот берилмаган. Бўлса ҳам, бўлимнинг қай тартибда фаолият олиб бораётгани, талабаларга қандай ёрдам бериш аётганлигидан хабардор бўлишимиз учун ҳеч қандай чора-тадбирлар амалга оширилмаган. Ақалли бу бўлимнинг телеграмда ёки

бошқа ижтимоий тармоқларда саҳифалари ҳам йўқ. Аммо бизда кафедралар томонидан “Иқтидорли талабалар” номи остида гуруҳлар шакллантирилган. Ўқув йили бошида бу гуруҳ томонидан 1-2 марта йиғилиш ташкил қилинди ва ундан кейин барча амалий ишлар якун топди. Фикримча, таълим сифати ва Талабалар билан ишлаш бўлимининг талабга жавоб бера олмаслиги сабабли аксарият талабалар ҳанузгача олий таълим муассасасида “ўқиётганликлари”ни англаб етишгани йўқ. Шундай экан, қандай иқтидор ҳақида гап кетиши мумкин? Аммо баъзи жонкуяр ўқитувчилар борки, нимагадир эришмоқчи бўлган талабани кўриб ёки илғаб қолса, уларга иложи борица йўл кўрсатади, ёрдам беради ва имкон доирасида талабани қўллаб-қувватлайди. Ўқувчисига керакли маслаҳат, тавсиялар бериб, қай йўлдан кетиши мумкинлиги-ю, бир ишни қандай қилиш кераклигини ҳам эринмай тушунтиради. Иқтидорли талабанинг йўл-йўриқни билмагани учунгина тўхтаб қолиб, университетни шунчаки битириб кетишини хоҳламайди. Бу албатта яхши, бироқ бундай ишлар билан айна Иқтидорли талабалар билан ишлаш бўлимлари шуғулланиши керак. Бўлимнинг концепциясини яхшилаб ишлаб чиқиш, фаолияти, ривожланиши, фойда келтириши ҳақида изланиш олиб бориш ва талабалар билан бевосита алоқа шаклини ишлаб чиқиш зарур.

Давра суҳбатини
Райҳона ТЎХТАЕВА уюштирди.

AR VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

INNOVATIONS

INNOVATIONS

OTBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TAYRA, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGIGA
KUSHILIBDI

ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА
ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ

РАҚАМЛИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ МАРКАЗИ

ОЛИЙ, ЎРТА МАХСУС ВА ПРОФЕССИОНАЛ ТАЪЛИМ ТИЗИМИГА ОИД СТАТИСТИК МАЪЛУМОТЛАР ПЛАТФОРМАСИ

stat.edu.uz

